

6.4.0

C. JULII
CAESARIS

* * *

A. HIRTI

DE

REBUS A CAESARE GESTIS
COMMENTARII.

CUM FRAGMENTIS.

EX RECENSIONE SAMUELIS CLARKS
FIDELITER EXPRESSI.

VOL. III.

GLASGUAE:
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS
ACADEMIAE TYPOGRAPHI
M D C C L.

~~John Christian Fellow
of Mr. Peter Gamble, to
his trustee from Penn~~

800. a. 4.

6.Y.a

C. JULII
CAESARIS
ET
A. HIRTII
DE
REBUS A CAESARE GESTIS
COMMENTARII.
CUM FRAGMENTIS.

EX RECENSIONE SAMUELIS CLARKE
FIDELITER EXPRESSI.

VOL. III.

GLASGUAE,
IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS
ACADEMIAE TYPOGRAPHI
M D C C L.

САНКТ-ПЕТЕРБУРГ
ГОСУДАРСТВЕННАЯ
БИБЛИОТЕКА
СОВЕТ ПО КУЛЬТУРЕ

39
B. 8
169

A. HIRTII
PANSAE
DE BELLO ALEXANDRINO,
DE BELLO AFRICANO,
ET DE BELLO Hispaniensis,
COMMENTARIORUM
ARGUMENTA.

2019-01-01

ANNUAL

1. *Calystegia soldanella* L.

10. The following table gives the number of hours per week spent by students in various activities.

2. *W. m. c. h. i. n. g. n. l.*

1920.12.29. 0132. 001412. 五代. 鎏金.

БИБЛІОГРАФІЧНА ІНФОРМАЦІЯ

1920-21

COMMENTARIORUM

D E

BELLO ALEXANDRINO

ARGUMENTA.

1. **C**AESARIS ad bellum apparatus; 2. item Alexandrinorum. 3. Arsinoë, Ptolemaei filia, regnum sola occupat. 4. Alexandrini Caesareanos aqua intercludere conantur. 5. Caesaris oratio ad suos consolandos: illi, puteis fassis, aquam inveniunt. 6. Caesar, navibus suis onerariis ad se Alexandriam delatis, in proeliis aliquot navalibus rem bene gerit. 13. deinde castella quaedam ad portum constructa occupat; 14. alia autem aggressus, repellitur; et natatu ipse periculum evadit: 15. quo detrimento milites ad pugnandum magis inciduntur. 16. potentibus Alexandrinis, Caesar regem illis remittit Ptolemaeum; qui illico Caesar fit hostis. 17. Caesaris classis proelium minus secundum committit. 18. Mithridates, Caesaris amicus, expugnato Pelusio, ad Caesarem magnis cum copiis contendit. 19. regis copiae, cum intercipere conatae, repelluntur. 20. ad Mithridatem sublevandum Caesar, ad suas copias augendas rex eodem tempore profectus, coniunctis uterque copiis omnibus configunt; et regis exercitus penitus profigatur. 22. Cae-

ARGUMENTA

far castra regis expugnat; rexque ipse fugiens,
navigio demerso, perit. 23. Caesar, Alexan-
drinis in ditionem receptis, Aegypto potitur.
24. regesque ibi constituit. 25. interea Domi-
tius Calvinus, Caesareanus, bellum cum Phar-
nace in Armenia minore gerit infeliciter. 32.
eodem tempore in Illyrico, quod a Q. Cornificio
optime fuerat defensum, sub Gabino magnum
inconmodum est acceptum. 34. quod tamen
postea, virtute Vatinii, refarcitur; Illyricumque
Caesari restituitur. 38. iisdem temporibus, tur-
bae in Hispania, propter rapinas Cassii Longini,
exoriuntur. 42. Cassius a pluribus conspi-
ratoribus vulneratur; 43. deinde etiam magis
tyrannice se gerit. 44. unde plures turbae ori-
untur; 50. quae tandem, Lepidi adventu, et
morte Cassii, sedantur. 52. Caesar res in Sy-
ria constituit; 53. item in Cilicia et Cappado-
cia; 54. et in Gallograecia; 55. deinde in
Ponto cum Pharnace de pace agit. 56. quem
promissis non stantem Caesar bello aggredi con-
stituit; 59. et temere proelio decertantem pe-
nitus fundit; 62. Pontoque celerrime recepto,
et provinciis pacatis, in Italiam revertitur.

COMMENTARIORUM

D E

BELLO AFRICANO

ARGUMENTA.

1. Caesar in Africam proficisciatur. 3. exercitumque exponit ad Adrumetum. 4. cum Considio, de tradenda Adrumeto, frustra agit. 5. inde castra movet ad Ruspinam. 6. indeque ad Leptin; quam statim occupat. 7. eoque auxilia convocat. 8. deinde Ruspinam reddit, ad frumentandum. 9. ubi, cum classe navibus suis onerariis jamjam subsidio iturus, eas nec opinans repperit. 11. confitaciones Caesaris cum Labieno, prope Ruspinam. 17. Petreius et Piso, subsidio occurrunt Labieno: qui tamen omnes tandem repelluntur. 18. Labieni copiarum numerus, ejusque confidentia. 19. Scipio se conjungit Labieno. Caesar castra sua munit. 21. Pompeius filius, Catonis hortatu, bellum parat; sed infeliciter. 22. Caesar frumenti in opia laborat. 23. rex Juba, Scipioni auxilio profectus, ad regnum suum contra Bogudem tuerendum revocatur. 24. Caesar, cum hostibus decernere instituens, auxilia undique convocat. 25. Scipionis, elephantos conducefaciendi ratio. 26. una ex Caesaris navibus ab hoste capitur. 27. Labienus Leptin oppugnat, frustra. 28.

ARGUMENTA^{DO}

Scipio copias suas educit; Caesar suos in castris tenet. 29. Numidae Getulique complures ad Caesarem transeunt. 30. Acilla oppidum, a Caesare praesidium petit; statimque ab hoste obsidetur. 31. Caesar navibus auxilia frumentumque accipit. 32. Getuli complures a Scipione ad speculandum missi, transeunt ad Caesarem. 33. Cato auxilia mittit Scipioni; Tisdra oppidum a Caesare praesidium petit. 34. Caesar subito castra sua movet, et communis; hostesque, ad opera sua impedienda egressos, magnâ cum clade repellit. 38. quo facto, Caesar copias suas educit; hostes se in castris tenent. 40. Acilla obsidione liberatur. 41. Centurionis Caesareani, a Scipione capti, mira fortitudo; et Scipionis crudelitas. 42. magnum incommodum ex subito nimbo acceptum. 43. rex Juba, magnis cum copiis, Scipioni auxilio venit. 44. Caesar, dejecto Labieni praesidio, collem occupat. 45. Caesaris opera, ad castra sua munienda. 46. Juba et Labienus, Caesareanos ab opere revertentes aggressi, magnâ cum clade repelluntur. 47. duae legiones Caesari auxilio adveniunt. 48. Caesar exemplum edit militaris disciplinae. 49. Getuli a Juba desciscentes, ejus copias distinent. 50. Caesar Uzitam oppugnare simulat; unde multi ad eum viri illustriores perfugiunt. 51. Jubae regis superbia. 52. exercitus utrinque in aciem educuntur. 53. quo modo uterque fuerit in aciem instructus.

ARGUMENTA.

54. interque, post parva proelia equestria, in castra reducitur. 55. Caesaris naves aliquot ab hoste incenduntur, aliaeque capiuntur. 56. Caesar ipse subito navigium ingressus, hostes persequitur fugatque; et in castra redit. 57. Caesaris, frumentandi ratio. 58. Caesar, frumenti inopis, castra movet; Scipione in sequente. 59. oppido Zetta, ultra hostium castra collocato, potitur. 60. redeuntem cum praeda hostes ex insidiis adorts, repelluntur. 61. difficultas cum Numidis pugnandi; Caesarisque super eam re consilium. 62. Vacca oppidum a Caesare praesidium petit; et a Juba rege diripitur. 63. hostibus pugnam detrectantibus, Caesar castra movet; hostesque eum in itinere carpentes, repellit. 64. Sarsuram oppidum oppugnare non audens, in antiqua castra revertitur. 65. Thabenenses praesidium a Caesare petunt. 66. Caesari auxilia adveniuntur. 67. proelium equestre, in quo Caesar superior. 68. hostibus proelium adhuc detrectantibus, Caesar Thapsum oppugnat. 69. Scipio Thapsitanis auxilium ferre conatur. 70. Caesar, suos ad pugnam hortatus, summa militum alacritate hostes aggreditur. 72. mira militis cuiusdam fortitudo. 73. Scipionis copiae profigantur, ad internacionem usque. 74. Caesar, reliquo Thapsio, Uticam contendit. 75. equites Scipionis, oppido Paradae exciso, Uticam fugiunt. 76. M. Gato se interficit: Uticam

ARGUMENTA.

ca Caesari deditur. 77. *Caesar, in itinere ad Uticam, Usceta et Adrumeto potitur.* 78. Uticensibus vitam concedit. 79. rex *Juba, Zamam fugiens, oppido prohibetur.* 80. Zamen-
ses, multique duces regii, Caesari se dedunt.
81. *Considius Tisdrum, Vergilius Thapsum Caesari dedit.* 82. *Jubae et Petreii mors.* 83. item *Fausti et Afranii.* 84. et *Scipionis.* 85. *Caesar Jubae regnum provinciam facit,* 86. *Romamque revertitur.*

COMMENTARIORUM
DE
BELLO HISPANIENSI
ARGUMENTA.

1. Belli Hispanici initia. 2. Caesar ad Cordubam oppugnandam contendit; 3. interim Uliae a Pompeio obsessae auxilia immittit; 4. Cordubam oppugnando, Pompeium Uliae obsidionem dimittere cogit. 5. Pompeio Cordubam suppetias eunte, Caesar Ateguam oppugnat, sequiturque eum Pompeius. 7. sua uterque castra munit, in locis montuosis et ad oppugnandum difficillimis. 9. Pompeius, castellum quodam Caesaris adortus, repellitur. 10. Caesar Ateguam oppugnare pergit. 11. Oppidanri erumpentes, repelluntur. 13. conflictationes exercituum Caesaris et Pompeii. 14. proelii eques-tris ratio. 15. Oppidanorum crudelitas. 16. Oppidanri iterum erumpentes, repelluntur. 17. Tib. Tullius cum Caesare de ditione agit. 18. Oppidi oppugnatio continuata. 19. Oppidum Caesarri deditur. 20. Pompeius ad Ucubim versus, castra movet. 22. Bursavolensium gesta. 23. Caesaris et Pompeii castra castris confe-runtur prope Ucubim; et parva aliqua ibi fi-unt proelia. 25. Turpionis et Nigri provoca-tio. 26. multi ab hostibus ad Caesarem trans-

ARGUMENTA.

eunt. Pompeii litterae interceptae. 27. castra
utrinque in campo Mundensi constituantur;
28. proelium ibi maximum committitur. 31.
in quo, Pompeii copiae ingenti cum clade peni-
tus sunt fusae. 32. Caesar fugatos in oppido
Munda obfidet; 33. Cordubamque oppugnat
et occupat; 35. item Hispali potitur, expelli-
turque, eamque denuo occupat. Mundenses, de-
ditione ficta, caedem parantes, conciduntur.
37. Carteia Caesari deditur: Pompeius inde
profugit. 39. Pompeius interficitur. 40. Cae-
sar's naves incenduntur. 41. Caesareani Mun-
dam occupant: Urfaonem oppugnant. 42. Cae-
sar's concio habita Hispali.

A. HIRTII PANSAE

COMMENTARIORUM

DE

BELLO ALEXANDRINO

LIBER UNUS.

L 4

ВАША ПІДЯВ

2. *Leucosia* *leucostoma* *leucostoma* *leucostoma*

三三

ОБРАЗЫ ИДЕАЛА

ANSWER

A. HIRTII PANSAE

COMMENTARIORUM

DE

BELLO ALEXANDRINO

LIBER UNUS.

BELLO Alexandrino conflato, Caesar Rhodo atque ex Syria Ciliciaque omnem classem accersit; ex Creta, sagittarios; equites, ab rege Nabataeorum Malcho evocat: tormenta undique conquiri, et frumentum mitti, auxiliaque adduci jubet. interim munitiones quotidie operibus augmentur; atque omnes oppidi partes, quae minus firmæ esse viderentur, testudinibus atque muscularis aptantur. ex aedificiis autem per foramina in proxima aedificia arietes immittuntur. quantumque aut ruinis dejicitur, aut per vim recipitur loci; instantum munitiones proferuntur. nam in-

L 5

cendio fere tuta est Alexandria; quod sine contignatione ac materia sunt aedificia, et structuris atque fornicibus continentur, tectaque sunt rudere aut pavimentis. Caesar studiebat maxime, ut, quam angustissimam partem oppidi palus a meridie interjecta efficiebat, hanc operibus vineisque agendis a reliqua parte urbis excluderet: illud spectans; primum, ut, quum esset in duas partes urbs divisa, acies uno consilio atque imperio administraretur; deinde, ut laborantibus succurri, atque ex altera oppidi parte auxilium ferri posset; in primis vero, ut aqua pabuloque abundaret: quarum alterius rei copiam exiguum, alterius nullam omnino facultatem habebat: quod utrumque palus large praebere poterat. Neque vero Alexandrinis in gerendis negotiis cunctatio ulla aut mora inferebatur. nam in omnes partes, per quas fines Aegyptii regnumque pertinet, legatos conquisitoresque, delectus habendi causa, miserant; magnumque numerum in oppidum, telorum atque tormentorum convexerant; et innumerabilem multitudinem adduxerant. nec minus in

urbe maximae armorum erant institutae officinae. servos praeterea puberes armaverant, quibus domini locupletiores victum quotidianum stipendumque præbebant. hac multitudine disposita, munitiones semotarum partium tuebantur: veteranas cohortes, vacuas in celeberrimis urbis locis habebant; ut, quacumque regione pugnaretur, integris viribus ad auxilium ferendum opportunae essent. omnibus viis atque angioribus, triplicem vallum obduxerant: erat autem quadrato exstructus saxo, nec minus x l pedes altitudinis habebat. quaeque partes urbis inferiores erant, has altissimis turribus denorum tabulatorum munierant. praeterea alias ambulatorias, totidem tabulatorum confixerant; subjectisque eas rotis, funibus jumentisque objectis, directis plateis in quamcunque erat visum partem movebant. urbs fertilissima et copiosissima, omnium rerum apparatus suggerebat. ipsi homines ingeniosissimi atque acutissimi, quae a nobis fieri viderant, ea sollertia efficerant, ut nostri illorum opera imitati viderentur: et sua sponte multa reperi-

bant: unoque tempore et nostras mu-
nitiones infestabant, et suas defende-
bant. atque haec principes in consiliis
concionibusque agitabant; 'populum
' Romanum paullatim in consuetudi-
' nem ejus regni venire occupandi:
' paucis annis antea Gabiandum cum ex-
' ercitu fuisse in Aegypto: Pompeium
' se ex fuga eodem recepisse: ac Caesa-
' rem venisse cum copiis: neque mor-
' te Pompeii quidquam profectum, quo
' minus Caesar apud se commoraretur:
' quem si non expulissent, futuram ex-
' regno provinciam: idque agendum
' mature: namque eum, interclusum
' tempestatibus propter anni tempus, re-
' cipere transmarina auxilia non posse.'
Interim, dissensione orta inter Achil-
lan, qui veterano exercitui praeerat; et
Arsinoën regis Ptolemaei minorem fili-
am, ut supra demonstratum est: quum
uterque utrique insidiaretur, et summam
imperii ipse obtinere vellet; praeoccu-
pat Arsinoë per Ganymedem eunuchum,
nutricium suum; atque Achillan interficit.
hoc occiso, ipsa sine ullo socio et
custode omne imperium obtinebat; ex-

ercitus Ganymedi transditur. is, suscep-
to officio, largitionem in milites auget ;
reliqua pari diligentia administrat. A-
lexandria est fere tota suffossa ; specus-
que habet ad Nilum pertinentes, quibus
aqua in privatas domos inducitur, quae
paullatim spatio temporis liquefecit ac
subsedit. hac uti domini aedificiorum
atque eorum familia confueverunt: nam
quae flumine Nilo fertur, adeo est limo-
sa atque turbida, ut multos variosque
morbos efficiat: sed ea plebes ac multi-
tudo contenta est necessario, quod fons
urbe tota nullus est. hoc tamen flumen
in ea parte urbis erat, quae ab Alexan-
drinis tenebatur. quo facto est admo-
nitus Ganymedes, posse nostros aquâ
intercludi; qui distributi munitionem
tuendarum caussa, vicatim ex privatis
aedificiis, specubus et puteis extracta a-
qua utebantur. hoc probato consilio,
magnum ac difficile opus aggreditur. in-
terseptis enim specubus; atque omni-
bus urbis partibus exclusis, quae ab ipso
tenebantur; aquae magnam vim ex ma-
ri, rotis ac machinationibus exprimere
contendit : hanc locis superioribus fun-

dere in partem Caesaris non intermittebat : quamobrem falsior paullo praeter consuetudinem aqua trahebatur ex proximis aedificiis, magnamque hominibus admirationem praebebat, quam ob causam id accidisset. nec satis sibi ipsi credebant ; quum se inferiores ejusdem generis ac saporis aquâ dicerent uti, atque ante consuissent. vulgoque inter se conferebant ; et degustando, quantum inter se different aquae, cognoscebant. parvo vero temporis spatio, haec propior bibi non poterat omnino ; illa inferior corruptior jam, falsiorque reperi-ebatur. quo facto dubitatione sublata, tantus incessit timor, ut ad extremum casum omnes deduci viderentur : atque alii morari Caesarem dicerent, quin naves descendere juberet : alii multo graviorem extimescerent casum ; quod neque celari Alexandinos possent in apparanda fuga, quum hi tam parvo spatio distarent ab ipsis ; neque, illis imminentibus atque insequentibus, ullus in naves receptus daretur. erat autem magna multitudo oppidanorum in parte Caesaris, quam domiciliis ipsorum non

moverat; quòd ea se fidelem palam nos-
tris esse simulabat, et descivisse a suis vi-
debatur. ut, si mihi defendendi essent
Alexandrini, quòd neque fallaces es-
sent, neque temerarii; multa oratio frus-
tra absumeretur. quum vero uno tem-
pore et natio eorum et natura cognos-
catur; aptissimum esse hoc genus ad
prodictionem, nemo dubitare potest. Cae-
sar suorum timorem consolatione et ra-
tione minuebat. nam ‘puteis fossis a-
‘quam dulcem posse reperiri’ affirma-
bat: ‘omnia enim littora, naturaliter
‘aquaæ dulcis venas habere: quod si a-
‘lia esset littoris Aegyptii natura, at-
‘que omnium reliquorum; tamen, quo-
‘niam mare libere tenerent, neque hos-
‘tes classem haberent, prohiberi sese
‘non posse, quo minus quotidie aquam
‘navibus peterent, vel a sinistra parte a
‘Paraetonio, vel a dextra ab insula;
‘quae diversæ navigationes, nunquam
‘uno tempore adversis ventis praeclu-
‘derentur: fugae vero nullum esse con-
‘silium, non solum iis, qui primam dig-
‘nitatem haberent, sed ne iis quidem
‘qui nihil praeterquam de vita cogita-

'rent; magno negotio impetus hostium
'adversos, ex munitionibus sustineri;
'quibus relictis, nec loco nec numero
'pares esse posse: magnam autem mo-
'ram et difficultatem adscensum in na-
'ves habere, praesertim ex scaphis:
'summam esse contra in Alexandrinis
'velocitatem, locorumque et aedificio-
rum notitiam: hos, praecipue in vic-
'toria insolentes, praecursuros et loca
'excelsiora atque aedicia occupaturos;
'ita fuga navibusque nostros prohibi-
'tueros: proinde ejus consilii oblivis-
'cerentur, atque omni ratione esse vin-
'cendum cogitarent.' hac oratione a-
pud suos habita, atque omnium menti-
bus excitatis; dat centurionibus nego-
tium, ut, reliquis operibus intermissis,
ad fodiendos puteos animum conferant;
neve quam partem nocturni temporis
intermittant. quo suscepto negotio, at-
que omnium animis ad laborem incita-
tis; magna una nocte vis aquae dulcis
inventa est. ita operofis Alexandri-
num machinationibus, maximisque co-
natibus, non longi temporis labore oc-
cursum est. Eo biduo, legio xxxvii ex 6

dedititiis Pompeianis militibus, cum frumento, armis, telis, tormentis, imposita in naves a Domitio Calvino, ad littora Africæ paullo supra Alexandriam delata est. hæ naves Euro, qui multos dies continenter flabat, portum capere prohibebantur; sed loca sunt egregia omni illa regione ad tenendas anchoras. hi, quum diu retinerentur, atque aquæ inopia premerentur; navigio actuario Caesarem faciunt certiorem. Caesar, ut per se consilium caperet quid faciendum videretur, navim conscendit, atque omnem classem sequi jussit; nullis nostris militibus impositis; quod, quum longius paullo discederet, munitiones nudari solebat. quumque ad eum locum accessisset, qui appellatur Cheronesus; aquandique causa, remiges in terram exposuisset; nonnulli ex eo numero, quum longius a navibus praedatum processissent, ab equitibus hostium sunt excepti: ex iis cognoverunt, Caesarem ipsum in classe venisse, nec ullos milites in navibus habere. quæ re comperta, magnam sibi facultatem fortunam obtulisse bene gerendæ rei credide-

runt. itaque naves omnes, quas paratas habuerant ad navigandum, propugnatoribus instruxerunt, Caesarique redunti cum classe occurserunt. qui duabus de caassis eo die dimicare solebat; quod et nullos milites in navibus habebat, et post horam x diei res agebatur. nox autem allatura videbatur majorem fiduciam illis, qui locorum notitia confidebant: sibi etiam hortandi suos auxilium defuturum; quod nulla satis idonea esset hortatio, qua neque virtutem posset notare, neque inertiam. quibus de caassis naves, quas potuit, Caesar ad terram detrahit; quem in locum illos successuros non existimabat. Erat una na-
vis Rhodia, in dextro Caesaris cornu, longe ab reliquis collocata. hanc conspicati hostes, non tenuerunt se; magnoque impetu i v ad eam constratae naves, et complures apertae, contenderunt. cui coactus est Caesar ferre subsidium, ne turpiter in conspectu contumeliam acciperet; quanquam, si quid gravius illi accidisset, merito casurum judicabat. proelium commissum est, magna contentione Rhodiorum: qui, quum in om-

nibus dimicationibus et scientia et virtute praestitissent, tum maxime illo tempore totum onus sustinere non recusabant, ne quod suorum culpâ detrimen-
tum acceptum videretur. ita proelium secundissimum est factum. capta est una hostium quadriremis: depressa est altera; alteraque perforata; deinde omnes epibatis nudatae: magna praeterea multitudo in reliquis navibus propugnatorum est interfacta. quod nisi nox proelium diremisset, tota classe hostium Caesar potitus esset. hac calamitate perterritis hostibus; adverso vento leniter flante, naves onerarias Caesar remigio victricibus suis Alexandriam deducit.
¶ Eo detramento adeo sunt fracti Alexandrini, quum non jam virtute propugnatorum, sed scientia classiariorum se victos viderent; ut ***. quibus et superioribus locis sublevabantur, ut ex aedificiis defendi possent: et materiam cunctam objicerent, quod nostrae classis op-
pugnationem etiam ad terram vereban-
tur. iidem, postea quam Ganymedes in concilio confirmavit, 'fese et eas, quae
' essent amissae, restituturum; et nume-

rum adauerturum; magna spe et fiducia veteres reficere naves, accuratiusque huic rei studere atque inservire instituerunt. ac, tametsi amplius cx navibus longis in portu navalibusque amiserant, non tamen reparandae classis cogitationem deposuerunt. videbant enim non auxilia Caesari, non commeatus supportari posse; si classe ipsi valerent. praeterea nautici homines, et urbis et regionis maritimae, quotidianoque usu a pueris exercitati; ad naturale ac domesticum bonum refugere cupiebant; et, quantum parvulis navigiis profecissent, sentiebant. itaque omni studio ad parandam classem incubuerunt. Erant omnibus ostiis Nili custodiae, exigendi portorii caussa, dispositae. naves veteres erant in occultis regiae navalibus, quibus multis annis ad navigandum non erant usi, has reficiebant: illas Alexandriam revocabant. deerant remi: porticus, gymnasia, aedificia publica detegabant; asseres, remorum usum obtinebant: aliud naturalis sollertia, aliud urbis copia subministrabat. postremo, non longam navigationem parabant; sed

præsentis temporis necessitati serviebant: et in ipso portu configendum videbant. itaque paucis diebus, contra omnium opinionem, quadriremes xxii , quinqueremes v , confecerunt: ad has, minores apertasque complures adjeerunt: et, in portu periclitati remigio quid quaeque earum efficere posset, idoneos milites imposuerunt; seque ad configendum omnibus rebus paraverunt. Caesar Rhodias naves ix habebat, (nam, x missis, una in cursu littore Aegyptio defecerat;) Ponticas $viii$, Lycias v , ex Asia xii . ex his quinqueremes v erant, et quadriremes x : reliquæ infra hanc magnitudinem, et pleraeque aperiae. tamen virtute militum confisus, cognitis hostium copiis, se ad dimicandum parabat. Postquam eò ventum est, ut sibi uterque eorum consideret; Caesar Pharon classe circumvehitur, adversasque naves hostibus constituit: in dextro cornu Rhodias collocat, in sinistro Ponticas. inter has, spatium $c\ 40$ passuum relinquit; quod satis esse ad explicandas naves videbatur. post hunc ordinem reliquas naves subsidio distri-

buit: quae quamque earum sequatur, et cui subveniat, constituit atque imperat. non dubitanter Alexandrini classem producunt, atque instruunt: in fronte collocant **xxxii**: reliquas subsidiarias in secundo ordine constituunt: magnum praeterea numerum minorum naviorum et scapharum producunt, cum malleolis ignibusque; siquid ipsa multitudo, et clamor, et flamma, nostris terroris afferre possent. erant inter duas classes vada transitu angusto, quae pertinent ad regionem Africæ: (sic enim praedican; partem esse Alexandriae dimidiā, Africæ.) satisque diu inter ipsos est exspectatum, ab utris transeundi fieret initium: propterea quod, eò qui intrassent; et ad explicandam classem et ad receptum, si durior accidisset casus, impeditiores fore videbantur. Rhodiis ^{II.} navibus praeerat Euphranor, animi magnitudine ac virtute magis cum nostris hominibus, quam cum Graecis, comparandus. hic ob notissimam scientiam atque animi magnitudinem delectus est ab Rhodiis, qui imperium classis obtineret. qui, ubi Caesaris animum

advertisit, 'videris mihi,' inquit, 'Cae-
sar, vereri, si haec vada primus navi-
bus intraveris, ne prius dimicare co-
garis, quam reliquam classem possis ex-
plicare: nobis rem committe; nos
proelium sustinebimus, (neque tuum
judicium fallemus,) dum reliqui sub-
sequantur: hos quidem diutius in nos-
tro conspectu gloriari, magno nobis
et dedecori et dolori est.' Caesar illum
adhortatus, atque omnibus laudibus
prosecutus, dat signum pugnae. progres-
fas ultra vadum i v Rhodias naves cir-
cumfistunt Alexandrini, atque in eas im-
petum faciunt. sustinent illi, atque arte
follertiaque se explicant: ac tantum
doctrina potuit, ut in dispari numero
nulla transversa hosti objiceretur, nulli-
us remi-detergentur; sed semper ve-
nientibus adversae occurrerent. interim
sunt reliquae subsecutae. tum necessa-
rio discessum ab arte est, propter angus-
tias loci; atque omne certamen in vir-
tute constitit. neque vero Alexandriae
fuit quisquam aut nostrorum aut oppi-
danorum, qui aut in opere aut in op-
pugnatione occupatum animum haberet,

DE BELLO IAN.

quin altissima tecta peteret, atque ex
omni prospectu locum spectaculo cape-
ret, precibusque et votis victoriam suis,
ab Diis immortalibus exposceret. Mi- 12
nime autem erat par proelii certamen:
nostris enim prorsus neque terra neque
mari effugium dabatur victis; omnia-
que victoribus erant futura in incerto:
illi, si superassent navibus, omnia tene-
rent; si inferiores fuissent, reliquam ta-
men fortunam periclitarentur. simul il-
lud grave ac miserum videbatur, perpau-
cos de summa rerum ac de salute omni-
um decertare; quorum si quis aut ani-
mo aut virtute cessisset, reliquis etiam
esset cavendum, quibus pro se pugnan-
di facultas non fuisset. haec superiori-
bus diebus saepenumero Caesar suis ex-
posuerat; ut hoc majori animo conten-
derent, quod omnium salutem sibi com-
mendatam viderent. eadem suum quis-
que contubernalem, amicum, notum,
prosequens erat obtestatus; ne suam at-
que omnium falleret opinionem, quo-
rum judicio delectus ad pugnam profi-
cisceretur. itaque hoc animo est decer-
tatum, ut neque maritimis nauticisque

sollertia atque ars praefidum ferret; neque numero navium praestantibus, multitudo prodesset; neque electi ad virtutem ex tanta multitudine hostium viri, virtuti nostrorum possent adaequari. capitur hoc proelio quinqueremis una, et biremis cum defensoribus remigibusque; et deprimuntur tres; nostris incolubus omnibus. reliquae propinquam fugam ad oppidum capiunt; quas protexerunt ex molibus atque aedificiis imminentibus, et nostros adire proprius prohibuerunt. Hoc ne sibi saepius accidere posset; omni ratione Caesar contendendum existimavit, ut insulam, molemque ad insulam pertinentem, in suam redigeret potestatem: perfectis enim magna ex parte munitionibus in oppido, et illam et urbem uno tempore tentari posse confidebat. quo capto consilio; cohortes x, et levis armaturae electos, quos idoneos ex equitibus Gallis arbitrabatur, in navigia minora scaphaque imponit: alteram insulae partem, distinenda manus caussa, cum constratis navibus aggreditur; praemissis magnis propositis, qui primus insulam

cepisset. ac primò, impetum nostrorum pariter sustinuerunt: uno enim tempore et ex tectis aedificiorum propugnabant, et littora armati defendebant; quò, propter asperitatem loci, non facilis nostris aditus dabatur: et scaphis navibusque longis v, mobiliter et scienter angustias loci tuebantur. sed ubi, locis primum cognitis vadisque perten-tatis, pauci nostri in littore constiterunt; atque hos sunt alii subsecuti; constanter-que in eos, qui in littore aequo institue-rant, impetum fecerunt: omnes Phari-tae terga verterunt, his pulsis; custodia portus relicta, ad littora et vicum ap-plicaverunt; seque ex navibus ad tuenda aedificia ejecerunt, neque vero diutius ipsi ea munitione se continere potue-runt; et si erat non dissimile, atque A-lexandriae, genus aedificiorum; (ut mi-nora majoribus conferantur;) turreisque editae et conjunctae, muri locum obti-nebant; neque nostri aut scalis, aut cratibus, aut reliquis rebus parati ve-nerant ad oppugnandum, sed terror hominibus mentem consiliumque eri-pit, et membra debilitat: ut tunc acci-

dit. qui se in aequo loco ac plane pares
esse confidebant, iidem, perterriti fugâ
fugorum et caede paucorum, xxx pede-
dum altitudine in aedificiis consistere
ausi non sunt; seque per molem in mare
praecepitaverunt, et Dccc passuum in-
tervallo ad oppidum enataverunt. mul-
titamen ex iis capti interfictique sunt;
sed numerus captivorum omnino fuit
14 DC. Caesar, praeda militibus concessa,
aedificia diripi jussit; castellumque ad
pontem, qui propior erat Pharo, com-
munivit; atque ibi praefidium posuit.
hunc fugâ Pharitae reliquerant: fortio-
rem illum, propiotemque oppido, A-
lexandrini tuebantur: sed eum postero
die simili ratione aggreditur; quod, his
obtentis duabus, omnem navigiorum
excusum et repentina latrocinia subla-
tum iri videbatur. jamque eos, qui praefi-
dio eum locum tenebant, tormentis e
navibus sagittisque depulerat, atque in
oppidum redegerat; et cohortium iii
instar in terram exposuerat, (non enim
plures consistere angustiae loci patie-
bantur;) reliquae copiae in navibus sta-
tione in obtinebant, quo facto, imperat

pontem adversus hostem praevallari; et, quia exitus navibus erat, fornice exstructo, quo pons sustinebatur, lapidibus oppleri atque obstrui. quorum altero opere effecto, nulla omnino scapha egredi posset: altero instituto, omnes Alexandrinorum copiae ex oppido se ejecere, et contra munitiones pontis latiore loco constituerunt; eodemque tempore, quae consueverant navigia per pontes ad incendia oneriarum emittere, ad molem constituerunt. pugnabatura nostris, ex ponte, ex mole; ab illis, ex area quae erat adversus pontem, et ex navibus contra molem. in his rebus occupato Caesare, militesque hortante; remigum magnus numerus, et classiariorum, ex longis navibus nostris in molem se ejecit. pars eorum, studio spectandi ferebatur; pars etiam, cupiditate pugnandi. hi primum navigia hostium lapidibus ac fundis a mole repellebant; ac multum proficere multitudine telorum videbantur: sed postquam ultra eum locum, ab latere eorum aperto, ausi sunt egredi ex navibus Alexandrini pauci; ut sine signis certisque ordinibus, sine

ratione prodierant, sic temere in naves refugere coeperunt. quorum fuga incitati Alexandrini, ex navibus egrediebantur, nostrosque acrius perturbatos insequebantur. simul qui in navibus longis remanserant, scalas rapere, navesque a terra repellere, properabant; ne hostes navibus potirentur. quibus omnibus rebus perturbati milites nostri cohortium trium, quae in ponte ac prima mole constiterant; quum post se clamorem exaudirent, fugam suorum videarent, magnam vim telorum adversi sustinerent; veriti ne ab tergo circumvenirentur, et discessu navium omnino redditu intercluderentur; munitionem in pontem institutam reliquerunt, et magno cursu incitati ad naves contendebant. quorum pars, proximas nascituras, multitudine hominum atque onere depressa est; pars resistens, et dubitans quid esset capiendum consilii, ab Alexandrinis imperfecta est. nonnulli feliciori exitu expeditas ad anchoram naves consecuti, incolumes discesserunt: pauci, allevati scutis, et animo ad conandum nixi, ad proxima navigia adnatarunt.

Caesar, quoad potuit, cohortando suos ad pontem et munitiones contendere, eodem in periculo versatus est: postquam universos cedere animadvertisit, in suum navigium se recepit. quod multitudo hominum insecura quum irrumperet, neque administrandi neque repellendi a terra facultas daretur; fore, quod accidit, suspicatus, se ex navigio cecidit; atque ad eas, quae longius constituerant, naves adnatavit: hinc suis laborantibus subsidio scaphas mittens, non nullos conservavit. navigium quidem ejus, multitudine depresso militum, una cum hominibus interiit. hoc proelio desiderati sunt ex numero legionariorum militum circiter CD, et paullo ultra eum numerum classiarum et remiges. Alexandrini eo loco castellum magnis munitionibus multisque tormentis confirmaverunt; atque, egestis ex mari lapidibus, libere sunt usi postea ad mitterenda navigia. Hoc detimento milites nostri tantum absuerunt ut perturbarentur, ut ineensi potius atque incitati magnas accessiones fecerint in operibus hostium expugnandis; in proeliisque

quotidianis, quandocumque fors obtulerat, procurrentibus et erumpentibus Alexandrinis ** : ** manum comprehendendi multum operibus, et ardentibus studiis militum; nec divulgata Caesaris cohortatio, subsequi legionum aut laborem aut pugnandi poterat cupiditatem: ut magis deterrendi et continendi a periculosis effent dimicationibus, quam incitandi ad pugnandum. Alexandrini, quem Romanos et secundis rebus confirmari, et adversis incitari viderentur neque ullum bellii tertium casum noscent, quod possent esse firmiores; (ut conjecturam consequi possumus,) aut admotiti a Regis amicis, qui in Caesaris erant praesidiis; aut suo priore consilio, per occultos nuncios Regi probato: legatos ad Caesarem miserunt, ut 'dimitteret' Regem, transireque ad suos patetetur. 'paratam enim omnein multitudinem' esse, consecram taedio puellae, fiduciaario regno, dominatione crudelissima 'Ganymedis; facere id, quod Rex imperasset. quo si auctore in Caesaris fidem amicitiamque venturi essent; nullius periculi timorem multitudini fore im-

pedimento, quo minus se dederent.' Caesar, et si fallacem gentem, semperque alia cogitantem, alia simulantem, bene cognitam habebat; tamen potentibus dare veniam utile esse statuit: quod, si quo pacto sentirent ea, quae postularent; mansurum in fide dimissum Regem credebat: sin, id quod magis illorum naturae conveniebat, ducem ad bellum gerendum regem habere vellent; splendidius atque honestius sese contra regem, quam contra convenarum ac fugitivorum manum, bellum esse gestum. itaque Regem cohortatus, ut 'con-
suleret regno paterno; parceret prae-
clarissimae patriae, quae turpissimis in-
cendiis et ruinis esset deformata; ci-
ves suos primum ad sanitatem revoca-
ret, deinde conservaret; fidem popu-
lo Romano sibique praestaret, quum
ipse tantum ei crederet, ut ad hostes
armatos eum mitteret; dexteram dexte-
ram tenens, dimittere coepit adulta jam
aetate puerum. at Regis animus discipli-
nis fallacissimis eruditus, ne a gentis suae
moribus degeneraret, flens orare con-
tra Caesarem coepit, 'ne se dimitteret;

' non enim regnum ipsum sibi conspec-
 ' tu Caesaris esse jucondius.' compressis
 pueri lacrimis, Caesar ipse commo-
 tus; ' celeriter, si illa sentiret, fore eum
 ' secum' affirmans; ad suos dimisit. ille,
 ut ex carceribus in liberum cursum e-
 missus, adeo contra Caesarem acriter
 bellum gerere coepit, ut lacrimas, quas
 in colloquio projecerat, gaudio videre-
 tur profudisse. accidisse hoc complures
 Caesaris legati, amici, centuriones, mi-
 litesque lactabantur; quod nimia boni-
 tas ejus, salaciis pueri elusa esset. qua-
 si vero id Caesar, bonitate tantum ad-
 ductus, ac non prudentissimo consilio
 fecisset. Quam, daco assumpto, Ale-
 xandrini nihil se firmiores factos, aut
 languidores Romanos, animadverto-
 rent; eludentibusque militibus Regione-
 tam atque infirmitatem, magna do-
 lorem acciperent; neque se quidquam
 proficere viderent: rumoresque exister-
 ent, magna Caesari praefidia, terrestri
 itinere, Syria Ciliciaque adducit; quod
 nondum Caesari auditum erat: interea
 commeatum, qui nostris mari supporta-
 batur, intercipere statuerunt. itaque ex-

peditis navigiis, locis idoneis ad Canopum in statione dispositis navibus, insidiabantur nostris commeatibus. quod ubi Caesari nunciatum est, classem jubet expediri atque instrui. praeficit huic Tib. Neronem. proficiscuntur in ea classe Rhodiae naves; atque in his Euphranor, sine quo nulla unquam dimicatio maritima, nulla etiam parum feliciter confecta erat. at fortuna, quae plerumque eos, quos plurimis beneficiis ornavit, ad duriorem casum reservat; superiorum temporum dissimilis Euphranorem prosequebatur. nam, quum ad Canopum ventum esset, instructaque utrumque classis confixisset, et sua consuetudine Euphranor primus proelium commisisset, et illic triremem hostium perforasset ac demersisset; proximam longius infecutus, parum celeriter insequentibus reliquis, circumventus ab Alexandrinis est: cui subsidiam nemo tulit; sive quod in ipso satis praesidiū, virtute ac felicitate ejus, putarent esse; sive quod ipsi sibi timebant. itaque unus ex omnibus eo proelio bene rem gessit, solus cum sua quadriremi viatrice peri-

18 it. Sub idem tempus Mithridates Per-
gamenus, magnae nobilitatis domi, sci-
entiaeque in bello et virtutis, fidei dig-
nitatisque in amicitia Caesaris; missus
in Syriam Ciliciamque initio belli Ale-
xandrini, ad auxilia accersenda; magnas
corias, quas celeriter et propensissima
civitatum voluntate et sua diligentia
confecerat, itinere pedestri, quo con-
jungitur Aegyptus Syriae, Pelusium ad-
duxit: idque oppidum, firmo praesidio
occupatum ab Achilla propter opportu-
nitatem loci, (namque tota Aegyptus
maritimo accessu Pharo, pedestri Pelu-
fio, velut claustris, munita existimatur,)
repente magnis circumdatum copiis,
multiplici praesidio pertinaciter propug-
nantibus; et copiarum magnitudine,
quas integras vulneratis defessisque sub-
jiciebat; et perseverantia, constantiaque
oppugnandi; quo die est aggressus, in
suam redigit potestatem: praefidiumque
ibi suum collocavit. inde, re bene gesta,
Alexandriam ad Caesarem contendit;
omnesque eas regiones, per quas iter
faciebat, auctoritate ea, quae plerumque
adest victori, pacarat, atque in amicitiam

Caesaris redegerat. Locus est fere regionum illarum nobilissimus, non ita longe ab Alexandria, qui nominatur Delta; quod nomen a similitudine litterae cepit, nam pars quaedam fluminis Nili, mire derivata inter se duobus iteribus paullatim, medium inter se spatiū relinquens, diversissimo ad littus intervallo mari conjungitur. cui loco quum appropinquare Mithridaten Rex cognovisset, et transenundum ei flumen sciret; magnas adversus eum copias misit, quibus vel superari delerique Mithridaten, vel sine dubio retineri posse, credebat. quemadmodum autem optabat eum vinci; sic satis habebat interclusum a Caesare a se retineri. quae primae copiae flumen a Delta transire, et Mithridati occurrere potuerunt, proelium commiserunt, festinantes praeripere subsequentibus victoriae societatem: quorum impetum Mithridates magna cum prudentia, consuetudine nostra castris vallatis, sustinuit. quam vero intenta atque insolenter succedere eos munitionibus videret; eruptione undique facta, magnum numerum eorum inter-

focit. quod nisi locorum notitia reliqui se texissent; partimque in naves, quibus flumen transierant, receperissent; fuditus deleti essent. qui ut paululum ab illo timore se recrearunt, adjundatis iis qui subsequebantur, rursum Mithridaten 20 oppugnare coeperunt. Mititur a Mithridate nuncius Caesari, qui rem gestam perferret. cognoscit ex suis eadem haec accidisse Rex. ita penè sub idem tempus, et Rex ad opprimendum Mithridaten proficiscitur, et Caesar ad recipiendum. celeriore fluminis Nili navigatione Rex est usus; in quo magnam et paratam classem habebat. Caesar eodem itinere uti noluit, ne navibus in flamine dimicaret. sed, circumvoctus mari, quod Africæ partis esse dicitur, sicuti supra demonstravimus; prius tam Regis copiis occurrit, quam is Mithridaten aggredi posset: cumque ad se 21 victorem incolumie exercitu recepit. Concederat cum copiis Rex, loco naturâ munito; quod erat ipse excelsior, planicie ex omnibus partibus subjecta. tribus autem ex lateribus, variis genere munitionibus tegebatur: unum latus erat ad-

jectum fluminī Nilo; alterum editissimō
loco ductum, ut partē castrorum obti-
neret; tertium, palude cingebatur. inter
castra Regis et Caesaris iter, flumen in-
tercedebat angustum, altissimis ripis,
quod in Nilum influebat; aberat autem
ab Regis castris, millia passum circiter
vii. Rex, quād hoc itinere venire Cae-
farem comperisset, equitatum omnem ex-
peditosque delectos pedites ad id flumen
misit, qui transitu Caesarem prohibe-
rent, et eminus ex ripis proelium impa-
nirent; nullum enim processum virtus
habebat, aut periculum ignavia subibat.
quae res incendit dolore milites equi-
tesque nostros, quād tam diu pari proe-
lio cum Alexandrinis certaretur. itaque
eodem tempore equites Germani dispersi
vada fluminis querentes, partim demis-
soribus ripis flumen transfrarunt; et le-
gionarii, magnis arboribus excisis, quae
longitudine utramque ripam continge-
rent, projectis, repentinoque aggere in-
jecto, flumen transierunt. quorum im-
petum adeo pertinuerunt hostes, ut in-
fuga spem salutis collocarent. sed id
frustra: namque ex ea fuga pauci ad

Regem refugerunt, penè omni reliqua
22 multitudine imperfecta. Caesar, re prae-
clarissime gesta, quum subitum adven-
tum suum judicaret magnum terrorem
Alexandrinis injecturum, protinus vic-
tor ad Regis castra pertendit. haec quum
et opere magno vallata, et loci natura mu-
nita adverteret; confertamque armato-
rum multitudinem collocatam in vallo
videret; lassos itinere ac proeliando mi-
lites ad oppugnanda castra succedere no-
luit: itaque, non magno intervallo re-
lieto ab hoste, castra posuit. postero die
castellum, quod Rex in proximo vico non
longe a suis castris muniverat, brachi-
isque cum opere castrorum conjunxerat,
vici obtinendi caussa; Caesar aggressus
omnibus copiis, expugnat. non quòd
id minori numero militum consequi, dif-
ficile factu putaret; sed ut ab ea victo-
ria, perterritis Alexandrinis, protinus
castra Regis oppugnaret. itaque eo cur-
su, quo refugentes Alexandrinos ex
castello in castra sunt milites insecuri,
munitionibus successerunt; acerrime-
que eminus proeliari coeperunt. duabus
ex partibus aditus oppugnationis nos-

tris dabitur: una, quam liberum acer-
sum habere demonstravi; altera, quae
mediocre intervallum inter castra et flu-
men Nilum habebat. maxima et electissi-
ma Alexandrinorum multitudo defen-
debat eam partem, quae facillimum adi-
tum habebat: plurimum autem proficie-
bant hostes in repellendis vulnerandis
que nostris, qui in regione fluminis Nili
propugnabant. diversis enim telis nos-
tri fugebantur; adversi, ex vallo castro-
rum; aversi, ex flumine; in quo mul-
tae naves, instructae funditoribus et sa-
gittariis, nostros impugnabant. Caesar,
quum videret milites acrius proclami-
non posse, nec tamen multum profici-
propter locorum difficultatem: quum-
que animum adverteret, excelsissimum
locum castrorum relictum esse ab Ale-
xandrinis; quod et per se manitus es-
set; et studio partim pugnandi, partim
spectandi, decucurrisse in eum locum
in quo pugnabatur: cohortes illò cir-
cuire castra, et summum locum aggredi,
jussit; hisque Carsulenum praefecit, et
animi magnitudine, et rei militaris sci-
entia, virum praestantem. quod ut ven-

tum est; paucis defendantibus munitio-
nem, nostris contrà militibus acerri-
me pugnantibus; diverso clamore et
proelio perterriti Alexandrini, trepi-
dantes in omnes partes castrorum dis-
currere coeperunt. quorum perturba-
tione, nostrorum animi adeò sunt inci-
tati, ut penè eodem tempore ex omni-
bus partibus, primi tamen editissimum
locum castrorum caperent; ex quo de-
currentes, magnam multitudinem hosti-
um in castris interfecerunt. quod peri-
culum plerique Alexandrini fugientes,
acervatim se de vallo præcipitaverunt
in eam partem, quae flumini erat ad-
juncta. horum primis in ipsa fossa mu-
nitionis magna ruina oppressis, caeteri
faciliorem fugam habuerunt. constat fu-
gisse ex castris Regem ipsum; receptum-
que in navem; et, multitudine eorum,
qui ad proximas naves adnatabant, de-
merso navigio, perisse. Re felicissime
celerrimeque gesta; Caesar, magnae vic-
toriae fiduciâ, proximo terrestri itinere
Alexandriam cum equitibus contendit;
atque ea parte oppidi vixit introit,
quae praesidio hostium tenebatur. ne-

que eum consilium suum fecellit; quin hostes, eo proelio auditio, nihil jam de bello essent cogitaturi. dignum adveniens fructum virtutis et animi magnitudinis tulit. omnis enim multitudo oppidanorum, armis projectis, munitionibusque suis relicitis; veste ea sumpta, qua supplices dominantes deprecari consueverunt; sacris que omnibus prolatis, quorum religione precari offensos iratosque animos regum erant soliti; advenienti Caesari occurrerunt, seque ei dediderunt. Caesar in fidem receptos consolatus, per hostium munitiones in suam partem oppidi magna gratulatione venit suorum; qui non tantum bellum ipsum ac dimicacionem, sed etiam talem adventum ejus felicem fuisse laetabantur. Caesar, Aegypto atque Alexandria potitus, reges constituit, quos Ptolemaeus testamento scripscrat, atque obtestatus erat populum Romanum ne mutarentur. nam, majore ex duobus pueris rege amissō, minori transdidit regnum; majorique ex duabus filiis Cleopatrae, quae manserat in fide praesidiisque ejus. minorem Arsinoēn, cuius nomine diu regnasse impotenter Ganymedem docuimus,

deduceré ex regno statuit; ne qua rursum
nova dissensio, prius quam diuturnitate
confirmarentur regis imperia, per homi-
nes feditiosos nasceretur. legione veter-
ana vi secum deducta, caeteras ibi relin-
quit; quo firmius esset eorum regum im-
perium: qui neque amorem suorum habe-
re poterant, quod fideliter permanferant
in Caesaris amicitia; neque vetustatis au-
toritatem, paucis diebus reges constituti.
simil ad imperii nostri dignitatem utili-
tatemque publicam pertinere existima-
bat, si permanerent in fide reges, praesi-
diis eos nostris esse rutos; et hos, si essent
ingrati, posse iisdem praesidiis coerceri.
sic rebus omnibus confectis et collocatis,
ipse itinere terrestri profectus est in Sy-
riam. 25 Dum haec in Aegypto geruntur;
rex Deiotarus ad Domitium Cal-
vinum, cui Caesar Asiam finitimasque
provincias administrandas transdiderat,
venit; oratum, 'ne Armeniam mino-
' rem, regnum suum; neve Cappadoc-
' ciam, regnum Ariobarzanis, possideret
' vastaque pateretur a Pharnace. quo
' malo nisi liberarentur; imperata sibi
' facere, pecuniamque promissam Caesa-

'ri non posse se persolvere.' Domitius, non tantum ad explicandos sump-
tus rei militaris quum pecuniam neces-
sariam esse judicaret; sed etiam turpe
populo Romano, et Caesari victori, sibi-
que infame esse statueret, regna socio-
rum atque amicorum ab externo rege
occupari; nuncios confessim ad Phar-
nacem misit, 'Armenia Cappadociaque
' decederet; neve occupatione belli civi-
' lis, populi Romani jus majestatemque
' tentaret.' hanc denunciationem quum
majorem vim habituram existimat, si
propius eas regiones cum exercitu ac-
cessisset; ad legiones profectus, unam
ex tribus, tricesimam sextam, secum du-
cit; 11 in Aegyptum ad Caesarem mit-
tit, litteris ejus evocatas; quarum al-
tera in bello Alexandrino non occurrit,
quod itinere terrestri per Syriam erat
missa. adjungit Cn. Domitius legioni
xxxvi duas a Deiotaro, quas ille dis-
ciplina atque armatura nostra compla-
res annos constitutas habebat; equites-
que centum: totidemque ab Ariobar-
zane sumit. mittit P. Sextium ad C.
Platorium quaestorem, ut legiōnē ad.

duceret, quae ex tumultuariis militibus
in Ponto confecta erat; Quintumque
Patishum in Ciliciam, ad auxilia acce-
sanda. quae copiae celeriter omnes, jus-
su Domitii, Comana convenerunt. In-
terim legati a Pharnace responsa refe-
runt; ‘Cappadociā se decessisse; Arme-
niam minorem recepisse, quam paterno
nomine jure obtainere deberet: deni-
que ejus regni caussa integra Caesari
servaretur; paratum enim se facere,
quod is statuisset.’ Cn. Domitius,
quum animadverteret eum Cappadociā
decessisse, non voluntate adductum, sed
necessitate; quod facilius Armeniam
defendere posset subjectam suo regno,
quam Cappadociam longius remotam;
quodque omnes 111 legiones adductu-
rum Domitium putasset, ex quibus cum
11 ad Caesarem missas audisset, audaci-
us in Armenia substitisset: perseverare
coepit, ut ‘eo quoque regno deoede-
ret; neque enim aliud jus esse Cappa-
dociae atque Armeniae; nec juste eum
postulare, ut in Caesaris adventum res-
integra differretur; id enim esse in te-
grum, quod ita esset, ut fuisset.’ his

responsis datis; cum iis copiis, quas
supra scripsi, profectus est in Armeni-
am; locisque superioribus iter facere in-
stituit. nam ex Ponto a Comanis ju-
gum editum silvestre est, pertinens in
Armeniam minorem; quo Cappado-
cia finitur ab Armenia. cuius itineris
has esse certas opportunitates; quod, in
locis superioribus, nullus impetus re-
pentinus accidere hostium poterat; et
quod Cappadocia his jugis subjecta,
magnum commeatus copiam erat sub-
ministratura. Complures interim le-
gationes Pharnaces ad Domitium mit-
tit; quae de pace agerent, regiaque mu-
nera Domitio ferrent. ea constanter om-
nia aspernabatur; 'ne fibi quidquam
' fore antiquius, quam dignitatem po-
' poli Romani et regna sociorum recu-
' petare,' legatis respondebat. magnis
et continuis itineribus confessis, quum
adventaret ad Nicopolim; quod oppi-
dum in Armenia minore positum est,
piano ipsum loco, montibus tamen altis
ab dnobus lateribus objectis, satis mag-
no intervallo ab oppido remotis; castra
posuit, longe a Nicopoli circiter millia

passuum vii. quibus ex castris quum
locus angustus atque impeditus esset
transeundus, Pharnaces in insidiis de-
lectos pedites omnesque penè disposuit
equites: magnam autem multitudinem
pecoris intra eas fauces dissipari jussit,
paganosque et oppidanos in iis locis ob-
versari: ut si amicus Domitius eas an-
gustias transiret, nihil de insidiis suspi-
caretur, quum in agris et pecora et ho-
mines animadverteret versari, tanquam
amicorum adventu: fin vero, ut in hos-
tium fines, veniret; praeda diripienda
milites dissiparentur, dispersique caede-
rentur.²⁸ Haec quum administraret, nun-
quam tamen intermittebat legatos de
pace atque amicitia mittere ad Domiti-
um; quum hoc ipso crederet enim facili-
us decipi posse. at contra spes pacis,
Domitio in isdem castris morandi attu-
lit caussam: ita Pharnaces, amissa pro-
ximi temporis occasione, veritus nec cog-
noscerentur insidia, fuos in castra re-
vocavit. Domitius postero die proprius
Nicopolim accessit, castraque oppido
contulit: quae dum muniunt nostri,
Pharnaces aciem instruxit suo more at-

que instituto; in fronte enim, simplici directa acie, cornua tria firmabantur subsidii; eadem ratione haec media collocabantur acie, duobus dextra sinistraque intervallis, simplicibus ordinibus instructis. perfecit incepitum castorum opus Domitius, parte copiarum pro vallo instructa. Proxima nocte ²⁹ Pharnaces; interceptis tabellariis, qui de Alexandrinis rebus litteras ad Domitium ferebant; cognoscit Caesarem magno in periculo versari, flagitareque a Domitio, ut quamprimum sibi subsidia mitteret, propriisque ipse Alexandriam per Syriam accederet. qua cognita re, Pharnaces victoriae loco ducebat, si trahere tempus posset; quum discedendum celeriter Domitio putaret. itaque ab oppido, quæ facillimum accessum et acquisitum ad dimicandum nostris videbat, fossas ¹¹ directas, non ita magno medio intervallo relicto, ^{1v} pedum altitudinis, in eum locum deduxit, quo longius constituerat suam non producere aciem. inter has fossas aciem semper instruebat; equitatum autem ab lateribus omnem, extra fossam, collocabat; qui

neque aliter utilis esse poterat, et multum numero anteibat nostrum equitatum. Domitius autem; quum Caesaris magis periculo, quam suo, commoveretur; neque se tuto discessurum arbitraretur, si conditiones, quas rejecerat, rursus appeteret, aut sine causa discederet; ex propinquis castris in aciem exercitum eduxit. xxxvi legiōnem in dextro cornu collocavit, Ponticam in sinistro: Deiotari legiones in median aciem contulit; quibus tamen angustissimum frontis reliquit intervalum; reliquis cohortibus in subsidiūs collocatis. sic utrumque acie instructa, processum est ad dimicandum. signo sub idem tempus ab utroque dato, concurrit: acriter varieque pugnatur: nam xxxvi legio, quum extra fossam in equitatum Regis impetum fecisset, adeo secundum proelium fecit, ut moenibus oppidi succederet, fossamque transiret, aversisque hostes aggrederetur. at Pontica ex altera parte legio, quum paullum aversa hostibus cessisset; fossam autem circuire acies secundò conata esset, ut aperto latere aggrederetur hostem;

in ipso transitu fossae, confixa et op-
pressa est. Deiotari vero legiones vix
impetum sustinuerunt. ita victrices Re-
gis copiae, cornu suo dextero, media-
que acie, converterunt se ad xx vii le-
gionem. quae tamen fortiter vincenti-
um impetum sustinuit, magnis copiis
hostium circumdata; praesentissimoque
animo pugnans in orbem se recepit ad
radices montium; quo Pharnaces inse-
qui, propter iniuriam loci, noluit.
ita, Pontica legione penè tota amissa,
magna parte Deiotari militum interfec-
ta; xxxvi legio in loca se superiora
contulit, non amplius ccl desideratis.
cederunt eo proelio splendidii ac il-
lustres viri nonnulli, equites Romani.
quo tamen incommodo Domitius ac-
cepto, reliquias exercitus dissipati colle-
git; itineribusque tutis, per Cappado-
ciam se in Asiam recepit. Pharnaces,
rebus secundis elatus; quum de Caesa-
re ea, quae optabat, speraret; Pontum
omnibus copiis occupavit. ibique et
victor, et rex crudelissimus, quum sibi
fortunam paternam feliciore eventu des-
tinaret, multa oppida expugnavit; bo-

na civium Romanorum, Penticorumque diripuit; supplicia constituit in eos, qui aliquam formae atque aetatis commendationem habebant, ea quae morte essent miseriora: Pontumque, nullo defendantे, paternum regnum se receperis-
se gloriens, obtinebat. Sub idem tem-
pus, in Illyrico est incommodum ac-
ceptum. quae provincia superioribus
mensibus retenta, non tantum sine ig-
nominia, sed etiam cum laude, erat.
namque eò missus aestate cum 11 legio-
nibus Q. Cornificius, Caesaris quaestor
pro praetore; quanquam erat provin-
cia minime copiosa ad exercitus alien-
dos, et finitimo bello ac dissensionibus
vaftata et confecta; tamen prudentiâ
ac diligentia suâ, quòd magnam curam
fuscipliebat ne quò temere progredere-
tur, et recepit et defendit. namque et
castella complura locis editis posita,
quorum opportunitas castellanos impel-
lebat ad decuriones faciendas et bellum
inferendum, expugnavit; eaque praedâ
milites donavit: quae et si erat tenuis,
tamen in tanta provinciae desperatione
erat grata, præsertim virtute parta. et

quum Octavius ex fuga Pharsalici proelii, magna classe in illum se sinum contulisset; paucis navibus Iadertinorum, quorum semper in Rempublicam singulare constiterat officium, dispersis Octavianis navibus erat potitus; ut vel clasfe dimicare posset, adjunctis captivis navibus sociorum. et quum diversissima parte orbis terrarum, Cn. Pompeium victor Caesar sequeretur; compluresque adversarios in Illyricum, propter Macedoniae propinquitatem, se, reliquiis ex fuga collectis, contulisse audiret; litteras ad Gabiniū mittit, uti 'cum legionibus tironum, quae nuper erant conscriptae, proficeretur in Illyricum; cum; conjunctisque copiis cum Q. Cornificio, si quod periculum provinciae inferretur, depelleret; si ea non magnis copiis tuta esse posset, in Macedoniam legiones adduceret; omnem enim illam partem regionemque, vivo Cn. Pompeio, bellum instauraturam esse credebat. Gabinius, ut in Illyricum venit, hiberno tempore anni ac diffici: five copiosiorem provinciam existimans; five multum fortunae vic-

toris Caesaris tribuens; sive virtute et scientia sua confisus, qua saepe in bellis periclitatus magnas res et secundas duc-
tu ausuque suo gesserat: neque provin-
ciae facultatibus sublevabatur, quae par-
tim erat exinanita, partim infidelis; ne-
que navibus, intercluso mari tempesta-
tibus, commeatus supportari poterat;
magnisque difficultatibus coactus, non
ut volebat, sed ut necesse erat, bellum
gerebat. ita, quum durissimis tempesta-
tibus, propter inopiam, castella aut op-
pida expugnare cogeretur; crebra in-
commoda accipiebat: adeoque est a bar-
baris contemptus, ut, Salonom se reci-
piens in oppidum maritimum, quod ci-
ves Romani fortissimi fidelissimique in-
colebant, in agmine dimicare sit coactus.
quo proelio duobus millibus militum
amplius amissis, centurionibus xxxvii,
tribunis iv; cum reliquis copiis Salo-
nam se recepit: summaque ibi difficul-
tate rerum omnium pressus, paucis men-
sibus morbo periit. cuius et infelicitas
vivi, et subita mors, in magnam spem
Octavium adduxit provinciae potiun-
dae: quem tamen diutius in rebus se-

cundis, et fortuna, quae plurimum in bellis potest, diligentiaque Cornificii, et virtus Vatinii versari passa non est. Va-³⁴tinius, Brundisii quum esset; cognitis rebus, quae gestae erant in Illyrico; quum crebris litteris Cornificii, ad auxilium provinciae ferendum evocaretur; et M. Octavium audiret cum barbaris foedera percussisse, compluribus que locis nostrorum militum oppugnare praefidia, partim classe per se, partim pedestribus copiis per barbaros: et si gravi valetudine affectus, vix corporis viribus animum sequebatur; tamen virtute vicit incommodum naturae, difficultatesque hiemis et subitae praeparationis. nam, quum ipse paucas in portu naves longas haberet; litteras in Achiam ad Q. Kalenum misit, uti sibi classem mitteret. quod quum tardius fieret, quam periculum nostrorum flagitabat, qui sustinere impetum Octavii non poterant; navibus actuariis, quarum numerus erat satis magnus, magnitudine quanquam non satis justa ad proeliandum, rostra imposuit. his adjunctis navibus longis, et numero classis aucto;

34 militibus veteranis impositis, quorum magnam copiam habebat, ex omnibus legionibus, qui numero aegrorum relicti erant Brundisi, quum exercitus in Graeciam transportaretur; profectus est in Illyricum. maritimasque nonnullas civitates, quae defecerant Octavioque se transdiderant, partim recipiebat, partim remanentes in suo consilio praetervehabantur: nec sibi ullius rei moram necessitatemque injungebat, quin, quam celeriter posset, ipsum Octavium persequeretur. hunc, oppugnantem Epidaurum terra marique, ubi nostrum erat praefidium; adventu suo discedere ab opere coegerit, praefidiumque nostrum recepit. 35 Octavius, quum Vatinium classem magna ex parte confectam ex naviculis actuariis habere cognovisset; confisus sua classe, substituit ad insulam Tauridem, qua regione Vatinius insequens navigabat; non quod Octavium ibi restitisse sciret, sed quod eum longius progressum insequi decreverat. quum proprius Tauridem accessisset; diffensis suis navibus, quod et tempestas erat turbulentia, et nulla suspicio hostis;

repente adversam ad se venientem na-
vem, antennis ad medium malum de-
missis, instructam propugnatoribus ani-
madvertit. quod ubi conspexit, celeri-
ter vela subduci, demittique antennas
jubet, et milites armari: et, vexillo
sublato, quo pugnandi dabant signum;
quae primae naves subsequebantur, idem
ut ficerent, significabat. parabant se
Vatiniani, repente oppressi: parati de-
inceps Octaviani ex portu procedebant.
instructur utrimque acies: ordine dif-
posita magis, Octaviana: paratior mi-
litum animis, Vatiniana. Vatinius,³⁶
quum animadverteret neque navium se
magnitudine, neque numero parem esse
futurae dimicationi; fortunae rem com-
mittere maluit. itaque primus sua quin-
queremi in quadriremem ipsius Octavii
impetum fecit. celerrime fortissimeque
contrà illo remigante, naves, adversae
rostris concurrunt adeo vehementer, ut
navis Octaviana, rostro discusso, ligno
contineretur. committitur acriter reli-
quis locis proelium, concurriturque ad
duces maxime: nam quum suo quisque
auxilium ferret, magnum cominus in

angusto mari proelium factum est: quantoque conjunctis magis navibus configendi potestas dabatur, tanto superiores erant Vatiniani: qui admiranda virtute ex suis navibus in hostium naves transilire non dubitabant; et, dimicazione aequata, longe superiores virtute, rem feliciter gerebant. deprimitur ipsius Octavii quadriremis: multae praeterea capiuntur, aut rostris perforatae merguntur: propugnatores Octavianii partim in navibus jugulantur, partim in mare praecipitantur. ipse Octavius se in scapham confert; in quam plures quum confugerent, depresso scapha, vulneratus, tamen adnatat ad suum myoparonem: eo receptus, quum proelium nox dirimeret, tempestate magna velis profugit. sequuntur hunc suae naves nonnullae, quas casus ab illo periculo vindicarat. At Vatinius, re bene gesta, receptui cecinit; suisque omnibus incolumibus in eum se portum victor recepit, quo ex portu classis Octaviana ad dimicandum processerat. capit ex eo proelio penterem I, triremes II, dicrotas VIII, compluresque remiges Octa-

vianos: posteroque ibi die fuit, dum suas captivasque naves reficeret. post diem III, contendit in insulam Issam; quod eo se recepisse ex fuga credebat Octavium. erat in ea regione nobilissimum oppidum, conjunctissimumque Octavio: quo ut pervenit, oppidani supplices se Vatinio dediderunt: competitque ipsum Octavium, paucis parvisque navigiis, vento secundo, regionem Graeciae petisse; inde ut Siciliam, deinde Africam, caperet. ita brevi spatio re praeclarissime gesta, provinciam recepta et Cornificio redditam, classe adversariorum ex illo toto sinu expulsa; victor se Brundisium, incolumi exercitu et classe, recepit. Iis autem temporibus, quibus Cae-³⁸ sar ad Dyrrhachium Pompeium obsidebat, et Palaepharsali rem feliciter gerebat, Alexandriaeque cum periculo magno, tum etiam majore periculi fama dimicabat; Cassius Longinus, in Hispania propraetor provinciae ulterioris obtinendae causa relatus; sive consuetudine naturae suae; sive odio, quod in illam provinciam suscepserat quaestor, ex insidiis ibi vulneratus; magnas odii

sui fecerat accessiones. quod vel ex conscientia sua, qnum de se mutuo sentire provinciam crederet; vel multis signis et testimoniiis eorum, qui difficulter odia dissimulabant, animadvertere poterat: et compensare offensionem provinciae, exercitus amore cupiebat. itaque quum primùm in unum locum exercitum conduxit, H-S centenos militibus est pollicitus. nec multo post; quum in Lusitania Medobregam oppidum, montemque Herminium expugnasset, quo Medobregenses confugerant; ibique Imperator esset appellatus; iterum H-S centenis milites donavit. multa præterea et magna præmia singulis conce-debat; quae speciosum reddebant præsentem exercitus amorem; paullatim tamen et occulte militarem disciplinam severitatemque minuebant. Cassius, legiōnibus in hiberna dispositis, ad jus dicendum Cordubam se recepit; contractumque in eâ aës alienum, gravissimis oneribus provinciae constituit exsolvere. et, (ut largitionis postulat consuetudo,) per caussam liberalitatis speciosam, plura largitori quaerebantur.
 39

pecuniae locupletibus imperabantur; quas Longinus sibi expensas ferri non tantum patiebatur, sed etiam cogebat. in gregem locupletium, simultatum caussae tenues conjiciebantur. neque ullum genus quaestus, aut magni et evidentis, aut minimi et folidi, praetermittebatur; quo domus et tribunal imperatoris va-⁴¹ caret. nemo erat, qui modo aliquam jacturam facere posset, quin aut vadi-
monio teneretur, aut inter reos referre-
tur. ita etiam magna sollicitudo pericu-
lorum, ad jacturas et detrimenta rei fa-
miliaris adjungebatur. Quibus de cauf-
sis accidit, ut, quum Longinus impera-
tor eadem faceret, quae fecerat quaef-
tor; similia rursus de morte ejus pro-
vinciales consilia inirent. horum odium
confirmabant nonnulli familiares ejus;
qui, quum in illa societate versarentur
rapinarum, nihilominus tamen oderant
eum cuius nomine peccabant: sibique,
quod rapuerant, acceptum ferebant;
quod interciderat, aut erat interpella-
tum, Cassio assignabant. v legiōnē no-
vam conscribit; augetur odium et ex
ipso delectu, et sumptu additae legiōnis.⁴⁰

complentur equitum 111 millia; maximisque ornantur impensis: nec provinciae datur ulla requies. Interim litteras accepit a Caesare, ut in Africam exercitum transjiceret, perque Mauritiam ad fines Numidiae perveniret; quod magna Cn. Pompeio Juba rex miserat auxilia, majoraque missurus existimabatur. quibus litteris acceptis, insolenti voluptate efferebatur; quod sibi novarum provinciarum, et fertilissimi regni tanta oblata esset facultas. itaque ipse in Lusitaniam proficiscitur, ad legiones accersendas, auxiliaque adducenda: certis hominibus dat negotium, ut frumentum navesque c praepararentur, pecuniaeque describerentur atque imperarentur; ne qua res, quum redisset, moraretur. redditus ejus fuit celerior omnium opinione: non enim labor aut vigilantia, cupienti praesertim aliquid, Cassio de-
42 erat. Exercitu coacto in unum locum, castris ad Cordubam positis, pro con- cione militibus exponit, quas res Cae- saris iussu gerere deberet: polliceturque iis, quum in Mauritiam transjecisset, H-S centenos se daturum; v fore in His-

pania legionem. ex concione se Cordubam recepit. eoque ipso die, meridiana hora, quum in Basilicam iret; quidam Minutius Silo, cliens L. Racilii, libellum, quasi aliquid ab eo postularet, ut miles, ei transdit: deinde post Racilium, (nam is latus Cassii tegebat,) quasi responsum ab eo peteret, celeriter dato loco quum se insinuasset; sinistra corripit eum, dextraque bis ferit pugione. clavore sublato, fit a conjuratis impetus universis. Munatius Plancus proximum gladio transjicit lictorem. hoc interfecto, Q. Cassium legatum vulnerat. ibi T. Vasius et L. Mergilio, simili confidentia Plancum municipem suum adjuvant: erant enim omnes Italenses. ad ipsum Longinum L. Licinius Squillus involat, jacentemque levibus sauciat plagiis. concurritur ad Cassium defendendum: semper enim berones compluresque evocatos cum telis seeum habere consueverat; a quibus caeteri intercluduntur, qui ad caedem faciendam subsequebantur: quo in numero fuit Calpurnius Salvianus, et Manilius Tusculus. Minutius inter saxa, quae jaciebant in

itinere, fugiens opprimitur; et, relato domum Cassio, ad eum deducitur. Raciulus in proximam se domum familiaris sui confert, dum certum cognosceret confessusne Cassius esset. L. Laterensis, quum id non dubitaret, accurrit laetus in castra; militibus vernaculis, et secundae legionis, quibus odio sciebat praeципue Cassium esse, gratulatur: tollitur a multitudine in tribunal: praetor appellatur. nemo enim aut in provincia natus, aut vernaculae legionis miles, aut diuturnitate jam factus provincialis, (quo in numero erat 11 legio,) non cum omni provincia consenserat in odio Cassii: (nam legiones xxx et xxii, paucis mensibus in Italia scriptas, Caesar attribuerat Longino: v legio ibi nuper erat confecta.) interim nunciatur Laterensi, vivere Cassium. quo nuncio, dolore magis permotus quam animo perturbatus, reficit celeriter se, et ad Cassium visendum proficiscitur. re cognita, xxx legio signa Cordubam infert, ad auxilium ferendum imperatori suo: facit hoc idem xxii: subsequitur has, v. quum 11 legiones reliquae essent in castris:

Secundani, veriti ne soli relinquenterunt; atque ex eo, quid sensissent, indicaretur; secuti sunt factum superiorum. perman-
fit in sententia legio vernacula, nec ullo
timore de gradu dejecta est. Cassius eos,
qui nominati erant consciit caedis, jubet
comprehendi: legionem v in castra re-
mittit, cohortibus xxx retentis. indicio
Minutii cognoscit, L. Racilium et L.
Laterensem, et Annium Scapulam, ma-
ximae dignitatis et gratiae provincialem
hominem, sibique tam familiarem quam
Laterensem et Racilium, in eadem fuisse
conjuratione: nec diu moratur dolo-
rem suum, quin eos interfici jubeat. Mi-
nutum libertis transdit excruciatum:
item Calpurnium Salvianum & qui pro-
fitetur indicium, conjuratorumque nu-
merum auget; verè, ut quidam existi-
mant; ut nonnulli queruntur, coactus:
iisdem cruciatibus affectus L. Mergilio.
Squillus nominat plures: quos Cassius
interfici jubet; exceptis iis, qui se pe-
cuniâ redemerunt. nam palam H-S x,
cum Calpurnio paciscitur; et cum Q.
Sextio, l. qui si maxime nocentes sunt
multati; tamen periculum vitae dolor-

que vulnerum pecunia remissus, crudelitatem cum avaritia certasse significabat. Aliquot post diebus, litteras a Caesare missas accipit; quibus cognoscit Pompeium in acie victum, amissis copiis fugisse. qua re cognita, mistam dolori voluptatem capiebat. victoriae nuncius, laetitiam exprimebat: confectum bellum, licentiam temporum intercludebat. sic erat dubius animi, utrum nihil timere, an omnia licere mallet. sanatis vulneribus, accersit omnes qui sibi pecunias expensas tulerant, acceptasque eas jubet referri. quibus parum videbatur imposuisse oneris, ampliorem pecuniam imperat. quem autem Romanorum delectum instituit; quosque ex omnibus conventibus coloniisque conscriptos habebat; transmarina militia perterritos, ad sacramenti redemptionem vocabat. magnum hoc fuit vestigal; majus tamen creabat odium. his rebus confectis, totum exercitum lustrat: legiones, quas in Africam ductus erat, et auxilia, mittit ad Trajectum: ipse, classem quam parabat ut inspiceret, Hispalim accedit: ibique moratur;

propterea quod edictum tota provincia proposuerat, ut, quibus pecunias impetrasset, neque contulissent, se adirent. quae evocatio, vehementer omnes perturbavit. Interim L. Titius, qui eo⁴⁴ tempore tribunus militum legionis vernaculae fuerat, nunciat famâ legionem xxx, quam Q. Cassius legatus simul ducebat; quum Ilurgim ad oppidum castra haberet, seditione facta, centurionibus aliquot occisis qui signa tolli non patiebantur, discessisse; et ad 11 legionem contendisse, quae ad fretum alio itinere ducebatur. cognita re, noctu cum v cohortibus undevicesimorum egreditur: mane pervenit. ibi eum diem, ut quid ageretur perspiceret, moratus; Carmnam contendit. hic, quum legio xxx et xxii, et cohortes iv ex v legione, totus que convenisset equitatus; audiri v cohortes a vernaculis oppressas ad Obculam, cum his ad secundam pervenisse legionem, omnesque ibi se conjunxisse; et T. Thorium Italensem, ducentum delegisse. celeriter habitu concilio, Marcellum Cordubam, ut eam in potestate retineret; Q. Cassium legatum, Hispan-

lim mittit. paucis ei diebus assertur, conventum Cordubensem ab eo defecisse; Marcellumque, aut voluntate aut necessitate adductum, (namque id varie nunciabatur,) consentire eum Cordubensibus: i.e. cohortes legionis v, quae fuerant Cordubae in praesidio, idem sacere. Cassius, his rebus incensus, movet castra; et postero die Segoviam ad Numen Silicense venit. ibi habita concione, militum tentat animos: quos cognoscit non suâ, sed Caesaris absentiis causâ, sibi fidissimos esse; nullumque periculum deprecatuos, dum per eos 45 Caesar provincia restitueretur. Interim Thoñus ad Cordubam veteres legiones adducit. ac, ne dissensionis initium natum seditionosa militum suaque videretur natura; simul, ut contra Q. Caesum, qui Caesaris nomine majoribus viribus uti videbatur, aequè potentem opponeret dignitatem; Cn. Pompeo se provinciam recuperare velle, palam dictitabat. et forsitan etiam hoc fecerit odio Caesaris, et amore Pompeii; cuius nomen multum poterat apud eas legiones, quas M. Varro obtinuerat: sed id

qua mente commotus fecerit, conjecturā sciri non potest. certe hoc prae se Thorius ferebat. milites adeo fatebantur, ut Cn. Pompeii nomen in scutis inscriptum haberent. frequens legionibus conventus obviam prodit; neque tantum virorum, sed etiam matrum familiās ac praetextatorum. deprecaturque,
‘ne hostili adventu Cordubam diripirent: nam se contra Cassium sentire cum omnibus; contra Caesarem ne facere cogerentur, orare.’ Tantae⁴⁶ multitudinis precibus et lacrimis, exercitus commotus; quum videret ad Cassium persequendum nihil opus esse Cn. Pompeii nomine et memoria; tamque omnibus Caesareanis, quam Pompeianis, Longinum esse in odio; neque se conventum, neque M. Marcellūm, contra Caesaris caussam posse perducere: nomen Pompeii ex scutis detraxerunt; Marcellum, qui se Caesaris caussam defensurum profitebatur, ducem adsciverunt, praetoremque appellarunt; et sibi conventum adjunxerunt; castraque ad Cordubam posuerunt. Cassius eo biduo circiter iv millia passuum a Corduba,

citra flumen Baetim, in oppidi conspectu, loco excenso facit castra : litteras ad regem Bogudem in Mauritiam, et ad M. Lepidum proconsulem in Hispaniam citeriorem mittit, ‘ subsidio sibi prævinciaeque, Caesaris caussa, quam primum veniret.’ ipse hostili modo Cordubensium agros vastat, aedificia incendit.
47 Cujus rei deformitate atque indignitate, legiones, quae Marcellum sibi ducem ceperant, ad eum concurrebunt ; ut in aciem educerentur, orant ; priusque configendi sibi potestas fieret, quam cum tanta contumelia nobilissimae carissimaeque possessiones Cordubensium in conspectu suo rapinis, ferro, flammaque consumerentur. Marcellus, quum configere miserrimum putaret ; quod et victoris et vici detimentum ad eundem Caesarem esset redundaturum ; neque suae potestatis esse ; legiones Baetim transducit, atque aciem instruit. quum Cassium contrà pro castris suis aciem instruxisse loco superiore videret ; caussa interposita, quod is in aequum non descendenter, Marcellus militibus persuadet, ut se in castra recipient. itaque co-

pias reducere coepit. Cassius; quo bene valebat, Marcellumque infirmum esse sciebat; aggressus equitatu legionarios se recipientes, complures novissimos in fluminis ripis interficit. quum hoc detimento, quid transitus fluminis vitii difficultatisque haberet, cognitum esset; Marcellus castra Baetim transfert. crebroque uterque legiones in aciem educit; neque tamen configitur, propter locorum difficultates. Erat copiis per 48 destribus multo firmior Marcellus; habebat enim veteranas legiones, multis que proeliis expertas. Cassius fidei magis, quam virtuti, legionum confidebat. itaque quum castra castris collata essent; et Marcellus locum idoneum castello ceppisset, quo prohibere aquâ Cassianos posset; Longinus, veritus ne genere quodam obsidionis clauderetur in regionibus alienis sibiique infestis, noctu silentio ex castris proficiscitur; celerique itinere Uliam contendit, quod sibi fidele esse oppidum credebat. ibi adeo conjuncta ponit moenibus castra, ut et loci natura, (namque Ulia in edito loco posita est,) et ipsa munitione urbis, undique ab

oppugnatione tutus esset. hunc Marcellus insequitur, et quam proxime potest Uliam castra castris confert. locorumque cognita natura; quo maxime rem deducere volebat, necessitate est adductus; ut neque configeret, (cujus si rei facultas esset, resistere incitatis militibus non poterat;) neque vagari Cassium latius pateretur, ne plures civitates ea patarentur quae passi erant Cordubenses. castellis idoneis locis collocatis, operibusque in circuitu oppidi continuatis, Uliam Cassiumque munitionibus clausit. quae priusquam perficerentur, Longinus omnem suum equitatum emisit: quem magno sibi usui fore credebat, si pabulari frumentariique Marcellum non pateretur; magno autem impedimento, si clausus obsidione et inutilis necessarium consumeret frumentum. Paucis diebus, litteris Cassii acceptis, rex Bogud cum copiis venit; adjungitque ei legiōnem quam secum adduxerat, compluresque cohortes auxiliarias Hispanorum: namque ut in civilibus dissensionibus accidere consuevit, ita temporibus illis in Hispania nonnullae civitates rebus

Cassii studebant, plures Marcello favebant. accedit cum copiis Bogud, ad exteriores Marcelli munitiones. pugnatur utrumque acriter crêbroque; ut accidit, fortuna saepe ad utrumque transferente victoriam; nec tamen unquam ab operibus depellitur Marcellus. Interim Lepidus ex citeriore provincia, cum cohortibus legionariis xxxv, magnoque numero equitum et reliquorum auxiliorum, venit ea mente Uliam, ut, sine ullo studio, contentiones Cassii Marcellique componeret. huic venienti, sine dubitatione se credit atque offert Marcellus: Cassius contra suis se tenet praesidiis; sive eo quod plus sibi juris deberi, quam Marcello existimabat; sive eo quod, ne praeoccupatus animus Lepidi esset obsequio adversarii, verebatur. ponit ad Uliam castra Lepidus; neque habet a Marcello quidquam divisi. ne pugnetur, interdicit: ad exendum, Cassium invitat; fidemque suam in re omni interponit. quum diu dubitasset Cassius, quid sibi faciendum, quidve Lepido esset credendum; neque ullum exitum consilii sui reperiret, si perma-

neret in sententia; postulat, uti munitiones disjicerentur, sibique liber exitus daretur. non tantum induciis factis, sed prope jam constituta opera quum complanarent, custodiaeque munitionum es-
sent deductae; auxilia Regis in id castel-
lum Marcelli, quod proximum erat re-
giis castris, neque opinantibus omni-
bus, (si tamen in omnibus fuit Cassius,
nam de hujus conscientia dubitabatur,) im-
petum fecerunt, compluresque ibi mi-
lites oppresserunt. quod nisi celeriter,
indignatione et auxilio Lepidi, proelium
esset diremptum; major calamitas esset
accepta. Quum iter Cassio patefactum
esset; castra Marcellus cum Lepido con-
jungit. Lepidus eodem tempore Mar-
cellusque Cordubam cum suis profici-
citur; Cassius Carmonam. sub idem
tempus, Trebonius proconsul ad pro-
vinciam obtinendam venit. de cuius
adventu ut cognovit Cassius; legiones,
quas secum habuerat, equitatumque in
hiberna distribuit; ipse, omnibus suis
rebus celeriter correptis, Malacam con-
tendit; ibique, adverso tempore navi-
gandi, naves conscendit: ut ipse pra-

dicabat; ne se Trebonio et Lepido et
Marcello committeret: ut amici ejus
dictitabant; ne per eam provinciam mi-
nore cum dignitate iter faceret, cuius
magna pars ab eo defecerat: ut caeteri
existimabant; ne pecunia illa ex infini-
tis rapinis confecta, in potestatem cu-
jusquam veniret. progressus secunda,
ut hiberna, tempestate: quum in Iberum
flumen, noctis vitandae caussa, se con-
tulisset; inde, paullo vehementiore tem-
pestate, nihilo periculosius se navigatu-
rum credens, profectus; adversis fluc-
tibus occurrentibus ostio fluminis; in
ipsis fauibus, quum neque flectere na-
vem propter vim fluminis, neque direc-
tam tantis fluctibus tenere posset, de-
mersa navi periit. Quum in Syriam ⁵²
Caesar ex Aegypto venisset; atque ab
iis, qui Roma venerant ad eum, cognos-
ceret, litterisque urbanis, animadverte-
ret, multa Romae male et inutiliter ad-
ministrari, neque ullam partem Reipub-
licae satis commode geri; quod et, con-
tentionibus tribunitiis, perniciose se-
ditiones oriuntur; et, ambitione atque
indiligentia tribunorum militum et qui

legionibus praecerant, multa contra mo-
rem consuetudinemque militarem fie-
rent, quae dissolvendae disciplinae se-
veritatisque essent; eaque omnia flagi-
tare adventum suum videret: tamen
praeferendum existimavit, quas in pro-
vincias regionesque venisset, eas ita re-
linquere constitutas, ut domesticis dis-
fensionibus liberarentur, jura legesque
acciperent, et externorum hostium me-
tum deponerent. haec in Syria, Cilicia,
Asia, celeriter se confecturum sperabat;
quod hae provinciae nullo bello preme-
bantur. in Bithynia ac Ponto, plus o-
neris videbat impendere sibi: non enim
excessisse Ponto Pharnacem audierat,
neque excessurum putabat; quum se-
cundo proelio esset vehementer inflatus,
quod contra Domitium Calvinum fece-
rat. commoratus ferè in omnibus civi-
tatis quae majore sunt dignitate, prae-
mia benemeritis et viritim et publice
tribuit: de controversiis veteribus cog-
noscit ac statuit: reges, tyrannos, dy-
nastas provinciae, finitosque, qui
omnes ad eum concurrerant, receptos
in fidem, conditionibus impositis pro-

vinciae tuendae ac defendendae, dimit-
tit et sibi et populo Romano amicissi-
mos. Paucis diebus in ea provincia ⁵³
consumptis; Sex. Caesarem, amicum
et necessarium suum, legionibus Syriae-
que praeficit; ipse eadem classe, qua ve-
nerat, proficiscitur in Ciliciam. cuius
provinciae civitates omnes evocat Tar-
fum; quod oppidum fere totius Ciliciae
nobilissimum fortissimumque est. ibi, re-
bus omnibus provinciae et finitimarum
civitatum constitutis; cupiditate profi-
ciscendi ad bellum gerendum, non diu-
tius moratur. magnisque itineribus per
Cappadociam confectis, biduum Maza-
cae commoratus, venit Comana, vetus-
tissimum et sanctissimum in Cappadocia
Bellonae templum; quod tanta religio-
ne colitur, ut sacerdos ejus deae, majes-
tate, imperio, et potentia, secundus a
rege consensu gentis illius habeatur. id
homini nobilissimo Lycomedi Bithyno
adjudicavit; qui, regio Cappadocum
genere ortus, propter adversam fortu-
nam majorum suorum mutationemque
generis, jure minime dubio, vetustate
tamen intermisso, sacerdotium id repe-

tebat. fratrem autem Ariobarzanis Ariaratèn, quum bene meritus uterque eorum de Republica esset; ne aut regni hereditas Ariaratèn sollicitaret, aut heres regni terreret; Ariobarzani attribuit, qui sub ejus imperio ac ditione esset. ipse, iter coeptum simili velocitate confidere coepit. Quum proprius Pontum finesque Gallograeciae accessisset; Deiotarus, tetrarches Gallograeciae tunc quidem penè totius, (quod ei neque legibus neque moribus concessum esse, caeteri tetrarchae contendebant,) sine dubio autem rex Armeniae minoris ab Senatu appellatus; depositis regiis insignibus; neque tantum privato vestitu, sed etiam reorum habitu, supplex ad Caesarem venit; oratum, ‘ut sibi ignorosceret, quod in ea parte positus terrarum, quae nulla praefidia Caesaris habuisset, exercitibus imperiisque in Cn. Pompeii castris fuisset: neque enim se judicem debuisse esse controversiarum populi Romani, sed parere praesentibus imperiis.’ contra quem Caesar, quum ‘plurima sua’ commemorasset ‘officia, quae consul ei decre-

tis publicis tribuisset; quumque de-
fectionem ejus, nullam posse excusa-
tionem imprudentiae recipere coar-
guisset; 'quod homo tantae pruden-
tiae ac diligentiae scire potuisset, quis
Urbem Italiamque teneret; ubi Sena-
tus populusque Romanus, ubi Respub-
lica esset; quis deinde post L. Lentu-
lum, C. Marcellum, consul esset: ta-
men se concedere id factum superiori-
bus suis beneficiis, veteri hospitio at-
que amicitiae, dignitati aetatisque ho-
minis, precibus eorum qui frequentes
concucurrisserunt hospites atque amici
Deiotari ad deprecandum; de contro-
versiis tetrarcharum postea se cognitu-
rum esse,' dixit: regium vestitum ei re-
stituit. legionem autem, quam, ex genere
civium suorum, Deiotarus armatura dis-
ciplinaque nostra constitutam habebat,
equitatumque omnem, ad bellum geren-
dum adducere jussit. Quum in Pon-
tum venisset, copiasque omnes in unum
locum coegerisset; quae numero, atque
exercitatione bellorum mediocres erant:
(excepta enim legione vi, quam secum
adduxerat Alexandriā veteranam, mul-

tis laboribus periculisque functam, multisque militibus partim difficultate itinerum ac navigationum, partim crebritate bellorum adeo diminutam, ut minus mille hominum in ea esset; reliquae erant 111 legiones; una, Deiotari; duae, quae in eo proelio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fuerant:) legati a Pharnace missi, Caesarem adeunt; atque in primis deprecantur, 'ne ejus adventus hostilis esset; facturum enim omnia Pharnacen, quae imperata essent.' maximeque commemorabant, 'nulla Pharnacen auxilia contra Caesarem Pompeio dare voluisse; quum Deiotarus, qui dedisset, tamen ei satiisfecisset.' Caesar respondit, 'se fore acquissimum Pharnaci, si, quae pollueretur, repraesentaturis esset.' monuit autem, ut solebat, mitibus verbis legatos; 'ne aut Deiotarum sibi objicerent; aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompeio non missent. nam se neque libentius facere quidquam, quam supplicibus ignosceres neque provinciarum publicas injurias condonare ius posse, qui fuissent in fe

‘ officiosi. id ipsum, quod commemo-
‘ rassent, officium utilius Pharnaci fu-
‘ isse, qui providisset ne vinceretur;
‘ quam sibi, cui Dii immortales victo-
‘ riam tribuissent. itaque se magnas et
‘ graves injurias civium Romanorum,
‘ qui in Ponto negotiati essent, quoni-
‘ am in integrum restituere non posset,
‘ concedere Pharnaci: nam neque in-
‘ terfectis amissam vitam, neque exsec-
‘ tis virilitatem restituere posse; quod
‘ quidem supplicium gravius morte ci-
‘ ves Romani subiissent. Ponto vero de-
‘ cederet confessim; familiasque publi-
‘ canorum remitteret; caeteraque resti-
‘ tueret sociis civibusque Romanis, quae
‘ penes eum essent. si fecisset; jam tunc
‘ sibi mitteret munera ac dona, quae be-
‘ ne rebus gestis imperatores ab amicis
‘ accipere consueissent: miserat enim
Pharnaces coronam auream. his respon-
fis datis, legatos remisit. At Pharna- 56
ces, omnia liberaliter pollicitus; quum
festinantem ac properantem Caesarem
speraret libentius etiam crediturum suis
promissis quam res pateretur, quo cele-
rius honestiusque ad res magis necessa-

rias proficisceretur; (nemini enim erat
ignotum, plurimis de caussis ad urbem
Caesarem revocari:) lentius agere, de-
cedendi diem postulare longiorem, pac-
tiones interponere, in summa frustrari
coepit. Caesar, cognita calliditate homi-
nis; quod aliis temporibus naturâ fa-
cere consueverat, tunc necessitate fecit
adductus, ut celerius omnium opinione
manum consereret. Ziela est oppidum
in Ponto, positu ipso, ut in plano loco,
satis munitum: tumulus enim natura-
lis, velut manu factus, excelsiore undi-
que fastigio sustinet murum. circumpo-
siti sunt huic oppido magni multique in-
tercisi vallibus colles: quorum editissi-
mus unus; qui propter victoriam Mi-
thridatis, et infelicitatem Triarii, detri-
mentumque exercitus nostri, superiori-
bus locis atque itineribus penè conjunc-
tus oppido, magnam in illis partibus
habet nobilitatem; nec multo longius
millibus passuum III abest ab Ziela:
hunc locum Pharnaces, veteribus pater-
norum felicum castrorum refectis ope-
ribus, copiis suis omnibus occupavit.
Caesar, quum ab hoste millia passuum v

castra posuisset; videretque eas valles,
quibus regia castra munirentur, eodem
intervallo sua castra munituras, si modò
ea loca hostes priores non cepissent, quae
multo erant propiora Regis castris;
aggerem comportari jubet intra muni-
tiones; quo celeriter collato; proxima
nocte, vigilia quarta, legionibus omni-
bus expeditis, impedimentisque in cas-
tris relictis, prima luce, neque opinan-
tibus hostibus, eum ipsum locum cepit,
in quo Mithridates secundum proelium
adversus Triarium fecerat. huc omnem
comportari aggerem e castris, servitia-
que quae agerent jussit; ne quis ab ope-
re miles discederet, quum spatio non
amplius mille passuum intercisa vallis
castra hostium divideret ab opere incep-
to. Caesaris castrorum. Pharnaces, 59
quum id repente prima luce animadver-
tisset; copias suas omnes pro castris in-
struxit. quas; interposita tanta locorum
iniquitate, consuetudine magis pervul-
gata militari, credebat instrui Caesar;
vel ad opus suum tardandum, quo plu-
res in armis tenerentur; vel ad ostend-
tionem regiae fiduciae, ne munitione

magis quam manu descendere locum Pharnaces videretur, itaque deterritus non est, quo minus, prima acie pro vallo instructa, reliqua pars exercitūs opus ficeret. at Pharnaces, impulsus sive loci felicitate: sive auspiciis et religionibus inductus, quibus obtemperasse eum postea audiebamus: sive paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta; quum, more operis quotidiani, magnam illam servorum multitudinem, quae aggerem portabat, militum esse credidisset: sive etiam veterani fiducia exercitūs sui, quem [cum legione] xxii in acie confixisse et vicisse legati ejus gloriantur: simul contemptu exercitūs nostri, quem pulsū a se, Domitio duce, sciebat: inito consilio dimicandi, descendere praerupta valle coepit, cuius aliquandiu Caesar irridebat inanem ostentationem, et eo loco militum coartationem, quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset; quum interim Pharnaces eodem gradu, quo praeruptam descendederat in vallem, adscendere adversus arduum collem instructis co-
pliis coepit. Caesar, incredibili ejus vel

temeritate vel fiducia motus; neque opinans, imparatusque oppressus; eodem tempore, milites ab operibus vocat, arma capere jubet, legiones opponit, aciem instruit. cuius rei subita trepidatio, magnum terrorem attulit nostris. nondum ordinibus instructis, falcatae regiae quadrigae permistos milites perturbant; quae tamen celeriter multitudine telorum opprimuntur. insequitur has, acies hostium; et, clamore sublato, confligitur; multum adjuvante natura loci, plurimum Deorum immortalium benignitate; qui, quum omnibus casibus belli intersunt, tum praecipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari. Magno atque acri cominus proelio facto; a dextro cornu, quo veterana legio vi erat collocata, initium victoriae natum est. ab ea parte quum in proclive destruderentur hostes; multo tardius, sed tamen iisdem Diis adjuvantibus, sinistro cornu, mediaque acie, totae profigantur copiae Regis: quae quam facile subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsae premebantur loci iniquitate. itaque multis militibus partim in-

terfectis, partim suorum ruina oppres-
sis; qui velocitate effugere poterant,
armis tamen projectis, vallem transgres-
si, nihil ex loco superiore inermes pro-
ficere poterant. at nostri victoria elati,
subire iniquum locum, munitionesque
aggredi non dubitarunt. defendantibus
autem iis cohortibus castra, quas Phar-
naces praesidio reliquerat; celeriter cas-
tris hostium sunt potiti. interfecta mul-
titudine aut capta suorum, Pharnaces
cum paucis equitibus profugit: cui nisi
castrorum oppugnatio facultatem attu-
lisset liberius profugiendi, vivus in Cae-
sar's potestatem adductus esset. Tali
victoria, toties victor Caesar incredibili
est laetitia affectus; quod maximum
bellum tanta celeritate consecrerat. erat
que subiti periculi recordatione laetior,
quod victoria facilis ex difficillimis re-
bus acciderat. Ponto recepto, praeda
omni regia militibus condonata, poste-
ro die cum expeditis equitibus ipse pro-
ficietur: legionem vi decidere ad prae-
mia atque honores accipiendos in Itali-
am jubet: auxilia Deiotari, domum re-
mittit: 11 legiones cum Caelio Vincia-

no in Ponto relinquit. Ita per Gallo-⁶³ græciam Bithyniamque in Asiam iter facit: omniumque earum provinciarum de controversiis cognoscit et statuit: jura in tetrarchas, reges, civitates distribuit. Mithridaten Pergamenum, a quo rem feliciter celeriterque gestam in Aegypto supra scripsimus, regio genere ortum, disciplinis etiam regiis educatum, (nam eum Mithridates rex Asiae totius, propter nobilitatem Pergamo parvulum secum asportaverat in castra, multosque tenuerat annos,) regem Bosphori constituit, quod sub imperio Pharnacis fuerat; provinciasque populi Romani a barbaris atque inimicis regibus, interposito amicissimo rege, munivit. eidem tetrarchiam [legibus] Gallograecorum, jure gentis et cognationis, adjudicavit; occupatam et possessam paucis ante annis a Deiotaro. neque tamen usquam diutius moratus est, quam necessitas urbanarum seditionum pati videbatur. rebus felicissime celerrimeque confessis, in Italiam celerius omnium opinione venit.

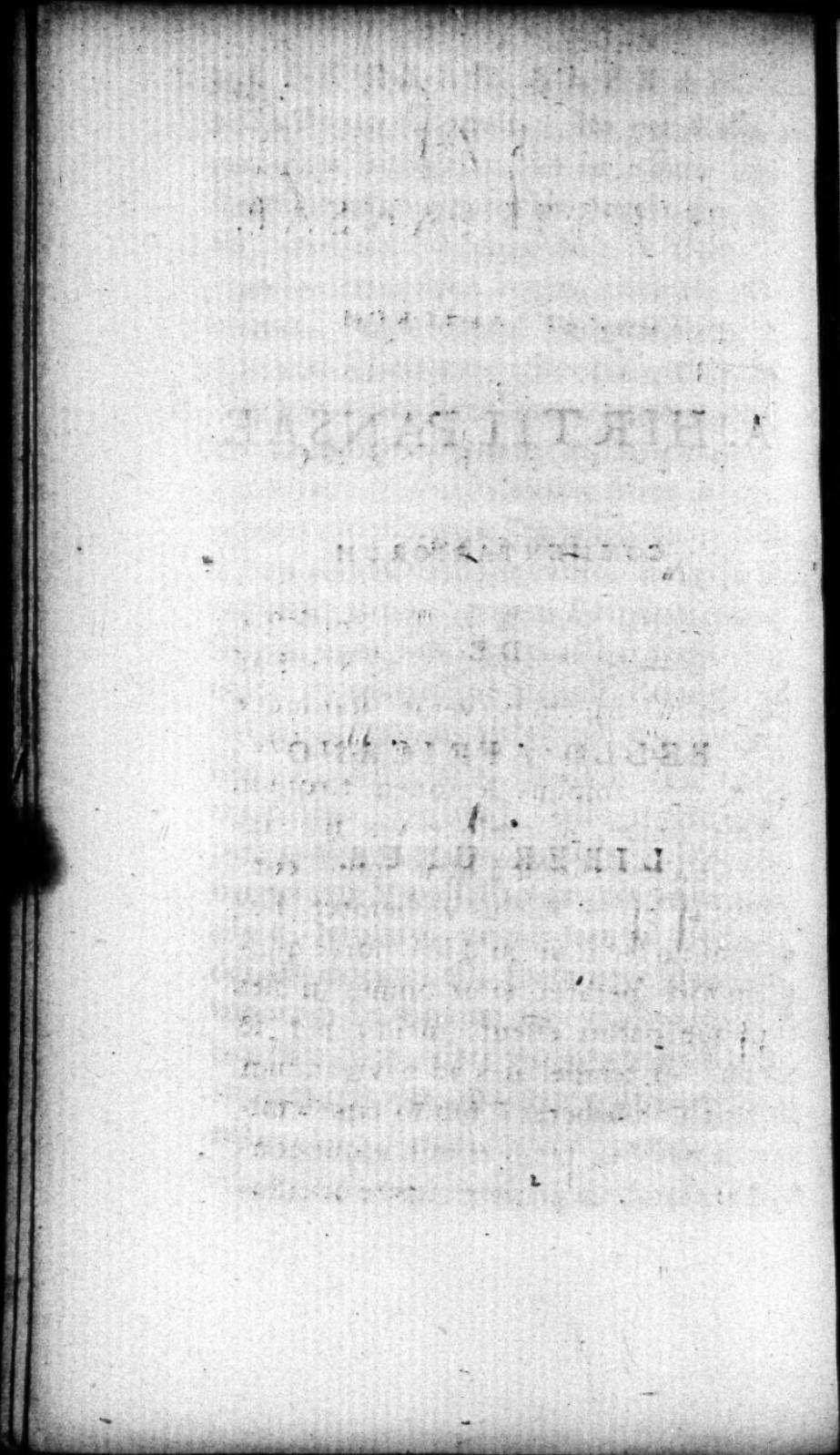
63
A. HIRTII PANSÆ

COMMENTARIORUM

D E

BELLO AFRICANO

L I B E R U N U S.

A. HIRTII PANSAE

COMMENTARIORUM

DE

BELLO AFRICANO

LIBER UNUS.

CAESAR, itineribus justis confectis, nullo die intermisso, ad xiv Kal. Jan. in Lilybaeum pervenit: statimque ostendit, sese naves velle concendere; quum non amplius legionem tironum haberet unam, equitesque vix d.c. tabernaculum secundùm littus ipsum constituit, ut prope fluctus verberaret. hoc eo consilio fecit, ne quid sibi morae quisquam fore speraret, et ut omnes in dies horasque parati essent. incidit per id tempus, ut tempestates ad navigandum idoneas non haberet: nihil tamè minus in navibus remiges militesque continere, et nullam prætermittere occasio-

nem profectionis; quum praesertim ab incolis ejus provinciae nunciarentur adversariorum copiae, equitatus infinitus, legiones regiae iv, levis armaturae magna vis, Scipionis legiones x, elephanti cxx, classesque esse complures; tamen non deterrebatur, animoque et spe confidebat. interim in dies, et naves longae adaugeri, et onerariae complures eodem concurrere, et legiones tironum convenire; in his veterana legio v, equitum ad ii millia. Legionibus collectis vi, et equitum ii millibus; ut quaeque prima legio venerat, in naves longas imponebatur; equites autem in onerarias. ita majorem partem navium antecedere jussit, et insulam patere Apollonianam, quae non longe abest a Lilybaeo. ipse, parum commoratus, bona paucorum vendit publice: deinde Allieno praetori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus praecipit: et, de reliquo exercitu celeriter imponendo datis mandatis, ipse navem consendit a. d. vi Kal. Jan. et reliquas naves statim est consecutus. ita vento certe, celerique navigio vectus, post diem quartam cum

longis paucis navibus in conspectum Africæ venit : namque onerariae reliquæ, praeter paucas, vento dispersæ atque errabundæ, diversa loca petierunt. Clupeam classe praetervehitur; inde Neapolim. comphura praeterea castella et opida non longe a mari relinquit. Postquam Adrumetum accessit, ubi praesidium erat adversariorum, cui praeerat C. Considius; et a Clupea secundum oram maritimam, cum equitatu Adrumeti, Cn. Piso cum Maurorum circiter 111 millibus apparuit ; ibi paullisper Caesar ante portum commoratus, dum reliquæ naves convenirent, exponit exercitum ; cuius numerus in praesentia fuit pedum 111 millia, equitum c. l. : castrisque ante oppidum positis, sine injuria cuiuscumque confedit; cohabetque omnes a praeda. oppidani interim muros armatis complent; ante portam frumentos considunt, ad se defendendum: quorum numerus 11 legionum intus erat. Caesar circum oppidum vetus, natura loci perspecta, redit in castra. non nemo culpac ejus imprudentiaeque assignabat, quod neque certum locum gubernatori-

bus praefectisque, quem peterent, praeceperat; neque, ut mos ipsius consuetudoque superioribus temporibus fuerat, tabellas signatas dederat, ut, in tempore iis perfectis, locum certum peterent universi. quod minime Caesarem se fellerat: namque nullum portum terrae Africæ, quo classes decurrerent, pro certo tutum ab hostium praesidio fore suspicabatur; sed fortuitu oblatam occasionem egressus aucupabatur. L. Plancus interim legatus petit a Caesare, ut sibi daret facultatem cum Considio agendi, si posset aliqua ratione perduci ad sanitatem. itaque data facultate litteras conscribit, et eas captivo dat perferendas in oppidum ad Considium: quo simul atque captivus pervenisset; litterasque, ut erat mandatum, Considio porrigere coepisset; prius quam acciperet ille, 'unde,' inquit, 'istas?' tum captivus, 'Imperatore a Caesare.' tunc Considius, 'unus est,' inquit, 'Scipio Imperator, hoc tempore, populi Romani?' deinde in conspectu suo captivum statim interfici jubet: litterasque nondum perfectas, sicut erant signatae, dat homini

5 certo ad Scipionem perferendas. Postquam, una nocte et die ad oppidum consumpta, neque responsum ullum a Con-sidio dabatur; neque ei reliquae copiae succurrebant; neque equitatu abundabat; et ad oppidum oppugnandum non satis copiarum habebat, et eas tironum; neque prino adventu convulnerari exercitum volebat; et oppidi egregia munitione, difficilisque ad oppugnandum erat accessus; et nunciabantur auxilia magna equitatus oppidanis suppetias venire: non est visa ratio ad oppugnandum oppidum commorandi; ne, dum in ea re Caesar esset occupatus, circumventus a tergo ab equitatu hostium laboraret. itaque castra quum movere vellet, subito ex oppido erupit multitudo; atque equitatus subsidio uno tempore eis casu succurrit, qui erat missus ab Juba ad stipendum accipiendum: castraque, unde Caesar egressus iter facere cooperat, occupant: et ejus agmen extremum insequi cooperunt. quae res quum animadversa esset, subito legionarii consistunt; et equites, quamquam erant pauci, tamen contra tantam multitudinem auda-

cissime concurrunt. accidit res incredibilis, ut equites minus xxx Galli, Mau-
rorum equitum 11 millia loco pellerent,
urgerentque in oppidum. postquam re-
pulsi et conjecti erant intra munitiones,
Caesar iter constitutum ire contendit.
quod quum saepius facerent; et modò
insequerentur, modò rursus ab equiti-
bus in oppidum repellerentur: cohori-
tibus paucis ex veteranis, quas secum
habebat, in extremo agmine collocatis,
et parte equitatus; iter leniter cum re-
liquis facere coepit. ita, quanto longi-
us ab oppido discedebatur, tanto tardio-
res ad insequendum erant Numidae. in-
terim in itinere ex oppidis et castellis
legationes venire; polliceri frumentum;
paratosque esse, quae imperasset, face-
re. itaque eo die castra posuit ad oppi-
dum Ruspinam, kalendis Januar. In- 6
de movit, et pervenit ad oppidum Lep-
tin, liberam civitatem et immunem. le-
gati ex oppido veniunt obviam; liben-
ter se omnia facturos, quae vellet,
pollicentur. itaque centurionibus ad
portas oppidi et custodiis impositis, ne
quis miles in oppidum introiret, aut in-

juriam faceret cuiquam incolae; non longe ab oppido secundum littus facit castra. eodem naves onerariae, et longae nonnullae, casu advenerunt; reliquae, ut est ei nunciatum, incertae locorum, Uticam versus petere visae sunt, interim Caesar a mari non digredi, neque mediterranea petere, propter navium errorem; equitatumque in navibus omnem contineri, (ut arbitror, ne agri vastarentur:) aquamque in naves jubet comportari. remiges interim, qui aquatum e navibus exierant, subito equites Mauri, neque opinantibus Caesarianis, adorti, multos jaculis convulneraverunt; nonnullos interfecerunt. latent enim in insidiis cum equis inter convales, et subito exiliunt; non ut in campo, minus depugnant. Caesar interim in Sardiniam nuncios cum litteris, et in reliquas provincias finitimas dimisit; ut fibi auxilia, commeatus, frumentum, simul atque litteras legissent,mittenda curarent: exoneratisque partim navibus longis, Rabirium Postumum in Siciliam ad secundum commeatum accerendum mittit. interim cum x navibus

longis, ad reliquas naves onerarias con-
quirendas quae deerassent, et simul mare
tuendum ab hostibus, jubet proficisci.
item C. Sallustium Crispum praetorem
ad Cercinam insulam versus, quam ad-
versarii tenebant, cum parte navium ire
jubet; quod ibi magnum numerum fru-
menti esse audiebat. haec ita imperabat,
itaque unicuique praecipiebat, ut, si fie-
ri posset, ne locum ullum excusatio ha-
beret, nec moram tergiversatio, ipse in-
terea ex perfugis et incolis cognitis con-
ditionibus Scipionis, et qui cum eo con-
tra se bellum gerebant; miserari, (regi-
um enim equitatum in provinciâ Africâ
Scipio alebat,) tanta homines esse de-
mentia, ut mallent regis esse vectigales,
quam cum civibus in patria in suis for-
tunis esse incolumes. Caesar ad 1118
Non. Jan. castra movet; Leptique vi
cohortium praesidio cum Saferna relicto,
ipse rursus, unde pridie venerat, Ruspi-
nam cum reliquis copiis convertit. ibi-
que sarcinis exercitus relatis, ipse cum
expedita manu proficiscitur circum vil-
las frumentatum; oppidanisque impe-
rat, ut plausta jumentaque omnia se-

quantur : itaque magno frumenti invento numero, Ruspinam redit. hoc eum iccirco existimo fecisse, ne maritima oppida post se vacua relinqueret ; praesidioque firmata, ad classem receptacula muniret. Itaque, ibi relicto P. Saserna, fratre ejus quem Lepti proximo oppido reliquerat cum legione ; jubet compatria ligna in oppidum quamplurima. ipse, cum cohortibus vii, quae ex veteraniis legionibus in classe cum Sulpicio et Vatinio rem gesserant, ex oppido Ruspina egressus, proficiscitur ad portum, qui abest ab oppido millia passuum ii ; ibique classem sub vesperum cum ea copia consendit, omnibus in exercitu insciis et requirentibus Imperatoris consilium. qui magno metu ac tristitia solicitabantur : parva enim cum copia, et eâ tironum, neque omni exposita, in Africa contra magnas copias, et insidiosae nationis, equitatumque innumerabilem, se expositos videbant : neque quidquam solatii in praesentia, neque auxilium in suorum consilio animadvertebant ; nisi in ipsius Imperatoris vultu, vigore, mirabilique hilaritate : animum

enim altum et erectum prae se gerebat.
huic acquiescebant homines, et in ejus
scientia et consilio omnia sibi proclivia
omnes fore sperabant. Caesar, in navi-¹⁰
bus una nocte consumpta, jam coelo al-
bente quum profici sci conaretur, subito
navium pars, de qua timebat, ex erro-
re, eodem conferebatur. hac re cognita,
Caesar celeriter de navibus imperat
omnes egredi, atque armatos in littore
reliquos advenientes milites exspectare.
itaque sine mora navibus eis in portum
receptis, et advectis militum equitum-
que copiis, rursus ad oppidum Ruspi-
nam redit; atque ibi castris constitutis,
ipse cum cohortibus expeditis xxx fru-
mentatum est profectus. ex eo est cog-
nitum Caesaris consilium: illum cum
classe navibus onerariis, quae deerraf-
sent, subsidio ire, clam hostibus, voluisse;
ne casu imprudentes suae naves in
classem adversiorum incidenterent: ne-
que eam rem eos voluisse scire, qui in
praesidiis relicti sui milites fuissent; ne
illi, propter suorum paucitatem, et hos-
tium multitudinem, metu deficerent.
Interim, quum iam Caesar progressus ¹¹

10 eset a castris circiter millia passuum 111; per speculatores et antecessores equites nunciatur ei, copias hostium haud longe a se vidas. et hercle cum eo nuncio pulvis ingens conspicil coepitus est. hac re cognita, Caesar celeriter jubet equitatum universum, cujus copiam habuit in praesentia non magnam; et sagittarios, quorum parvus e castris exierat numerus, accersi; atque ordinatim signa se leniter consequi: ipse antecedere cum paucis armatis. jamque, quum procul hostis conspici posset, milites in campo jubet galieri et ad pugnam parati. quorum omnino numerus fuit xxx cohortium, cum equitibus c d, et sagittariis

12 ***. Hostes interim, quorum dux erat Labienus, et duo Pacidii; aciem dirigunt mirabili longitudine, non peditum, sed equitum confertam: et inter eos, levis armaturae Numidas, et sagittarios pedites, interposuerant: et ita condensaverant, ut procul Caesariani pedestres copias arbitrarentur: et dextrum ac sinistrum cornu, magnis equitum copiis firmaverant. interim Caesar aciem dirigit simplicem, ut poterat, propter paucitatem.

sagittarios ante aciem constituit : equites dextro sinistroque cornu opponit : et ita praecepit, ut providerent ne multitudine equitatus hostium circumvenientur : existimabat enim secum pedestribus copiis, acie instructa, dimicatum. Quum utrumque exspectatio fieret ; neque Caesar se moveret ; et cum suorum paucitate contra magnam vim hostium artificio magis, quam viribus, decernendum videret : subito adversariorum equitatus sese extendere, et in latitudinem promovere, collesque complecti, et Caesari equitatum extenuare, simulque ad circumeundum comparare se, coeperunt. Caesariani equites, eorum multitudinem aegre sustinebant. aries interim mediae quum concurrere conarentur, subito ex condensis turmis pedites Numidae levis armaturae cum equitibus procurrunt, et inter legionarios milites jacula conjiciunt. hic quum Caesariani in eos impetum fecissent, illorum equites refugiebant ; pedites interim resistebant, dum equites rursus cursu renovato peditibus suis succurrent. Caesar, novo genere pugnae ob-

lato, quum animadverteret ordines suorum in procurrendo turbari, (pedites enim, dum equites longius a signis persequuntur, latere nudato, a proximis Numidis jaculis vulnerabantur; equites autem hostium, pilum militis cursu facile vitabant;) edicit per ordines, ne quis miles a signis i v pedes longius procederet. equitatus interim Labieni, suorum multitudine confisus, Caesaris paucitatem circumire conatur. equites Juliani pauci, multitudine hostium defessi, equis convulneratis, paullatim cedere: hostes magis magisque instare. ita, puncto temporis omnibus legionariis ab hostium equitatu circumventis, Caesarisque copiis in orbem compulsis, intra cancellos omnes conjecti pugnare cogebantur.
15 Labienus in equo, capite nudo, versari in prima acie; simul suos cohortari: nonnunquam legionarios Caesaris ita appellare; 'quid tu,' inquit, 'miles tiro, tam feroculus es? vos quoque iste verbis infatuavit? in magnum mehercule vos periculum impulit: misereor vestri.' tum miles; 'non sum,' inquit, 'tiro, Labiene; sed de legione x vete-

‘ ranus.’ tum Labienus; ‘ non agnosco,’
inquit, ‘ signa Decumanorum.’ tum mil-
les, ‘ jam me, quis sim, intelliges.’ simul
cassidem de capite dejecit, ut cognosci
ab eo posset; atque ita pilum viribus
contortum dum in Labienum mittere
contendit, equi graviter adverso pectori
affixit; et ait; ‘ Labiene, Decumanum
‘ militem, qui te petit, scito esse.’ omni-
um tamen animi in terrorem conjecti,
et maxime tironum. circumspicere enim
Caesarem; neque amplius facere, nisi
hostium jacula vitare. Caesar interim,¹⁶
consilio hostium cognito, jubet aciem
in longitudinem quam maximam porri-
gi; alternis conversis cohortibus, ut una
post alteram ante signa tenderet. ita co-
ronam hostium dextro sinistroque cor-
nu medium dividit; et unam partem ab
altera exclusam, equitibus intrinsecus
adortus cum peditatu, telis conjectis in
fugam vertit: neque longius progressus,
veritus insidias, se ad suos recipit. idem
altera pars equitum peditumque Caesa-
ris facit. his rebus gestis, et procul hos-
tibus repulsis convulneratisque; ad sua
praesidia sese, sic, ut erat instructus, re-

17 cipere coepit. Interim M. Petreius et
Cn. Piso, cum equitibus Numidis MC
electis, peditatuque ejusdem generis sa-
tis grandi, ex itinere rectâ subsidio suis
occurrunt. at hostes, suis ex terrore fir-
matis, rufusque renovatis animis; le-
gionariois, converitis equitibus, se reci-
pientes, novissimos adoriri; et impedito
cooperant, quo minus se in castra reci-
perent. haec re animadversa, Caesar ju-
bet signa converti, et medio campo re-
dintegri proelium. quum ab hostibus
codem modo pugnaretur; nec cominus
ad manus rediretur; Caesarisque equi-
tes jumenta ex nausea recenti, siti, lan-
guore, paucitate, vulneribus desatigata,
ad insequendum hostem perseverandum
que cursum tardiora haberent; dieique
pars exigua jam reliqua esset: cohorti-
bus equitibusque circumdati imperat,
ut uno ielu contendenterent, neque remit-
terent, donec ultra ultimos colles hostes
repulissent, atque eorum essent potiti.
itaque signo dato, quum jam hostes lan-
guide negligenterque tela nitterent, sub-
ito immittit cohortes turmasque suo-
rum; atque puncto temporis, hostibus

nullo negotio campo pulsis post collemp-
que dejectis, naeti locum, atque ibi paul-
lis per commorati, ita, ut erant instructi,
leniter se ad suas recipiunt munitio-
nes: itemque adversarii malè accepti, tum dev-
mum se ad sua praesidia contulerunt.
Interim ea regesta, et proelio dirempto;¹⁸
ex adversariis perfugae plures ex omni
hominum genere, et praeterea intercep-
ti hostium complures equites peditef-
que. ex quibus cognitum est hostium
consilium; eos hac mente et conatu ve-
nisse, ut, novo atque inusitato genere
proelii, tirones legionariique panti per-
turbati, Curionis exemplo, ab equitatu
circumventi opprimerentur: et ita La-
bienum dixisse pro concione; tantam
se multitudinem auxiliorum adversa-
riis subministraturum, ut etiam cae-
dendo in ipsa victoria fatigati vince-
rentur, atque a suis superarentur.
quippe qui in illorum sibi consideret mul-
titudine: primum, quod audierat Romae
legiones veteranas dissentire, neque in
Africam velle transire; deinde, quod
triennio in Africa suos milites consue-
tudine retentos, fideles jam sibi effecis-

set; maxima autem auxilia haberet Numidarum equitum, levisque armaturae. praeterea ex fuga proelioque Pompeiano, quos secum a Brundisio transportaverat, equites Germanos Gallosque, ibique postea ex hibridis libertinis servisque conscripserat; armaverat, equoque fraenato uti condocuerat, praeterea regia auxilia, elephanti cxx, equitatusque innumerabilis: deinde legiones, conscriptae ex cuiusquemodi generis amplius xii millibus. hanc spe atque eam audaciā inflammatus Labienus, cum equitibus Gallis Germanisque MDC, Numidarum sine fraenis viii millibus, praeterea Petreiano auxilio adhibito equitibus MC, peditum ac levis armaturae quater tanto, sagittariis ac funditoribus hippocotoxotisque compluribus: his copiis, pridie Non. Jan. post diem iiii, quam Africam attigit, in campis planissimis purissimisque, ab horā diei quintā usque ad solis occasum est decertatum. in eo proelio Petreius graviter ictus ex acie recessit.¹⁹ Caesar interim castra munire diligenter, praesidia firmare majoribus copiis, vallumque ab oppido Ruspinā usq.

que ad mare deducere, et a castris alterum eodem; quod tutius ultro citroque commeare, auxiliaque sine periculo sibi succurrere possent: tela tormentaque ex navibus in castra comportare; remigum partem ex classe, Gallorum Rhodiorumque, epibatarumque, armare et in castra evocare; uti, si posset, eadem ratione, quam adversarii, levis armatura interjecta inter equites suos interponeretur. sagittariisque ex omnibus navibus, Itureis, Syriis, et cuiusque generis ductis in castra compluribus, frequentabat suas copias: (audiebat enim Scipionem post diem tertium ejus diei, quo proelium factum erat, appropinquare; copias suas cum Labieno et Petreio conjungere; cuius copiae, legionum **VIII** et equitum **I.V** millium, esse nunciabantur.) officinas ferrarias instruere, sagittasque, et tela uti fierent complura, curare; glandes fundere; sudes comparare; litteras in Siciliam nunciosque mittere, ut sibi crates materiemque congererent ad arietes, cuius inopia in Africa esset; praeterea ferrum plumbumque mitteretur. et animum etiam advertebat, frumento se in Africa nisi

importatitio uti non posse: priore enim anno, propter adversariorum delectus, quod stipendiarii aratores milites essent facti, messem non esse factam: praeterea ex omni Africâ frumentum adversarios in pauca oppida et bene munita comportasse, omnemque regionem Africæ exinanisse frumento: oppida præter pauca quæ ipsi suis praesidiis tueri poterant, reliqua dirui atque deleri; et eorum incolas intra sua praesidia coegerisse commigrare: agros desertos ac vastatos esse.
20 Hac necessitate Caesar coactus, privatos ambiendo et blandè appellando, aliquantulum frumenti numerum in sua praesidia congesserat; et eo parere utebatur. opera interim ipse quotidie circumire, et alternas cohortes in statione habere, propter hostium multitudinem. Labienus saucios suos, quorum numerus maximus fuit, jubet in plaustris deligatos Adrumetum deportari. naves interim Caesaris onerariae errabundae male vagabantur, incertæ locorum atque castrorum suorum; quas singulæ scaphæ adversariorum complures adortae, incenderant atque expugnave-

rant. hac renunciata Caesari, classes circum insulas portusque disposuit; quo tu-
tius commeatus supportari posset. M.²¹

Cato interim, qui Utiae praerat, Cn. Pompeium filium multis verbis assidue-
que objurgare non desistebat. 'tuus,' in-
quit, 'pater, istuc aetatis quum esset, et
'animadvertisset Remp. ab audacibus
'sceleratisque civibus oppressam, bo-
'nosque aut imperfectos aut exilio mul-
'tatos patria civitateque carere; gloria
'et animi magnitudine elatus, privatus
'atque adolescentulus, paterni exerci-
'tus reliquiis collectis, penè oppressam
'funditus et deletam Italiam, urbemque
'Romanam, in libertatem vindicavit:
'idemque Siciliam, Africam, Numidi-
'am, Mauritaniam, mirabili celeritate
'armis recepit, quibus ex rebus sibi quam
'dignitatem, quae est per gentes claris-
'sima notissimaque, conciliavit; adoles-
'centulusque atque eques Romanus tri-
'umphavit. atque ille, non ita amplis
'rebus patris gestis, neque tam excel-
'lenti majorum dignitate parta, neque
'tantis clientelis nominisque claritate
'praeditus, in Remp. est ingressus: tu-

‘ contra, et patris nobilitate et dignita-
‘ te, et per te ipse satis animi magnitudi-
‘ ne diligentiaque praeditus; nonne eni-
‘ teris et proficisceris ad paternas clien-
‘ telas, auxilium tibi Reique publicae at-
‘ que optimo cuique efflagitatum?’ his
verbis hominis gravissimi incitatus ado-
lescentulus, cum naviculis cuiusquemodo
di generis x x x, inibi paucis rostratis,
profectus ab Uticâ est in Mauritiam;
regnumque Bogudis est ingressus. Expe-
ditoque exercitu; numero servorum,
liberorum, 11 millium; cuius partem
inermem, partem armatam habuerat;
ad oppidum Ascurum accedere coepit:
in quo oppido praesidium fuit regium.
Pompeio adveniente; oppidani, usque
eò passi propriùs eum accedere, donec ad
ipsas portas ac murum appropinquaret;
subito eruptione facta, prostratos per-
territosque Pompeianos in mare passim
navesque compulerunt. itare malè gestâ,
Cn. Pompeius filius naves inde avertit;
neque postea littus attigit; classemque ad
22 insulas Baleares versus convertit. Sci-
pio interim cum iis copiis, quas paul-
lò antè demonstravimus, Uticae grandi-

praesidio relicto, profectus, primū A-
drumeti castra ponit: deinde, ibi pau-
cos dies commoratus, noctu itinere fac-
to, cum Petreii et Labieni copiis se con-
jungit; atque unis castris factis, i*3* mil-
lia passuum longe confidunt. equitatus
interim eorum, circum Caesaris muni-
tiones vagari; atque eos, qui pabulandi
aut aquandi gratiā extra vallum pro-
gressi essent, excipere: ita omnes adver-
sarios intra munitio*n*es continere. qua-
re Caesariani gravi annona fuit confic-
tati; ideo quod nondum neque ab Si-
cilia, neque ab Sardinia commeatus sup-
portatus erat; neque per anni tempus
in mari classēs sine periculo vagari pote-
rant; neque amplius millia passuum vi
terrae Africæ quoquoversus tenebant;
pabulique inopia premebantur. qua ne-
cessitate coacti, veterani milites equites-
que, qui multa terrā marique bella con-
fecissent, et periculis inopiaque tali fac-
pe essent confictati; alga a littore col-
lecta, et aqua dulci eluta, et ita jumen-
tis esurientibus data, vitam eorum pro-
ducebant. Dum haec ita fierent; rex *23*
Juba, cognitis Caesaris difficultatibus

copiarumque paucitate, non est visum
dari spatum convalescendi, augenda-
rumque ejus opum. itaque comparatis e-
quitym magnis peditumque copiis, sub-
sidio suis, egressus e regno, ire conten-
dit. P. Sitalis interim et rex Bogud, con-
junctis suis copiis, cognito regis Juba
egressu, proprius ejus regnum copias su-
as admoveare: Cirtamque oppidum ejus
regni opulentissimum adorti, paucis die-
bus pugnando capiunt; et praeterea
duo oppida Getulorum, quibus quum
conditionem ferrent, ut oppido excede-
rent, idque sibi vacuum transferrent;
conditionemque repudiassent; postea ab
eis capti interfictique sunt omnes. inde
progressi, agros oppidaque vexare non
desistunt. quibus rebus cognitis, Juba,
quum jam non longe ab Scipione atque
ejus ducibus abesseret, capit consilium;
‘satius esse sibi suoque regno subsidio
‘ire, quam, dum alios adjuturus profi-
‘cisceretur, ipse suo regno expulsus,
‘forsitan utraque re expelleretur.’ ita-
que rursus se recepit, atque auxilia ab
Scipione etiam abduxit, sibi suisque re-
bus timens; elephantisque xxx relictis,

suis finibus oppidisque suppetias profectus est. Caesar, quum de suo inter-²⁴ rim adventu dubitatio in provincia es- set; neque quisquam crederet ipsum, sed aliquem legatum cum copiis in Afri- cam venisse; conscriptis litteris circum- provinciam, omnes civitates facit de suo adventu certiores. interim nobiles homines ex suis oppidis profugere, et in castra Caesaris devenire, et de adver- sariorum ejus acerbitate crudelitateque commemorare coeperunt. quorum la- crimis querelisque Caesar commotus; quum antea constitisset in stativis cas- tris; aestate inita, cunctis copiis auxi- liisque accitis, bellum cum adversariis gerere instituit; litteris celeriter in Sici- liam ad Allenum et Rabirium Postu- mum conscriptis, et per catastcopum missis, ut 'sine mora aut ulla excusati- one hiemis ventorumque, exercitus si- bi quam celerrime transportaretur. A- fricam provinciam perire, funditusque everti a suis inimicis. quod nisi cele- riter sociis foret subventum; praeter ipsam Africam terram, nihil, ne tec- tum quidem, quo se reciperent, abil-

‘ Iorum scelere insidiisque reliquum fu-
turum.’ atque ipse in tanta erat festi-
natione et exspectatione, ut, postero die
quam misisset litteras nunciumque in Si-
ciliam, classem exercitumque morari di-
ceret; noctes diesque, oculos mentem-
que ad mare dispositos directosque habe-
ret. nec mirum: animadvertebat enim
villas exuri, agros vastari, pecus diripi
trucidarique, oppida castellaque dirui
deserique, principesque civitatum aut
interfici aut in catenis teneri, liberos e-
orum obsidum nomine in servitutem
abripi: his se in miseriis suamque fidem
implorantibus, auxilio propter copia-
rum paucitatem esse non posse. milites
interim in opere exercere; castra mu-
nire; turres, castella facere; molesque
25 jacere in mare, non intermittere. Sci-
pio interim elephantos hoc modo con-
docefacere instituit. duas instruxit a-
cies: unam funditorum contra elephan-
tos, quae quasi adversariorum locum
obtineret, et contra eorum frontem ad-
versam lapillos minutos mitteret: de-
inde in ordinem elephantos constituit;
post illos autem aciem suam instruxit;

ut, quum ab adversariis lapides mitti
coepissent, et elephanti perterriti se ad
suos convertissent, rursus a sua acie la-
pidibus missis eos converterent adver-
sum hostem: quod aegre tandem fie-
bat: rudes enim elephanti, multorum
annorum doctrina usque vetusto vix
edocti, tamen communī periculo in aci-
em producuntur. Dum haec ad Rus.²⁶ 26
pinam ab utrisque ducibus administran-
tur: C. Virgilius Praetorius, qui Thap-
so oppido maritimo praecerat, quum a-
nimadvertisset naves singulas cum ex-
ercitu Caesaris, incertas locorum atque
castrorum suorum, vagari; occasionem
nactus, navem, quam ibi habuit actua-
riam, compleat militibus et sagittariis. ei-
dem scaphas de navibus adjungit; ac sin-
gulas naves Caesarianas consecutari coe-
pit. et, quum plures abortus, pulsus fu-
gatusque inde discessisset, nec tamen de-
sisteret periclitari; forte incidit in na-
vem, in qua erant duo Titi Hispani ado-
lescentes, tribuni legionis V, quorum pa-
trem Caesar in senatum legerat; et cum
his T. Salienus, centurio legionis ejus-
dem; qui M. Messalam legatum obsede-

rat Messanae, et seditionissimâ oratione
apud eum est usus; idemque et pecuniam
et ornamenta triumphi Caesaris, reti-
nenda et custodienda curaverat; et ob
has caussas timebat sibi. hic, propter
conscientiam peccatorum suorum, per-
suasit adolescentibus ne repugnarent, se-
que Virgilio transderent. itaque de-
ducti a Virgilio ad Scipionem, custodi-
bus transditi, et post diem 111 sunt in-
terfecti. qui quum ducerentur ad necem;
petisse dicitur major Titus à centurioni-
bus, uti se priorem, quam fratrem, in-
tersicerent; idque ab eis facilè impetrâ-
26 se, atque ita esse interfectos. Turmae
interim equitum, quae pro vallo in sta-
tionibus esse solebant, ab utrisque duci-
bus quotidie minutis proeliis inter se
pugnare non intermittunt. nonnun-
quam etiam Germani Gallique Labieni-
ani, cum Caesaris equitibus, fide datâ,
inter se colloquebantur. Labienus inte-
rim cum parte equitatûs Leptim oppi-
dum, cui praeerat Saferna cum cohorti-
bus 111, oppugnare ac vi irrumpere co-
nabatur: quod ab defensoribus, propter
egregiam munitionem oppidi, et tormento

torum multitudinem, facile et sine pericolo defendebatur. quod ubi ejus facere equitatus saepius, non intermittebat; et quum forte ante portam turma donsa adstisset: scorpione accuratius missa, atque eorum decurione percusso, et ad terram defixo; reliqui perterriti, fugâ se in castra recipiunt. quo facto, postea sunt deterriti oppidum tentare. Scipio interim fere quotidie non longe ab suis castris passibus ccc instruere aciem, ac, majore diei parte consumpta, rursus se in castra recipere. quod quum saepius fieret; neque ex Caesaris castris quisquam prodiret, neque proprius ejus copias accederet: despecta patientia Caesaris exercitusque ejus, universis copiis productis, elephantisque turritis xxx ante aciem instructis, quam latissime potuit porrecta equitum peditumque multitudine, uno tempore progressus, haud ita longe a Caesaris castris constitit in campo. quibus rebus cognitis, Caesar jubet milites qui extra munitiones processerant, quique pabulandi aut lignandi aut etiam muniendi gratiâ vallum pertierant, quaeque ad eandem rem opus

erant, omnes intra munitiones minutam modesteque sine tumultu aut terrore se recipere, atque in opere confistere: equitibus autem, qui in statione fuerant, praecipit, ut usque eod locum obtinerent, in quo paullo ante constitissent, donec ab hoste missum telum ad se perveniret; quod si proprius accederetur, quam honestissime se intra munitiones recipieren. alii quoque equitatui edicit, ut suo quisque loco paratus armatusque praestet esset. at haec non ipse per se coram, quum de vallo perspecularetur, sed, mirabili peritus scientia bellandi, in praetorio sedens, per speculatorum et nuncios imperabat, quae fieri volebat. animadvertebat enim, quamquam magnis essent copiis adversarii fratri, tamen saepe a se fugatis, pulsis, perterritisque, et concessam vitam et ignota peccata: quibus rebus nunquam tanta suppetet, ex ipsorum inertia conscientiaque animi, victoriae fiducia, ut castra sua a doriri auderent. praeterea ipsius nomen auctoritasque, magna ex parte, eorum exercitus minuebat audaciam. tum egregiae munitiones castrorum, et valli.

fossaliumque altitudo, et extra vallum
stili caeci mirabilem in modum constitit,
vel sine defensoribus aditum adversariis
prohibebant. scorpionum, catapultarum,
caeterorumque telorum, quae ad
defendendum solent parari, magnam co-
piam habebat. atque haec, propter ex-
ercitus sui praesentis paucitatem et ti-
rocinium, praeparaverat; non, hosti-
um vi et metu commotus, patientem se
timidumque hostium opinioni praebet-
bat. neque idcirco copias, (quamquam
erant paucae, tironumque,) non educe-
bat in aciem, quod victoriae suorum dif-
fideret; sed referre arbitrabatur, cujus-
modi victoria esset futura. turpe enim
sibi existimabat, tot rebus gestis, tantis-
que exercitibus devictis, tot tam claris
victoriis partis; ab reliquis copiis ad-
versariorum suorum ex fugâ collectis,
se cruentam adeptum existimari victo-
riam: itaque constituerat gloriam exsus-
tationemque eorum pati, donec sibi ve-
teranarum legionum pars aliqua in se-
cundo commeatu occurisset. Scipio²⁹
interim paullisper, ut ante dixi, in eo
loco commoratus, ut quasi despexisse

Caesarem videretur; paullatim reducit suas copias in castra, et, concione advocata, de terrore suo desperationeque exercitūs Caesaris verba facit; et, cohortatus suos, victoriam propriam se eis brevi daturūm pollicetur. Cæsar jubet milites rursus ad opus redire; et, per caussam munitionum, tirones in labore defatigari non intermittit. interim Numidae Getulique, diffugere quotidie ex castris Scipionis; et, partim in regnum se conferre; partim, quod ipsi maioresque eorum beneficio C. Marii usi fuissent, Caesaremque ejus affinem esse audiebant, in ejus castra perfugere ceteratum non intermittunt. quorum ex numero electos homines, illustriores Gentulos, litteris ad suos cives datis, cohortatum ut 'manu facta se suosque defendent et ne suis inimicis adversari ifque dicto audientes essent,' mittit.

³⁰ Dum haec ad Ruspinam sunt; legati ex Aciliâ civitate liberâ, etiam undique, ad Caesarem veniunt; 'seque paratos, quaecumque imperasset, et libenti animo facturos' pollicentur: 'tantum orare et petere ab eo, ut sibi praesidium

‘ daret, quod tutius id et sine periculo
‘ facere possent: se et frumentum, et
‘ quaecumque res eis suppeteret, com-
‘ munis salutis gratia subministraturos.’
quibus rebus facile a Caesare impetra-
tis, praefidioque dato; C. Messium, ae-
dilitia functum potestate, Acillam jubet
proficisci. quibus rebus cognitis; Con-
sidius Longus, qui Adrumeti cum 11 le-
gionibus et equitibus DCC praeerat, ce-
leriter, ibi parte praesidii relicta, cum
VII cohortibus Acillam ire contendit.
Messius, celerius itinere confecto, prior
Acillam cum cohortibus pervenit. Con-
sidius interim, quum ad urbem cum co-
piis accessisset, et animadvertisset prae-
fidium Caesaris ibi esse; non ausus pe-
riculo suo rem facere, nullam regestam pro
multitudine hominum, rursus Adrume-
rum se recipit. deinde paucis post die-
bus, equestribus coplis a Labieno adduc-
tis, rursus Acillanos castris positis obsi-
dere coepit. Per id tempus C. Salluf-
tius Crispus, quem paucis ante diebus
missum a Caesare cum classe demonstra-
vimus, Cercinnana pervenit. cujus ad-
ventu, C. Decimius quaestorius, qui

ibi cum grandi familiae suae praesidio
praerat commeatui, parvulum navigi-
um nactus concedit, ac se fugae com-
mendat. Sallustius interim praetor a
Cercinnatibus receptus, magno nume-
ro frumenti invento, naves onerarias,
quarum ibi satis magna copia fuit, com-
plet, atque in castra ad Caesarem mittit.
Allienus interim proconsul e Lilybaeo
in naves onerarias imponit legiones xiiii
et xiv, et equites Gallos Dccc, fundi-
torum sagittariorumque mille; ac secun-
dum commeatum in Africam mittit ad
Caesarem: quae naves, ventum secundum
nactae, iv die in portum ad Ruspinam,
ubi Caesar castra habuerat, incolumes
pervenerunt. ita Caesar dupli laetitia
ac voluptate uno tempore auctus, fru-
mento auxiliisque; tandem, suis exhila-
ratis, annonaque levata, sollicitudinem
deponit; legiones equitesque ex navi-
bus egressos, jubet ex languore nause-
aque reficere; dimissos in castella mu-
nitio[n]esque disponit. Quibus rebus
Scipio, qui[us]cum eo essent comites,
mirari et requirere. C. Caesarem, qui
ultra consueisset bellum inferre ac laces-

Q

sere proelio, subito commutatum non
sine magno consilio suspicabantur. ita-
que ex ejus patientia in magnum timo-
rem conjecti; ex Getulis duos, quos ar-
bitrabantur suis rebus amicissimos, mag-
nis praemiis pollicitationibusque propo-
sitis, pro perfugis speculandi gratia in
Caesaris castra mittunt: qui, simul ad e-
um sunt deducti, petierunt ut sibi liceret
sine periculo verba proloqui. potestate
facta: ‘saepenumero,’ inquiunt, ‘Im-
perator, complures Getuli, qui sumus
‘clientes C. Marii; et propemodum om-
‘nes cives Romani, qui sunt in legione
‘i v et vi; ad te voluimus, in tuaque
‘praesidia confugere: sed custodiis e-
‘quitum Numidarum, quo id sine peri-
‘culo minus faceremus, impediebamur.
‘nunc, data facultate, pro speculatori-
‘bus missi a Scipione, ad te cupidissime
‘venimus; ut perspiceremus, num quae
‘fossae aut insidiae elephantis ante cas-
‘tra portasque valli essent factae; simul-
‘que consilia vestra contra easdem bes-
‘tias, comparationemque pugnae cog-
‘nosceremus, atque ei renunciaremus.’
qui collaudati a Caesare, stipendioque

donati, ad reliquos perfugas deducuntur. quorum orationem celeriter veritas comprobavit: namque postero die ex legionibus iis, quas Getuli nominaverunt, milites legionarii complures a Scipione in castra Caesaris perfugerunt. dum haec ad Ruspinam geruntur; M. Cato, qui Uticae praecerat, delectus quotidie libertinorum, Afrorum, servorum denique et cuiususquemodi generis hominum, qui modò per aetatem arma ferre poterant, habere, atque sub manum Scipionis in castra submittere, non intermittit. legati interim ex oppido Tisdrae, in quo tritici modium millia CCC portata fuerant à negotiatoribus Italicis aratoribusque, ad Caesarem venere; quantaque copia frumenti apud se sit, docent; simulque orant ut sibi praesidium mittat, quo facilius et frumentum et copiae suae conserventur. quibus Caesar in praesentia gratias agit, praesidiumque brevi tempore se missurum dixit; cohortatusque, ad suos cives jubet proficisci. P. Sitius interim cum copiis, Numidiae fines ingressus; castello in monte loco munito locato, in quod Ja-

ba belli gerendi gratiâ et frumentum et
res caeteras quae ad bellum usui solent
esse, comportaverat, vi expugnando est
potitus. Caesar, postquam legionibus 34
veteranis 11, equitatu, levique armatu-
ra, copias suas ex secundo comineatu
auxerat; naves vi onerarias statim ju-
bet Lilybaeum, ad reliquum exercitum
transportandum, proficisci: ipse vi Kal.
Febr. circiter vigilia prima imperat, spe-
culatores apparitoresque omnes ut sibi
praesto essent. itaque, oninibus insciis,
neque suspicantibus, vigilia tertia jubet
omnes legiones ex castris educi, atque
se consequi ad oppidum Ruspinam ver-
sus, in quo ipse praesidium habuit, et
quod primum ad amicitiam ejus accessit:
inde parvulam proclivitatem digressus,
sinistra parte campi, propter mare legi-
ones ducit. hic campus mirabili planicie
patet millia passuum xv; quem jugum
ingens a mari ortum, neque ita preeal-
tum, velut theatri efficit speciem. in hoc
jugo colles sunt excelsi pauci; in quibus
singulae turres, speculaeque singulae per-
veteres, erant collocatae: quarum apud
ultimam, praesidium et statio fuit Scipi-

35 onis. Postquam Caesar ad jugum, de quo docui, ascendit; atque in unum quenque collem turres castellaque facere coepit; atque ea minus semihorâ effecit; et postquam non ita longe ab ultimo colle turrius fuit, quae proxima fuit castris adversiorum; in qua docui esse praesidium stationemque Numidarum: paullisper commoratus, perspectaque natura loci, equitatu in statione disposito, legionibus opus attribuit; brachiumque medio jugo, ab eo loco ad quem pervenerat, usque ad eum unde egressus erat, jubet dirigi ac muniri. quod postquam Scipio Labienusque animadverterunt; equitatu omni ex castris educto, acieque equestri instructâ, a suis munitionibus circiter passus mille progrediuntur; pedestremque copiam in secunda acie, minus passus CD a castris suis, constituunt. Caesar in opere milites adhortari, neque adversiorum copiis moveri. jam quum non amplius passum MD inter hostium aciem suasque munitiones esse animadvertisset; intellexissetque ad impediendos milites suos, et ab opere depellendos, hostem

propius accedere; necesseque haberet legiones a munitionibus deducere: imperat turmae Hispanorum, ut ad proximum collem propere accurrerent, praesidiumque inde deturbarent, locumque caperent; eodemque jubet levis armaturae paucos consequi subsidio. qui missi celeriter, Numidas adorti, partim vivos capiunt, nonnullos equites fugientes convulneraverunt; locoque sunt potiti. postquam id Labienus animadverxit; quo celerius iis auxilium ferret, ex acie instructa equitatus sui prope tam dextrum cornu avertit, atque suis fugientibus suppeditas ire contendit. quod ubi Caesar conspexit, Labienum ab suis copiis longius jam abscessisse; equitatus sui alam sinistram ad intercludendos hostes immisit. Erat in eo campo, ubi ea res gerebatur, villa permagna, i. v. turribus exstructa, quae Labieni prospectum impeditiebat, ne posset animadvertere ab equitatu Caesaris se intercludi. itaque non prius vidit turmas Julianas, quam suos caedi a tergo sensit: ex qua re subito in terrorem converso equitatu Numidarum, recta in castra fugere contendit. Galli Germani

nique qui restiterant, ex superiore loco
et post tergum circumventi, fortiterque
resistentes, conciduntur universi. quod
ubi legiones Scipionis, quae pro castris
erant instructae, animadverterunt; me-
tu ac terrore obcaecatae, omnibus portis
in sua castra fugere coeperunt. postea,
Scipione ejusque copiis campo collibus-
que exturbatis, atque in castra compul-
sis; quam receptoi Caesar eani jussisset,
equitatumque omnem intra suas muniti-
ones recepisset; campo purgato, ani-
madverit mirifica corpora Gallorum
Germanorumque, qui partim ejus au-
toritatem erant ex Gallia secuti, partim
pretio pollicitationibusque adducti ad
eum se contulerant; nonnulli, qui, ex
Curionis proelio capti conservatique,
parem gratiam in fide partienda praesta-
re voluerant: horum corpora, mirifica
specie amplitudineque, caesa toto cam-
po, ac prostrata diversè jacebant. His
38 rebus gestis, postero die Caesar ex om-
nibus praefidiis cohortes deducit, atque
omnes suas copias in campo instruxit:
Scipio, suis male acceptis, oecisis, vul-
neratisque, intra suas continere se mu-

nitiones coepit. Caesar, instructa acie,
secundum infimas jugi radices proprius
munitiones leniter accessit. jamque mi-
nus mille passuum ab oppido Uzita, quod
Scipio tenebat, aberant legiones Julia-
nae; quum Scipio, veritus ne oppidum
amitteret, unde aquari reliquisque re-
bus sublevari ejus exercitus consueve-
rat; eductis omnibus copiis, quadrupli-
ci acie instructa, ex instituto suo prima
equestri turmatim directa, elephantisque
turretis interpositis armatisque, suppeti-
as ire contendit, quod ubi Caesar ani-
madvertit; arbitratus Scipionem ad di-
micandum paratum, ad se certo animo
venire: in eo loco, quo paullo ante com-
memoravi, ante oppidum constitit; su-
amque aeiem medium eo oppido texit:
dextrum sinistrumque cornu, ubi ele-
phantii erant, in conspectu patenti ad-
versariorum constituit. Quum jam pro-
pe solis occasum Caesar exspectavisset;
neque ex eo loco, quo constiterat, Sci-
pionem progredi proprius se animadver-
tisset; locoque magis se defendere, si-
res eoëgisset, quam in campo minus
consistere audere: non est visa ratio pror-

pius accedendi eo die ad oppidum; quo-
 niam ibi praesidium grande Numidarum
 esse cognoverat, hostesque medium aci-
 em suam oppido texisse; sibique difficile
 factu esse intellexit, simul et oppidum u-
 no tempore oppugnare, et in acie in cor-
 nu dextro ac sinistro ex iniquiore loco
 pugnare; praesertim, quum milites a
 mane diei jejuni sub armis stetissent de-
 fatigati, itaque reductis suis copiis in-
 castra, postero die propius eorum aciem
 40 instituit exporrigere munitiones. In-
 terim Considius, qui Acillam et viii co-
 hortes stipendiarias Numidis Getalisque
 obsidebat; ubi C. Messius cohortibus
 praererat; diu multumque expertus, mag-
 nisque operibus saepè admotis, et iis ab
 oppidanis incensis, quum proficeret ni-
 hil; subito nuncio de equestri proelio
 allato commotus; frumento, cuius in-
 castris copiam habuerat, incenso; vino,
 oleo, caeterisque rebus, quae ad victum
 parari solent, corruptis; Acillam, quam
 obsidebat, deseruit: atque, itinero per
 regnum Jubae facto, copias cum Scipi-
 one partitus Adrumetum se recepit.
 41 Interca ex secundo commeatu, quem a

Sicilia miserat Allienus, navis una, in
qua fuerat Q. Corninius et L. Ticida e-
ques Romanus, ab residua classe quum
erravisset, delataque esset vento ad Thap-
sam; a Virgilio scaphis navicularisque
actuariis excepta est, et ad Scipionem de-
ducta. item altera navis triremis ex ea-
dem classe errabunda, ac tempestate ad
Aegimurum delata, a classe Varii et M.
Octavii est capta; in qua milites vetera-
ni cum uno centurione, et nonnulli ti-
rones fuerunt: quos Varus asservatos
sine contumelia, deducendos curavit ad
Scipionem. qui postquam ad eum per-
venerunt, et ante suggestum ejus consti-
terunt; ‘non vestra,’ inquit, ‘sponte
‘vos certo scio, sed illius scelerati vestri
‘imperatoris impulsu et imperio coac-
‘tos, cives et optimus quemque nefas-
‘rie consecrari. quos quoniam fortuna
‘in nostram detulit potestatem; si, id
‘quod facere debetis, Rem publicam cum
‘optimo quoque defenditis, certum est
‘vobis vitam et pecuniam donare. qua-
‘propter, quid sentiatis, proloquimini.’
hac habita oratione Scipio, quum existi-
masset pro suo beneficio sine dubio ab

iis gratias sibi actum iri, potestatem iis
dicendi fecit. ex eis centurio legionis
xiv; 'pro tuo,' inquit, 'summo be-
' neficia, Scipio, tibi gratias ago, (non
' enim Imperatorem te appello,) quod
' mihi vitam incolumitatemque belli ju-
' re capta polliceris: et forsan isto u-
' terer beneficio, si non ei summum sce-
' lus adjungeretur. ego contra Cae-
' farem imperatorem meum, apud quem
' ordinem duxi; ejusque exercitum, pro
' cuius dignitate victoriaque amplius
' xxxvi annos depugnavi; adversus
' armatusque consiliam? neque ego is-
' tud facturus sum; et te magnopere, ut
' de negotio desistas, adhortor. contra
' cuius enim copias contendas, si mi-
' nus antea expertus es, licet nunc cog-
' noscas. elige ex tuis cohortem unam,
' quam putas esse firmissimam; et con-
' stitue contra me: ego autem ex meis
' commilitonibus, quos nunc in tua te-
' nes potestate, non amplius x sumam:
' tunc ex virtute nostra intelliges, quid
' ex tuis copiis sperare debeas.' post-
quam haec centurio praesenti animo ad-
versus opinionem ejus est locutus; ira-

percitus Scipio, atque animi dolore incensus, annuit centurionibus quid fieri vellet: atque ante pedes centurionem interficit; reliquosque veteranos a tironibus jubet fecerni. ‘abducite,’ inquit, ‘istos nefario scelere contaminatos, et caede civium saginatos.’ sic extra vallum deducti sunt, et cruciabiliter interfici. tirones autem jubet inter legiones dispergiri; et Cominium cum Ticida in conspectum suum prohibet adduci. qua ex re Caesar commotus; eos, quos in stationibus cum longis navibus apud Thapsum custodiae causa in sala esse jussérat, ut suis onerariis longisque navibus praefidio essent; ob negligentiam, ignominiae causa, dimittendos ab exercitu, gravissimumque in eos edictum proponendum curavit. Per id tempus sere Caesaris⁴² exercitui res accidit incredibilis auditu. Namque, Virgiliarum signo confecto, circiter vigilia secunda noctis, nimbus cum saxe grandine subito est exortus ingens: ad hoc autem incommodum accesserat, quod Caesar non, more superiorum imperatorum, in hibernis exer-

Citum continebat; sed in tertio quarto-
que die procedendo, propriusque hostem
accedendo, castra communiebat: ope-
reque faciendo, milites se circumspici-
endi non habebant facultatem. praeter-
ea ita ex Sicilia exercitum transporta-
verat, ut, praeter ipsum militem et ar-
ma, neque vas neque mancipium neque
ullam rem, quae usu militi esse consue-
vit, in naves imponi pateretur: in A-
frica autem, non modo sibi quidquam
non acquisierant aut paraverant; sed e-
tiam, propter annonae caritatem, ante-
parata consumperant. quibus rebus at-
tenuati, oppido perquam pauci sub pel-
libus acquiescebant: reliqui, ex vesti-
mentis tentoriolis factis, atque arundi-
nibus scopisque contextis, permanebant.
itaque, subito imbre grandineque con-
secuta, gravati pondere, tenebris aqua-
que omnes subruti disiectique, nocte in-
tempesta, ignibus extinctis, rebusque ad-
victum pertinentibus omnibus corrup-
tis, per castra passim vagabantur, scutis-
que capita contegebant: eadem nocte, v-
legionis pilorum cacumina sua spon-
te arserunt. Rex interim Juba de e-

questri proelio Scipionis certior factus, evocatusque ab eodem litteris: praefecto Saburâ, cum parte exercitus, contra Sitiūm relicto; ut, quum ipse aliquid auctoritatis haberet, exercitus Scipionis a terrore Caesaris liberaretur; com IIII legionibus, equitibusque frenatis DCCC, Numidis sine fraenis, peditibusque levis armaturae grandi numero, elephantisque XXX, egressus e regno, ad Scipionem est profectus. postquam ad eum pervenit; castris regius seorsum positis, cum eis copiis quas commemoravi, haud ita longe ab Scipione consedit. (erat in castris Caesaris superiori tempore magnus terror; et, exspectatione copiarum regiarum, exercitus ejus magis suspeniore animo ante adventum Jubae commovebatur. postquam vero castra castris contulit; despectis ejus copiis, omnem terrorem deponit. ita, quam antea absens habuerat auctoritatem, eam omnem praesens dimiserat.) quo facto, facile fuit intellectu, Scipioni additum animum fiduciamque Regis adventu. nam postero die universas suas Regisque copias cum elephantis LX productas in a-

ciem, quam speciosissime potuit, instruxit; ac paullo longius progressus a suis munitionibus, hanc ita diu commoratus se recepit in castra. Caesar, postquam animadvertisit Scipioni auxilia ferre, quae exspectasset, omnia convenisse; neque morari pugnandi ullam fore: per jugum summum, cum copiis progredi coepit; et brachia protinus ducere, et castella munire, propiusque Scipionem capiendo loca excelsa occupare contendit. adversarii, magnitudine copiarum confisi, proximum collem occupaverunt; atque ita longius sibi progrediendi eriperunt facultatem. ejusdem collis occupandi gratiam, Labienus consilium ceperat; et, quo propiore loco fuerat, celerius occurrerat. erat convallis satis magna latitudine, altitudine praerupta, crebris locis speluncae in modum subrutis; quae erant transgredienda Caesari ante, quam ad eum collem, quem capere volebat, perveniretur: ultraque eam convallem, olivetum vetus crebris arboribus condensum. hic quum Labienus animadvertisset Caesarem, si vellet eum locum occupare, prius necesse

esse convalem olivetumque transgredi; eorum locorum peritus, in insidiis cum parte equitatū levique armatura conserdit: et praeterea post montem collesque, equites in occulto collocaverat; ut, quum ipse ex improviso legionarios adortus esset, ex colle se equitatus ostenderet; et re duplii perturbatus Caesar ejusque exercitus, neque retro regrediundi neque ultra procedendi oblata facultate, circumventus concideretur. Caesar, equitatu ante praemisso, inscius insidiarum, quum ad eum locum venisset; abusi sive oblii praceptorum Labieni, sive veriti ne in fossa ab equitibus opprimerentur, rari ac singuli de rupe prodire et summa petere collis. quos Caesaris equites consecuti, partim interfecerunt, partim vivorum sunt potiti: deinde protinus collem petere contendrerunt; atque eum, decusso Labieni praesidio, celeriter occupaverant. Labienus, cum parte equitum, vix fugâ sibi peperit salutem. Hac re per equites gestâ, 45 Caesar legionibus opera distribuit; atque in eo colle, quo erat potitus, castra munivit. deinde ab suis maximis castris,

per medium campum, e regione oppidi Uzitae, (quod, inter sua castra et Scipionis, in planicie positum erat, tenebaturque a Scipione,) duo brachia instituit duci, et ita erigere, ut ad angulum dextrum sinistrumque ejus oppidi convenirent. id bac ratione opus instruebat, ut, quum proprius oppidum copias admoveisset, oppugnareque coepisset; tecta latera suis munitionibus haberet, ne, ab equitatibus multitudine circumventus, ab oppugnatione deterreretur; praeterea, quo facilius colloquia fieri possent, et, si qui perfugere vellent, (id quod ante saepe accidebat magno cum eorum periculo,) tum facile et sine periculo fieret. voluit etiam experiri, quum proprius hostem accessisset, haberetne in animo dimicare. accedebat etiam ad reliquas caussas, quod is locus depresso erat, puteique ibi nonnulli fieri poterant: aquatione enim longa et angusta utebatur. dum haec opera, quae ante dixi, siebant a legionibus; interim pars acieante opus instructa sub hoste stabat. equites barbari levisque armaturae, procliis minutis cominus dimicabant. Cae-

far ab eo opere quum jam sub vesperum copias in castra reduceret; magno incursu, cum omni equitatu levique armatura, Juba, Scipio, Labienus, in equites impetum fecerunt. equites Caesariani, vi universae subitaeque hostium multitudinis pulsi, parumper cesserunt. quae res aliter adversariis cecidit: namque Caesar, ex medio itinere copiis reductis, equitibus suis auxilium tuhit; equites autem, adventu legionum animo addito, conversis equis, in Numidas capide in sequentes dispersosque impetum fecerunt; atque eos convulneratos usque in castra regia repulerunt, multosque ex iis interfecerunt. quod ni in noctem prolium esset conjectum, pulvisque vento flatus omnium prospectu offecisset; Juba cum Labieno capti, in potestatem Caesaris venissent; equitatusque cum levi armatura, funditus ad internectionem deletus esset. interim incredibiliter ex legionibus iv et vi Scipionis milites difugere, partim in castra Caesaris, partim in quas quisque poterat regiones pervenire: itemque equites Curioniani, diffisi Scipioni ejusque copiis, complures se e-

47 odem conferebant. Dum haec circum
Uzitam ab utrisque ducibus administran-
tur; legiones duae, ix et x, ex Sicilia
navibus onerariis profectae, quum jam
non longe a portu Ruspinæ abessent;
conspicatae naves Caesarianas quae in
statione apud Thapsum stabant; veriti-
ne in adversariorum, ut insidiandi gratiâ
ibi commorantium, classem inciderent;
imprudentes vela in altum dederunt. ac
diu multumque jaestati, tandem multis
post diebus, siti inopiaque confecti, ad
48 Caesarem pervenerunt. Quibus legio-
nibus expositis: memor in Italia pristi-
nac licentiae militaria, ac rapinarum
certorum hominum; parvulam modo
causalem nactus Caesar, quod C. Avi-
enus tribunus militum, decimae legio-
nis, navem commeatu, familia sua, at-
que jumentis occupavisset, neque mili-
tem unum ab Sicilia sustulisset; postero
die de suggestu, convocatis omnium legi-
onum tribunis centurionibusque: 'maxi-
' me vellem,' inquit, 'homines suæ pe-
' tulantiae nimiaeque libertatis aliquan-
' do finem fecissent; meaeque lenitatis,
' modestiae, patientiaeque, rationem ha-

‘ buiſſent. ſed, quoniam ipsi ſibi neque
‘ modum neque terminum conſtituunt;
‘ quo ceteri diſſimiliter ſe gerant, ego
‘ met ipſe documentum more militari
‘ conſtituam. C. Aviene; quod in Ita-
‘ lia milites populi Romani contra rem-
‘ publicam inſtigasti; rapinasque per mu-
‘ nicipia fecisti; quodque mihi reique
‘ publicae inutilis fuisti; et pro militibus
‘ tuam familiam jumentaque in naves
‘ imposuisti; tuaque opera militibus tem-
‘ pore neceſſario respublica caret: ob eas
‘ res, ignominiae cauſa, ab exercitu meo
‘ te removeo: hodieque ex Africa abeſ-
‘ ſe; et, quantum potest, proficiſci ju-
‘ beo. itemque te; A. Fontei, quod tri-
‘ bunus militum ſeditiosus, malusque ci-
‘ vis fuisti; ab exercitu dimitto. T. Sa-
‘ liene, M. Tiro, C. Cluſinas; quum or-
‘ dines in meo exercitu beneficio, non
‘ virtute, conſecuti, ita vos gafferitis,
‘ ut neque bello fortes, neque pace boni
‘ aut utiles fueritis; et magis in ſeditio-
‘ ne concitandi milites adverſus vestrū
‘ imperatorem, quam pudoris modeſti-
‘ aeque fueritis ſtudioſores: indignos
‘ vos eſſe arbitror, qui in meo exercitu

'ordines ducatis; missosque facio, et,
'quantum potest, abesse ex Africa ju-
'beo.' itaque transdidit eos centurioni-
bus; et singulis non amplius singulis ad-
ditis servis, in navi imponendos separa-
tim curavit. Getuli interim perfugae,
quos cum litteris mandatisque a Caesare
missos supra docuimus, ad suos cives
perveniunt. quorum auctoritate facile
adducti, Caesarisque nomine persuasi, a
rege Juba desciscunt; celeriterque cuncti
arma capiunt; contraque Regem facere
non dubitant. quibus rebus cognitis:
Juba distentus triplici bello, necessitate
coactus; de suis copiis, quas contra Cae-
sarem adduxerat, vi cohortes in fines
regni sui mittit, quae essent praesidio
50 contra Getulos. Caesar brachiis per-
fectis, promotisque usque eo, ut telum ex
oppido adjici non posset; castra mu-
nit, balistis scorpionibusque crebris ante
frontem castrorum, contraque oppidum,
collocatis; defensores muri deterrere
non intermittit: eoque v legiones ex
superioribus castris deducit. qua facul-
tate obliquata; illustriores notissimique,
conspicuum amicorum propinquorum-

que efflagitabant, atque inter se collo-
quebantur. quae res quid utilitatis ha-
beret, Caesarem non fallebat. namque
Getuli ex equitatu regio nobiliores, e-
quitumque praefecti; quorum patres cum
Mario ante meruerant, ejusque benefi-
cio agris finibusque donati, post Sullae
victoriam sub Hiempsalis regis erant po-
testate dati; occasione capta, nocte jam
luminibus accensis, cum equis calonibus-
que suis circiter mille perfugiunt in Cae-
sar's castra, quae erant in campo proxi-
mè Uzitae locata. Quod postquam Sci-
pio, qui que cum eo erant, cognoverunt;
quum commoti ex tali incommodo es-
sent, fere per id tempus M. Aquinum
cum C. Saserna colloquenter viderunt.
Scipio mittit ad Aquinum, 'nil attinere
' eum cum adversariis colloqui.' quum
nihilominus ejus sermonem nuncius ad
se referret; restaretque, ut reliqua, quae
vellet, perageret; viator postea ab Juba
ad eum est missus, qui diceret, audiente
Saserna, 'yetat te rex colloqui.' quo
nuncio perterritus, discessit; et dicto
audiens fuit regi. usu venisse hoc civi-
Romano miror, et ei qui a populo Ro-

mano honores accepisset; incolumi patria, fortunisque omnibus, Jubae barbaro potius obedientem fuisse, quam aut Scipionis obtemperasse nuncio, aut, caesis ejusdem partis civibus, incolumem reverti malle. atque etiam superbius Jubae factum, non in M. Aquinum, hominem novum, parvumque Senatorem; sed in Scipionem, hominem illa familia, dignitate, honoribusque praestantem. nam, quum Scipio sagulo purpureo ante Regis adventum uti solitus esset; dicitur Juba cum eo egisse, 'non optere illum eodem uti vestitu atque ipse uteretur.' itaque factum est, ut Scipio ad album sese vestitum transferret, et Jubae homini superbissimo inertissimo
52 que obtemperaret. Postero die universas omnium copias de castris omnibus deducunt, et supercilium quoddam excelsum nacti non longe a Caesaris castris, aciem constituunt atque ibi consistunt. Caesar item producit copias; celeriterque iis instructis, ante suas munitiones, quae erant in campo, constituit; sine dubio existimans, ultro adversarios, quum tam magnis copiis auxiliisque

Regis essent praediti, promptiusque pro-
ficiuissent, ante se concursuros proprius-
que, se accessuros. equo circumvectus,
legionesque cohortatus; signo dato, ac-
cessum hostium aucupabatur. ipse enim
a suis munitionibus longius non sine ra-
tione non procedebat; quod in oppido
Uzitae, quod Scipio tenebat, hostium e-
rant cohortes armatae: eidem autem
oppido ad dextrum latuš, ejus cornu e-
rat oppositum: verebaturque ne, si praet-
tergressus esset, ex oppido eruptione fac-
ta, ab latere eum adorti conciderent.
praeterea haec quoque eum causa tar-
davit, quod erat locus quidam perim-
peditus ante aciem Scipionis, quem suis
impedimento ad ultro occurrentum fo-
re existimabat. Non arbitror esse praec- 53
termittendum, quemadmodum exercitus
utriusque fuerint in aciem instructi. Sci-
pio hoc modo aciem direxit. colloca-
bat in fronte suas et Jubae legiones: post-
ea autem Numidas in subsidiaria acie ita
extenuatos, et in longitudinem direc-
tos, ut procul simplex esse acies media a
legionariis militibus videretur; in cor-
nibus autem duplex esse existimabatur.

elephantos dextro sinistroque cornu collocaverat, aequalibus inter eos intervallis interjectis: post autem elephantos, armaturas leves, Numidasque substituerat auxiliares. equitatum fraenum universum in suo dextro cornu disposuerat; sinistrum enim cornu oppido Uzita claudebatur, neque erat spatium equitatus explicandi: propterea Numidas, levisque armaturae infinitam multitudinem, ad dextram partem suae aciei opposuerat, sere interjecto non minus mille passuum spatio; et ad collis radices magis appulerat, longiusque ab adversariorum suisque copiis promoverat; id hoc consilio, ut, quum acies et inter se concucurrisserent initio certaminis, paullo longius ejus equitatus circumvectus, ex improviso clauderet multitudine sua exercitum Caesaris, atque perturbatum jaculis configeret. haec fuit ratio Scipionis ea die proeliandi. Caesaris autem acies hoc modo fuit collocata; ut ab sinistro ejus cornu ordiar, et ad dextrum perveniam. habuit in sinistro cornu legiōnē IX, VII: in dextro cornu, XXX, XXIX: XIII, XIV, XXVIII, XXVI,

R

in media acie: ipsum autem dextrum cornu, secundam aciem fere in earum legionum parte cohortium collocaverat; praeterea ex tironum legionibus paucas adjecerat: tertiam autem aciem in sinistrum suum cornu contulerat, et usque ad aciei suae medium legionem porrexiserat, et ita collocaverat, utl sinistrum suum cornu triplex esset. id eo consilio fecerat, quod suum dextrum latus munitiobus adjuvabatur: sinistrum autem ut equitatus hostium multitudini resistere posset, laborabat; eodemque suum omnem contulerat equitatum: et, quod ei parum confidebat, praesidio his equitisbus legionem v praemiserat; levemque armaturam inter equites interposuerat. sagittarios varie passimque, locis certis, maximeque in cornibus, collocaverat. Sic utrorumque exercitus instructi, non plus passuum ccc interjecto spatio, (quod forte ante id tempus acciderat nunquam, quin dimicaretur,) a manc usque ad horam x diei perstiterunt. jamque Caesar dum exercitum reducere intra munitiones suas coepisset; subito universus equitatus ulterior Numidarum

Getulorumque sine fraenis, ad dextram partem se mouere, propiusque Caesaria castra, quae erant in colle, se conferre coepit; fraenatus statim Labieni eques in loco permanere, legionesque distinrete; quum subito pars equitatus Caesaria cum levi armatura contra Getulos, injussu ac temere, longius progressi, paludemque transgressi, multitudinem hostium sustinere pauci non potuerunt; levique armaturae deserti, ac pulsi convulseratique, uno equite amissio, multis equis sauciis, levis armaturae xxvi occisis, ad suos refugerunt. quo secundo equestri proelio facto, Scipio laetus in castra nocte copias reduxit. quod proprium gaudium bellantibus fortuna tribuere non decrevit: namque postero die Caesar, cum parte equitatus sui, Lepitim, frumenti gratia, misit: in itinere praedatores equites Numidas Getulosque ex improviso adorti, circiter centum partim occiderunt, partim vivorum potiti sunt. Caesar interim quotidie legiones in campum deducere, atque opus facere; vallumque et fossam per medium campum ducere; adversiorumque ex-

cursionibus iter officere, non intermit-
tit. Scipio item munitiones contrà fa-
cere, et, ne jugo a Caesare excludere-
tur, appoperare. ita duces utriusque et
in operibus occupati erant, et nihilomi-
nus equestribus proeliis inter se quoti-
die dimicabant. Interim Varus clas-⁵⁵
sem, quam antea Uticae hiemis gratiâ
subduxerat, cognito legionis **VII** et
VIII ex Sicilia adventu, celeriter de-
ducit; ibique Getulis remigibus epiba-
tisque complet; insidiandique gratiâ pro-
gressus, Adrumetum cum **LV** navibus per-
venit. cuius adventus inscius Caesar,
L. Cispium cum classe **XXVI** navium
ad Thapsum versus in stationem, praec-
fidii gratiâ commatus sui, mittit: item-
que **Q.** Aquilam, cum **XIII** navibus
longis, Adrumetum eadem de caussa
praemittit. Cispius, quo erat missus, ce-
leriter pervenit: Aquila, tempestate jac-
tatus, promontorium superare non po-
tuit; atque angulum quendam tutum a
tempestate nactus, cum classe se longi-
us a prospectu removit: reliquae classis
in salo ad Leptim, egressis remigibus
passimque in littore vagantibus, par-

tim in oppido vietus sui mercandi gratia progrexis, vacua a defensoribus stabat. quibus rebus Varus ex perfugis cognitis, occasionem nactus, vigiliâ secundâ Adrumeto ex Cothone egressus, primo mane Leptim universa classe vectus, naves onerarias, quae longius a portu in salo stabant, incendit; et penteres duas, vacuas a defensoribus, nullum repugnante, cepit. Caesar interim celeriter per nuncios in castris, quum opera circuiret, certior factus; quae aberrant a portu millia passuum vi: equo admisso, omissis omnibus rebus, celeriter pervenit Leptim: ibique moratus, omnes ut se naves consequerentur; primum ipse navigiolum parvum consendit: in cursu Aquilam multitudine navigatorum perterritum atque trepidantem nactus, hostium classem sequi coepit. interim Varus, celeritate Caesaris audaciam motus, cum universa classe, conversis navibus, Adrumetum versus fugere contendit. quem Caesar in milibus passuum i v consecutus, recuperata quinqueremi cum omnibus suis epibatis, atque etiam hostium custodibus cxxx

in ea nave captis, triremem hostium proximam, quae in repugnando erat commorata, onus tam remigum epibatarumque, cepit: reliquae naves hostium, promontorium superarunt, atque Adrumentum in Cothonem se universae contulerunt. Caesar eodem vento promontorium superare non potuit; atque in falo in anchoris ea nocte commoratus, prima luce Adrumentum accedit. ibique navibus onerariis, quae erant extra Cothonem, incensis; omnibusque reliquis aliis aut subductis, aut in Cothonem compulsis; paullisper commoratus si forte vellent classe dimicare, rufus se recipit in castra. in ea nave captus est P. Veltius eques Romanus: et P. Ligarius Afranianus; quem Caesar in Hispania cum reliquis dimiserat, et postea se ad Pompeium contulerat; inde ex proelio effugerat, in Africamque ad Varum venerat: quem, ob perjurium perfidiisque, Caesar jussit necari. P. Vestrio autem; quod ejus frater Romae pecuniam imperatam numeraverat, et quod ipse suam causam Cœsari probaverat, se
‘ Nasidii classe captum, quum ad necem

' duceretur, beneficio Vari esse servatum, postea facultatem sibi nullam datum transeundi; ignorvit. Est in Africa consuetudo incolarum, ut in agris et in omnibus fere villis, sub terra specus, condendi frumenti gratia, clam habent; atque id propter bella maxime, hostiumque subitum adventum, praeparent. qua de re Caesar certior per indicem factus, tertia vigilia legiones 11 cum equitatu mittit a castris suis millia passuum x; atque inde magno numero frumenti onustos recepit in castra. quibus rebus cognitis Labienus, progressus a suis castris millia passuum viii, per jugum et collem, per quem Caesar pridie iter fecerat; ibi castra duarum legionum facit: atque ipse quotidie, existimans Caesarem eadem saepe (frumentandi gratia) commenaturum, cum magno equitatu levique armatura insidiaturus locis hdoneis consedit. Caesar interim de insidiis Labieni ex perfugis certior factus; paucos dies ibi commoratus, dum hostes quotidiano instituto, saepe idem faciendo, in negligentiam adducerentur; subito mane imperat porta Decumana legi-

ones se viii veterans, cum parte e-
quitatus, sequi : atque, equitibus praemissis, neque opinantes insidatores sub-
ito in convallibus latentes levi armatu-
ra concidit circiter D ; reliquos in fugam
turpissimam conjecit. interim Labienus,
cum universo equitatu, fugientibus suis
suppetias occurrit. cuius vim multitu-
dinis quum equites pauci Caesariani jam
sustinere non possent, Caesar instructas
legiones hostium copiis ostendit. quo
facto perterritio Labieno ac retardato,
suos equites recepit incolumes. postero
die Juba Numidas eos, qui loco amisso
fuga se reeperant in castra, in cruce om-
nes suffixit. Caesar interim, quoniam ;
frumenti inopiâ premebatur, copias om-
nes in castra conducit. atque praefidio
Lepti, Ruspinæ, Acillæ, relicto ; Cis-
picio Aquilaeque classe transdita, ut alter
Adrumetum, alter Thapsum mari obsi-
derent ; ipse, castris incensis, i v noctis
vigilia, acie instructa, impedimentis in
sinistra parte collocatis, ex eo loco pro-
ficietur ; et pervenit ad oppidum Agar,
quod a Getulis saepe artea oppugnatum,
summaque vi per ipsos oppidanos erat

defensum. ibi in campo castris unis positis, ipse frumentatum circum villas cum parte exercitus profectus; magno invento hordei, olei, vini, fici numero; pauco, tritici; atque recreato exercitu; redit in castra. Scipio interim, cognito Caesaris discessu, cum universis copiis per jugum Caesarem subsequi coepit; atque ab ejus castris millia passuum **vii** longe, trinis castris dispartitis copiis, consedit. Oppidum erat Zeta; quod abserat a Scipione millia passuum **x**, ad ejus regionem et partem castrorum collocatum; a Caesare autem diversum ac remotum, quod erat ab eo longe millia passuum **xviii**. huc Scipio legiones. **ii**, frumentandi gratia, misit. quod postquam Caesar ex perfuga cognovit; castris ex campo in collem ac tutiora loca collocatis, atque ibi praefidio relieto, ipse **v** vigilia egressus, praeter hostium castra proficisciit cum copiis, et oppido potitur. legiones Scipionis competit longius in agris frumentari: et, quum, eò contendere conaretur, animadvertisit copias hostium iis legionibus occurrentibus; quae res ejus impetum retin-

R. S.

davit. itaque, capto C. Mutio Regino,
equite Romano, Scipionis familiarissi-
mo, qui ei oppido praecerat; et P. Atrio,
equite Romano, de conventu Uticensi;
et camelis x x i i Regis adductis; prae-
sidio ibi cum Oppio legato relicto, ipse
se recipere coepit ad castra. Quum ⁶⁰
jam non longe a castris Scipionis abes-
set, quae eum necesse erat praetergredi;
Labienus Afraniusque cum omni equita-
tu levique armatura ex infidiis adorti,
agmini ejus extremo se offerunt, atque
~~ex~~ collibus primis existunt. quod post-
quam Caesar animadvertisit; equitibus
suis hostium vi oppositis, sarcinas legio-
narios in acervum jubet comportare, at-
que celeriter signa hostibus inferre. quod
postquam coeptum est fieri; primo im-
petu legionum, equitatus et levis arma-
tura hostium nullo negotio loco pulsa et
dejecta est de colle. quum jam Caesar
existimasset hostes pulsos deterritosque
finem lacesendi facturos, et iter coept-
um pergere coepisset; iterum celeriter
ex proximis collibus erumpunt; atque
eadem ratione, qua ante dixi, in Caesa-
ria legionarios impetum faciunt Numi-

dac, levisque armatura, mirabilis velocitate praeediti, qui inter equos pugnabant et una pariterque cum equib[us] acutere et refugere consueverant. quum hoc saepius facerent, et Julianos proficieentes insequerentur et refugerent instantes, proprius non accederent, et singulari genere pugnat titerentur, eosque jactulis convulnerare fatis esse existimarent; Caesar intellexit nihil aliud illos conari, nisi ut se cogerent castra in loco ponere, ubi omnino aquae nihili esset; ut exercitus ejus jejanus, qui a quarta vigilia usque ad horam x diei nihil gustasset, ac jumenta fieri perirent. quum iam ad Solis occasum esset, et non totos c p[ro]p[ter]us horis i v esset progressus; equitatu suo, propter equorum interitum, extremo agmine remoto, legiones invicem ad extremum agmen evocabat. ha vim hostium, placide leniterque procedens, per legionarium militem contmodius sustinebat. interim equitum Numidarum copiae dextra & sinistraque per colles praecurrere, coronaeque in medium eingere multitudine sua Caesaris copias; pars agmen extremum insequi. Caesaris

autem non amplius tres aut quatuor milites veterani si se convertissent, et pila viribus contorta in Numidas infestos conjectissent, amplius 11 millium numero, ad unum terga vertebant; ac rursus ad aciem passim, conversis equis, se colligebant, atque in spatio conseguebantur, et jacula in legionarios conjiciebant. ita Caesar, modò procedendo, modò resistendo, tardius itinere confecto, noctis hora prima omnes suos ad unum in castris incolumes, sauciis x faciis, reduxit. Labienus, circiter ccc amissis, multis vulneratis, ac defessis instantando omnibus, ad suos se recepit. Scipio interim legiones productas cum elephantis; quos ante castra in acie, terroris gratia, in conspectu Caesaris collocauerat; reducit in castra. Caesar contra ejusmodi hostium genera copias suas, non ut Imperator exercitum veteranum victoremque maximis rebus gestis, sed ut lanista tirones gladiatores condoceface: quo pede se reciperent ab hoste; et quemadmodum obversi adversariis, et in quantulo spatio resisterent; modò procurrerent, modò recederent, com-

minarenturque impetum; ac prope quo loco, et quemadmodum tela mitterent, praecepere. mirifice enim hostium levis armatura anxium exercitum nostrum atque sollicitum habebat. quia et equites deterrebat proelium inire, propter equorum interitum; quod eos jaculis interficiebat: et legionarium militem defatigabat, propter velocitatem; gravis enim armaturae miles simul atque ab his insectatus constiterat in eosque impetum fecerat, illi veloci cursu facile periculum vitabant, quibus ex rebus Caesar vehementer commovebatur: quia, quodcumque proelium quoties erat commissum, equitatu suo, sine legionario milite, hostium equitatui, levique armaturae eorum, nullo modo par esse poterat. sollicitabatur autem his rebus; quod nondum hostium legiones cognoverat, et quoniam modo sustinere se posset ab eorum equitatu levique armatura, quaerat mirifica si legiones quoque accessissent. accedebat etiam haec causa, quod elephantorum magnitudo multitudoque militum animos detinebat in terrore, cui uni rei tamen invenerat remedium; nam-

que elephantes ex Italia transportari
jufferat, quo et miles noster speciemque
et virtutem bestiae cognosceret, et cui
parti corporis ejus telum facile adigi pos-
set; osnatiusque ac horicatus elephantis
quoniam esset, quae pars ejus corporis nu-
da sine tegmine relinqueretur, ut eō tela
conjicerentur: praeterea, ut jumenta
bestiarum odorem, stridorem, speciem,
consuetudine capta non reformidarent.
quibus ex rebus largiter erat consequens:
nam et milites bestias manibus pertra-
tabant, earumque tarditatem cognosce-
bant; equitesque in eos pila praepilata
conjiciebant: atque in consuetudinem
equos patientia bestiarum adduxerat. ob
has caussas, quas supra commemoravi,
follicitabatur Caesar; tardiorque et con-
sideratior erat factus; et ex pristina bel-
landi consuetudine celeritateque excess-
serat. nec mirum: copias enim habe-
bat in Gallia bellare consuetas locis cam-
pestribus, et contra Gallos homines a-
pertos minimeque infidiosos; qui per
virtutem, non per dolum, dimicare con-
sueverunt. tum autem erat ei laboran-
dum, ut censuerat milites, hostium

dolos, infidias, artifia cognoscere; et quid sequi, quid vitare conveniret. itaque quo haec celerius conciperent, dabant operam, ut legiones non in uno loco contineret, sed, per caussam frumentandi, huc atque illuc raptaret; ideo quod hostium copias ab se, suoque vestigio, non discessuras existimabat. atque post diem IIII, productas accuratis suas copias sicut instruxerat; propter hostium castra praetergressus, aequo loco invitat ad dimicandum. postquam eos abhorrere videt; reducit sub vesperum legiones in castra. Legati interim ex oppido Vacea, quod finitimum fuit Zetac, cuius Caesarem potitum esse demonstravimus; veniunt. petunt et obsecrant, ut 'fibi praesidium mittat: se res 'complures, quae utiles bello sint, ad 'ministraturos.' per id tempus, [Deorum voluntate studioque erga Caesarem,] transfuga suos cives facit certiores; 'Jur 'bam regem celeriter cum copiis suis. 'antequam Caesaris praesidium eò per 'veniret, ad oppidum adcurrisse; at 'que, adveniente multitudine circum- 'data, eo potitum; omnibusque ejus

oppidi incolis ad unum interfectis, de-
disse oppidum diripiendum delendum-
que militibus.' Caesar interim, lus.⁶³ trato exercitu a. d. XII Kal. Apr. pos-
tero die productis universis copiis, pro-
gressus a suis castris millia passuum quin-
que, a Scipionis circiter 11 millium in-
terjecto spatio, in acie constitit. post-
quam satis diuque adversarios a se ad
dimicandum invitatos supersedere pug-
nae animadvertisit, reducit copias. poste-
ro die castra movet; atque iter ad op-
pidum Sarsuram, ubi Seipio Numidarum
habebat praefidium frumentumque com-
portaverat, ire contendit. quod ubi La-
bienus animadvertisit; cum equitatu le-
viique armatura agmen ejus extrellum
carpere coepit. atque ita lixarum mer-
catorumque, qui plaustris merces porta-
bant, interceptis sarcinis; addito ani-
mo, proprius audaciusque accedit ad le-
giones; quod existimabat milites, sub
onere ac sub sarcinis defatigatos, pug-
nare non posse. quae res Caesarem non
sefellerat: namque expeditos ex singu-
lis legionibus tricenos milites esse jusse-
rat; itaque eos in equitatum Labieni.

immissos, turmis suorum suppetias mitit. tum Labienus, conversis equis, signorum conspectu perterritus, turpissime contendit fugere; multis ejus occisis, compluribus vulneratis. milites legionarii ad sua se recipiunt signa, atque iter incepturn ire coeperunt. Labienus per jugum summum collis, dextrorsus procul milites subsequi non desistit. Postquam Caesar ad oppidum Sarsuram venit; inspectantibus adversariis, imperfecto praesidio Scipionis, quum suis auxilium ferre non auderent; fortiter repugnante P. Cornelio Scipionis evocato qui ibi praecerat, atque a multitudine circumvento imperfectoque; oppido potitur. atque ibi frumento exercitui dato, postero die ad oppidum Tisdram pervenit; in quo Considius per id tempus fuerat, cum grandi praesidio cohorteque sua gladiatorum. Caesar, oppidi natura perspecta, atque inopia ab oppugnatione ejus deterritus; protinus profectus circiter millia passuum iv, ad aquam facit castra: atque inde iv die egressus, reddit rursus ad ea castra quae ad Agar habuerat. idem facit Scipio, atque in antiqua

castra copias reducit. Thabenenses⁶⁵ interim, qui sub ditione et potestate Jubae esse consueissent, in extrema ejus regni regione maritimâ locati; intersecto regio praesidio, legatos ad Caesarem mittunt: rem a se gestam docent: petunt orantque, ut 'suis fortunis, de populo Romano quod bene meriti essent, auxiliū ferret.' Caesar, eorum consilio probato, M. Crispum Tribunum cum cohorte, et sagittariis, tormentisque compluribus, praesidio Thabenam mittit. Eodem tempore ex legionibus omnibus⁶⁶ milites, qui aut morbo impediti, aut, commeatu dato, cum signis non potuerant ante transire in Africam, ad millia IV; equites, CD; funditores sagittariique, mille; uno commeatu Caesari occurrerunt. itaque tum his copiis et omnibus legionibus eductis, sicut erat instructus, VIII millibus passuum a suis castris, ab Scipionis verò IV millibus passuum longe, constitut in campo. Erat oppidum infra castra Scipionis, nomine Tegea; ubi praesidium equestre, circiter CD numero, habere consueverat. eo equitate dextra sinistraque di-

recto ab oppidi lateribus; ipse, legionibus ex castris eductis atque in jugo inferiore instructis, non longius fere mille passus ab suis munitionibus progressus, in acie constituit. postquam diutius in uno loco Scipio commorabatur, et tempus diei in otio consumebatur; Caesar equitum turmas suorum jubet in hostium equitatum, qui ad oppidum in statione erat, facere impressionem; levemque armaturam, sagittarios, funditoresque, eodem submittit. quod ubi coeptum est fieri; et, equis concitatis, Juliani imperium fecissent; Pacidius suos equites exporrigeret coepit in longitudinem, ut haberent facultatem turmas Julianas circumfundere, et nibilo minus fortissime acerrimeque pugnare. quod ubi Caesar animadvertisit; ccc, quos ex legionibus habere expeditos confueverat, ex proxima legione quae ei proelio in acie constiterat, jubet equitatui succurrere. Labienus interim suis equitibus auxilia equestria submittere, sauciisque ac defatigatis integros recentioribusque viribus equites subministrare. postquam equites Juliani CD vim hostium ad iv milia

numerò sustinere non poterant, et a le-
vi armatura Numidarum vulnerabantur,
minutatimque cedebant; Caesar alteram
alam mittit, qui sat agentibus celeriter
occurserent. quo facto sui sublati uni-
versi, in hostes impressione facta, in fu-
gam adversarios dederunt; multis oc-
cisis, compluribus vulneratis: insecuri
per 111 millia passuum, usque in colles
hostibus adactis, se ad suos recipiunt.
Caesar in horam x commoratus, sicut
erat instructus, se ad sua castra recepit;
omnibus incolumibus. in quo proelio
Pacidiūs graviter pilo per cassidem caput
ictus, compluresque duces ac fortissimus
quisque intersecti vulneratique sunt.
Postquam nulla conditione cogere ad.⁶³
versarios poterat, ut in aequum locum
descenderent, legionumque periculum
facerent; neque ipse propius hostem
castra ponere, propter aquae penuriam,
se posse animadverteret; adversarios non
eorum virtute confidere, sed aquarum
inopia fretos despicere se intellexit:
pridie Non. Apr. tertia vigilia egressus,
ab Agar x vi millia passuum nocte pro-
gressus, ad Thapsum, ubi Vergilius cum

grandi praesidio praeerat, castra ponit; oppidumque eo die circummunire coepit: locaque idonea opportunaque complura praesidiis occupare, ne hostes intrare ad se ac loca interiora capere possent. Scipio interim, cognitis Caefaris consiliis, ad necessitatem adductus dimicandi, ne per summum dedecus fidem suis rebus Thapsitanos et Vergilium amitteret; confessim Caesarem per superiora loca consecutus, millia passuum **VIIIA** Thapso binis castris confedit. Erat stagnum salinarum, inter quod et mare angustiae quaedam non amplius mille et quingentos passus intererant; quas Scipio intrare, et Thapsitanis auxilium ferre, conabatur. quod futurum, Caesarem non fefellerat: namque pridie in eo loco castello munito, ibique trino praesidio relicto, ipse cum reliquis copiis lunatis castris Thapsum operibus circummunivit. Scipio interim exclusus ab incepto itinere, supra stagnum postero die et nocte confecta, coelo albente, non longe a castris praesidiisque, quod supra commemoravimus, MD passibus, ad mare versus consedit,

et castra munire coepit. quod postquam
Caesari nunciatum est; milite ab opere
deducto, castris praesidio Asprenate pro-
consule cum legionibus II relicto, ipse
cum expedita copia in eum locum cita-
tim contendit; classisque parte ad Thap-
sum relicta, reliquas naves jubet post
hostium tergum quam maxime ad littus
appelli, signumque suum observare; quo
signo dato, subito clamore facto, ex im-
proviso hostibus aversis inciserent ter-
rorem; ut perturbati ac perterriti, re-
spicere post terga cogerentur. Quo ⁷⁰
postquam Caesar pervenit; et animad-
vertit aciem pro vallo Scipionis, ele-
phantosque dextro sinistroque cornu col-
locatos, et nihil minus partem militum
castra non ignaviter munire: ipse, acie
triplici collocata; legione decima secun-
daque, dextro cornu; VIII et IX , si-
nistro; oppositis v legiōnib⁹, in quar-
ta acie; ante ipsa cornua, quinis cohori-
tibus contra bestias collocatis; sagitta-
riis, funditoribus, in utrisque cornibus
dispositis; levique armatura inter e-
quites interjecta; ipse pedibus circum
milites concursans, virtutesque vetera-

norum proeliaque superiora commemo-
rans, blandeque appellans, animos eo-
rum excitabat. tirones autem, qui nun-
quam in acie dimicassent, hortabatur, ut
‘veteranorum virtutem aemularentur;
‘eorumque famam, nomen, locumque,
71 ‘victoria parta, cuperent possidere. I-
taque in circumeundo exercitum, ani-
madvertit hostes circa vallum trepidare,
atque ultro citroque pavidos concursa-
re: et modò se intra portas recipere, mo-
dò inconstanter immoderateque prodi-
re. quumque idem a pluribus animad-
verti coepit; subito legati evoca-
tique obsecrare Caesarem, ‘ne dubita-
‘ret signum dare; victoriam sibi pro-
‘priam a diis immortalibus portendi.’
dubitante Caesare, atque eorum studio
cupiditatique resistente, sibique eruptio-
ne pugnari non placere clamitante, et e-
tiam atque etiam aciem sustentante; su-
bito dextro cornu, injussu Caesaris, tu-
bicen, a militibus coactus, canere coe-
pit. quo facto, ab universis cohortibus
signa in hostem coepere inferri; quum
centuriones pectore adverso resisterent,
vique continerent milites ne injussu im-

peratoris concurrerent; nec quidquam proficerent. quod postquam Caesar intellectus, incitatis militum animis resisti nullo modo posse; signo Felicitatis dato, equo admisso in hostem contra principes ire contendit. a dextro interim cornu funditores sagittariique concita tela in elephantos frequentes injiciunt. quo facto, bestiae stridore fundarum lapidumque perterritae sese convertere, et suos post se frequentes stipatosque protenerere, et in portas valli semifactas ruerere contendunt. item Mauri equites, qui in eodem cornu cum elephantis erant, praesidio deserti, principes fugiunt. ita celeriter bestiis circuitis, legiones vallo hostium sunt potitae; et, paucis acriter repugnantibus interfectis, reliqui concitati in castra, unde pridie erant egressi, confugiunt. Non videtur esse praetermitendum de virtute militis veterani v legionis. nam quum in sinistro cornu elephantus vulnere ictus et dolore concitatus in lixam inermem impetum fecisset, eumque sub pede subditum, deinde genu innixus ponderi suo, proboscide erecta vibrantique, stridore maxi-

mo premeret atque enecaret ; miles hic non potuit pati, quin se armatum bestiae offerret. quem postquam elephantus ad se telo infesto venire animadvertisit ; reliquo cadavere, militem proboscide circumdat, atque in sublime extollit armatum. qui in ejusmodi periculo quum constanter agendum sibi videret ; gladio proboscidem, quo erat circumdatus, cedere, quantum viribus poterat, non destitit. quo dolore adductus elephartus, milite abjecto, maximo cum stridore cursuque conversus ad reliquas bestias 73 se recepit. Interim Thapsi qui erant praesidio, ex oppido eruptionem portam maritimam faciunt : et, sive ut suis subedio occurrerent ; sive ut, oppido deserto, fuga salutem sibi pararent ; egreditur. atque ita per mare umbilici sine ingressi, terram petebant. qui a servitiis puerisque, qui in castris erant, lapidibus pilisque prohibiti terram attingere, rursus se in oppidum recenterunt. interim Scipionis copiis prostratis, passimque toto campo fugientibus ; confessim Caesaris legiones consequi, spatiumque se nondare colligendi. qui postquam ad ea cas-

tra, quae petebant, per fugerunt, ut re-
feciis castris rursus se se defenderent; du-
cem aliquem requirunt, quem respice-
rent, cuius auctoritate imperioque rem
gererent. qui postquam animadverte-
runt neminem ibi esse praesidio, proti-
nus armis obiectis in regia castra fugere
contendunt: quo postquam pervene-
runt, ea quoque ab Julianis tenori vi-
dunt. desperata salute, in quodam colle
consistunt; atque armis demissis, salua-
tionem more militari faciunt. quibus
miseria ea res parvo praesidio fuit: nam-
que milites veterani ira et dolore incen-
s, non modo, ut parearent hosti, non
poterant adduci; sed etiam ex suo ex-
ercitu illustres urbanos, quos auctores
appellabant, complures aut vulnerarunt
aut interfecerunt. in quo numero fuit
Tullius Rufus quae horum; qui pilo
transjectus consulto a milite interierit. i-
tem Pompeius Rufus brachium gladio
percussus, nisi ecleriter ad Caesarem ad-
ecepisset, interfectus esset. quo facto
complures equites Romani senatoresque
perterriti, ex proelio se recuperant; ne
a militibus, qui ex tanta victoria licen-

tiam sibi assumpsissent immoderate peccandi, impunitate propter maximas regestas, ipsi quoque interficerentur. itaque si omnes Scipionis milites, quum fidem Caesaris implorarent; inspectante ipso Caesare, et a militibus deprecantibus uti parcerent, ad unum sunt interfec-
ti. Caesar tridus castris potitus, occi-
sique hostium x millibus, fugatisque
complaribus; se recepit, L militibus a-
missis, paucis sanguis, in castra. ac statim ex itinere ante oppidum Thapsus
constitit; elephantesque LXIV ornatos
armatosque cum turribus ornamentisque
capit, capros ante oppidum instructos
constituit. id hoc consilio; si posset Ver-
gilium, qui que cum eo obsidebantur, rei
male gestae saorum indicio a pertinacia
deduci. deinde ipse Vergilium appellav-
it, invitavitque ad ditionem; suam
que lenitatem et clementiam commemo-
ravit. quem postquam animadvertisit re-
sponsum sibi non dare, ab oppido re-
cessit. postero die, divina re facta, con-
cione advocata; in conspectu oppidanorum,
milites collaudat: totumque exerci-
tum veteranum donavit; praemia for-

tissimo cuique ac bene merenti, pro fug-
gestu tribuit. ac statim inde digressus; C.
Rebello proconsule cum 111 ad Thap-
sum legionibus et Cn. Domitio cum 11
Tisdræ, ubi Considius praecèrat, ad obsi-
dendum relictis; M. Messalà Uticam an-
te praemisso, cum equitatu; ipse eodem
iter facere contendit. Equites interim
Scipionis, qui ex proelio fugerant, quum
Uticam versus iter facerent, perveniunt
ad oppidum Parædae. ubi, quum ab in-
colis non reciperentur, ideo quòd fama
de victoria Caesaris praecucurrisset; vi
oppido potiti, in medio foro lignis co-
acervatis, omnibusque rebus eorum con-
gestis, ignem subjiciunt; atque ejus op-
pidi incolas cujusque generis aetatisque,
vivos, constrictosque, in flammarum con-
jiciunt, atque ita acerbissimo afficiunt
suppicio: deinde protinus Uticam per-
veniunt. superiore tempore M. Gato;
quòd Uticensibus, propter beneficium
legis Juliae, parum in suis partibus prae-
fidi essè existimaverat; plebem inermem
oppido ejecerat, et ante portam Belli-
cam castris fossâque parvulâ duntaxat
munierat; ibique, custodiis circumda-

75 tis, habitare coegerat: senatum autem oppidi, custodiâ tenebat. eorum castra ii equites adorti expugnare coeperunt, ideo quod eos partibus Caesaris favisse sciebant; ut, eis interfectis, eorum pernicie dolorem suum ulciscerentur. Uticenses, animo addito ex Caesaris victoriâ, lapidibus fustibusque equites repulerunt. itaque, postquam castra non potuerant potiri, Uticam se in oppidum conjecerunt; atque ibi multos Uticenses interfecerunt, domosque eorum expugnaverunt ac diripuerunt. quibus quum Cato persuadere nullâ ratione quiret, ut secum oppidum defenderent, et caede rapinisque desisterent; et, quid sibi vellent, sciret; sedandae eorum importunitatis gratiâ, singulis nons c divisit. idem Sulla Faustus fecit, ac de suâ pecuniâ largitus est: unaque cum iis ab Uticâ proficitur, atque in regnum ire contendit.

76 Complures interim ex fugâ Uticam perveniunt: quos omnes Cato convocatos, una cum ccc qui pecuniam Scipionis ad bellum faciendum contulerant, cohortatur, ut servitia manumitterent, oppidumque defenderent. quorum quum,

partem assentire, partem animum mentemque perterritam atque in fugâ destitutam habere intellexisset, amplius de cetero agere destitit; navesque iis attribuit, ut, in quas quisque partes vellat, praeferretur. ipse, omnibus rebus diligentissime constitutus; liberia suis L. Caesari, qui tum ei pro quaestore fuerat, commendatis; et sine suspicione, vultu atque sermone quo superiore tempore usus fuerat, quum dormitumisset, serum intro clam in cubiculum tulit, atque ita se transjecit. qui dum anima nondum exspirata concidisset; et, impetu facto in cubiculum ex suspicione, medica familiarsque continere atque vulnera obligare coepissent: ipse suis manibus vulnera crudelissime divellit, atque animo praesenti se interemit. quem Uticenses, quamquam oderant partium gratiam; tenet, propter eius singularem integritatem, et quod dissimilimus reliquorum ducum fuerat, quodque Uticanis ministris operibus munierat; turpasque que munerat; sepulturam afficivit. quo interfacto; L. Caesar, ut aliquid sibi ex eis auxilio pararet, convocato populo;

concedit habitum, cohortatur omnes, ut
‘portus aperiantur; se in Caesariis cle-
mentia magna spem habere.’ itaque
portis patescunt, Uticam egressus, Caesa-
ri Imperatori obviam proficiuntur. Mes-
sala, ut erat imperatum, Uticam perve-
nit; omnibusque portis custodias ponit.

- 77 Caesar interim a Thapsi progressus, Us-
cetam pervenit; ubi Scipio magnum nu-
merum frumenti, armorum, telorum,
caeterarumque rerum, cum parvo praed-
dio habuerat. id adveniens potuit;
deinde Adrumetum pervenit. quo quum
fine mors intendoisset; armis, frumento,
pecuniaque considerata; Qu. Ligario, C.
Considio filio, qui tam ibi fuerant, vitam
concessit. deinde eodem die Adrumetum
egressus, Livineio Regolo ibi cum legi-
one reliquo, Uticam ire contendit. cui
in itinere siq; obvius L. Caesar, subitoque
se ad genua proiecitur; vitamque sibi, nec
amplius quidquam, deprecatur: cui Cae-
sar facile, pro sua natura et instituto,
concessit; item Caecinae, C. Ateio, P.
Atrio, et L. Cellio patri et filio, M. Eppio,
M. Aquino, Catonis filio, Damas-
sique liberis, ex sua consuetudine, tri-

buit: circiterque noctem luminibus ac-
censis Uticam pervenit, atque extra op-
pidum ea nocte mansit.. Postero die ma- 78
ne oppidum introiit: concioneque ad-
vocata, Uticenses incolas cohortatus,
gratias pro eorum studio erga se agit;
cives autem Romanos negotiatores, et
eos qui inter trecentos pecunias contul-
lerant Varo et Scipioni, multis verbis
accusatos, et de eorum sceleribus longi-
ori habita oratione, ad extremum, ut
'sine metu prodirent,' edicit: 'se eis
'duntaxat vitam concessurum: bona
'quidem eorum, se venditurum; ita ta-
'men, ut, qui eorum bona sua redemis-
'set, se bonorum venditionem inductu-
'rum, et pecuniam mulætæ nomine re-
'laturum, ut incolumitatem retinere pos-
'sent.' quibus metu exsanguibus, de
vitaque ex suo promerito desperantibus,
subito oblata salute, libentes cupidique
conditionem acceperunt; petieruntque
a Caesare, ut universis ccc uno nomi-
ne pecuniam imperaret. itaque bis mil-
lies his his imposito, ut per triennium
sex pensionibus populo Romano solve-
rent; nullo eorum recusante, ac se co-

dem die demum natos praedicantes, laeti
ti gratias agunt Caesari. Rex interim
79 Juba, ut ex proelio fugerat, una cum
Petreio interdiu in villis latitando, tan-
dem, nocturnis itineribus confectis, in
regnum pervenit. atque ad oppidum
Zamaam, ubi ipse domicilium, conjuges,
liberosque habebat; quo ex cuncto reg-
no omnem pecuniam, carissimasque res,
comportaverat; quodque, inito bello,
operibus maximis munierat; accedit.
quem oppidani, antea rumore exoptato
de Caesaris victoria audito, ob has cau-
fas oppido prohibuerunt, quod, bello
contra populum Romanum suscepto, in
oppido Zamae lignis congestis, maximam
in medio foro pyram construxerat; ut,
si forte bello foret superatus, omnibus
rebus eo coacervatis, dehinc civibus
cunctis intersectis eodemque projectis,
igne subiecto, tum demum se ipse insu-
per interficeret; atque una cum liberis,
conjugibus, civibus, cunctaque gazâ re-
giâ, cremaretur. postquam Juba ante-
portas diu multumque, primo minis pro-
imperio egisset cum Zamensibus; dein-
de, quum se parum proficere intellexis-

set, precibus quoque orasset uti se ad suos Deos penates admitterent; ubi eos in sententia perstare animadvertisit, nec minis nec precibus suis moveri quo magis sa reciperen, tertio petit ab eis, ut sibi conjuges liberosque redderent, ut secum eos asportaret. postquam sibi nihil omnino oppidanos responsi reddere animadvertisit, nullâ re ab iis impetratâ, ab Zama discedit; atque ad villam suam, cum M. Petreio paucisque equitibus, se consert. Zamenses interim, legatos de suis rebus ad Caesarem Uticam mittunt; petuntque ab eo, uti 'ante, quam Rex manum colligeret seque oppugnaret, sibi auxilium mitteret: se tamen paratos esse, sibi quoad vita suppeteret, oppidum seque ei reservare.' legatos collaudatos Caesar domum jubet antecedere, ac suum adventum prænunciare. ipse postero die Utica egressus cum equitatu, ire in regnum contendit. interim in itinere ex regiis copiis duces complures ad Caesarem veniunt, orantque ut sibi ignoscat: quibus supplicibus veniat data, Zamana perveniunt: rumore interim perito de ejus lenitate clementia-

que, proponendum omnes regni equites
Zanam pervenient ad Caesarem, ab eo
que sunt in securitate liberati. Dum
haec utrobius geruntur; Considius,
qui Tisdras cum familia sua, gladiatoriis
manu, Getulisque praeerat; cognitus cae-
de suorum, Domitique et legionum ad-
ventu perterritus, desperata salute, op-
pidum deforit; seque clam cum paucis
barbaris pocunis onustus subducit, atque
in regnum fugere contendit. quem Ge-
tuli sui comites in itinere, praedae cu-
pidi, concidunt; seque in quascunque
potuisse partes, conferunt. C. interim
Vergilius, postquam terra mariique clau-
sus se nihil proficere intellexit; fuosque
interfectos, aut fugatos; M. Catonem
Uticæ sibi ipsum manus attulisse; Regem
vagum, a suis desertum, ab omnibus as-
pernari; Saburam, ejusque copias, ab
Sitione esse deletas; Uticac Caesarem sine
mora receptum; de tanto exercitu reli-
quias esse nullas, qui sibi suisque liberis
prodeffent: a Caninio proconsule, qui
cum obdidebat, fide accepta, seque et sua
omnia et oppidum proconsuli transdit.
82 Rex interim Juba ab omnibus civitatibus

bus exclusus, desperata salute, quum jam coenatus esset cum Petreio; ut per virtutem interfecti esse viderentur, ferro inter se depugnant: atque firmior imbecilliores, Juba Petreium facile ferro consumpsit: deinde ipse sibi quum conaretur gladio transjicere pectus, nec posset; precibus a servo suo impetravit, ut se interficeret; idque obtinuit. P. in-⁸³

terim Silius, pulso exercitu Saburae praefecti Jubae, ipsoque imperfecto; quum inter cum paucis per Mauritaniam ad Caesarem ficeret, forte incidit in Faustum Afraniumque; qui eam manum habebant quam Uticam diripuerant, iterque in Hispaniam tendebant, et erant numero circiter M D. itaque celeriter nocturno tempore insidiis dispositis, eos prima luce adortus, praeter paucos equites qui ex primo agmine fugerant, reliquos aut interficit aut in ditionem accipit; Afranium et Faustum vivos capit, cum conjugae et liberis. paucis post diebus, dissensione in exercitu orta, Faustus et Afranius interficiuntur. Pompeiae cum Fausti liberis, Caesar incolumentem suaque omnia concessit. Scipio interim,⁸⁴

eum Damasippo et Torquato et Plaetorio Rustiano, navibus longis diu multumque jactati, quum Hispaniam peterent, ad Hipponeum regnum deferuntur; ubi classis P. Sitii per id tempus erat: aqua pauciora ab amplioribus circumventata navigia deprimuntur: ibique Scipio cum iis, quos paullo ante nominavi, interiit. Caesar interim, Zamae auctoritate regia facta; bonisque eorum venditis, qui cives Romanie contra populum Romanum arma tulerant; praemissaque Zamensisbus, qui de Rege excludendo consilium ceperant, tributis; vestigalibusque regiis abrogatis; ex regnoque provincia facta, atque ibi Crispo Sallustio proconsule cum imperio relusto; ipse Zamae regressus, Uticam se recessit. ibi bonis venditis eorum, qui sub Juba Per trelioque ordinea duxerant; item Thapsitanis h s x x millia, conventui eorum h s x x x millia, Adrumetanis h s x x, conventui eorum h s l millia, multae nomine, imponit: civitates, bonaque eorum, ab omni injuria rspinisque defendit. Leptitanos, quorum superioribus annis Juba bona diripuerat; et ad

senatum quibus per legatos, atque arbitris a senatu datis, sua receperant; tri-
cim centenis millibus pondo alici, ipsa-
nus singulus, multat; ideo quod initio,
per dissensionem principum, societatem
cum Juba inerant, easque armis, mili-
tibus, pecunia: juverant. Tifditanos,
propter humilitatem civitatis, cęsto nu-
mero frumenti militat. His rebus ges-
tis; Idibus Junii Uticae classem consepu-
dit, et post diem xxx Carales in Sardini-
am pervenit: ibi Sulcitanos, quod Na-
sidiem ejusque classem receperant copi-
isque juverant, usq; c. millibus multat;
et pro decimis octavas penderit; et
bonaque paucoram vendit; et ante diem
xxi Kal. Quinti, naves conseundit; et
a Caralibus secundum terram prosector,
duodetrigesimo die, eo quod temporestati-
bus in portibus cohibebari, ad urbem
Romam venit.

A. HIRTII PANSAE

COMMENTARIORUM

DE

BELLO HISPANIENSIS

LIBER UNUS.

ПАСКАЛІЯНІА

Святійший

на

Ізгнанням озліб

Світія Казім

A. HIRTII PANSAE

COMMENTARIORUM

DE

BELLO HISPANIensi

LIBER UNUS.

Pharnace superato, Africā receptā : qui ex iis proeliis cum adolescentē Cn. Pompeio profugissent ; quum et pl̄terioris Hispaniac potitus esset ; dum Caesar munetibus dandis in Italia detinetur ; quo facilius praesidia contrā compararet Pompeius ; in fidem uniuscujusque civitatis confugere coepit. ita partim precibus , partim vi , bene magna comparata manu , provinciam vastare coepit. quibus in rebus , nonnullae civitates sua sponte auxilia mittebant : item nonnullae portas contra claudebant. ex quibus si qua oppida vi ceperat ; quum aliquis ex ea civitate optime de Cn. Pom-

peio meritus civis esset, propter pecuniæ magnitudinem aliqua ei inferebatur cauſa, ut, eo de medio sublato, ex ejus pecunia latronum largitio fieret. ita paucis commodis hoste hortato, majores augebantur copiae: ideoque crebris nunciis in Italiam missis, civitates contrariae Pompeio auxilia sibi depositulabant. C. Caesar dictator III, designatus IV, multis itineribus ante confessis, quum celeri festinatione ad bellum conficendum in Hispaniam venisset; legati Cordubenses, qui a Cn. Pompeio discesserunt, Caesari obviam venient, a quibus truncabatur; nocturno tempore oppidum Cordubae capi posse; quodam, nee opinantibus adversariis ejus, provinciæ potitus esset; simulque quodam ubeliarii capi essent, qui a Cn. Pompeio dispositi omnibus locis erant, qui certamen Cn. Pompeium de Caesare advenu ficerent. multa præterea verisimilia proponebant: quibus rebus ad ductus, quos legatos a se exercitum praefecserat, Q. Pedem et Q. Fabium Maximum, de suo adverso facit certiones; ut, quem si equitatum in provincia fugi-

sent, praesidio mitterent. ad quos cele-
rius, quam ipsi opinati sunt, appropin-
quavit: atque, ut ipse voluit, equitatum
3 sibi praesidio habuit. Erat idem tem-
poris Sex. Pompeius frater, qui cum
praesidio Cordubam tenebat, quod ejus
provincie caput esse existimabatur. ip-
se autem Ca. Pompeius adolescens, Uli-
am oppidum oppugnabat; et fere jam al-
iquot mensibus ibi detinebatur. quo ex
oppido, cognite Caesaris adventu, lega-
ti, clam praesidia Gn. Pompeii, Caesari
rem quum adissent, petere coeperunt, ut
sibi primo quoque tempore subsidium
mitteret. Caesar eam civitatem omni
tempore optime de populo Romano me-
ritam esse scians, xii cohortes secunda
vigilia jubet proficisci, parique equites
numero; quibus praefecit hominem e-
jus provinciae notum, et non parum
scientem, ll. Julium Paciecum, qui quum
ad Ca. Pompeii praesidia venisset, inci-
dit idem temporis ut tempestate adversa
vehementaque vento affligeretur: quo
vi tempestate ita obscurabatur, ut vim
proximum cognoscere posset. cuius in-
conveniendum, supremam utilitatem ipsius

praebebat. ita quum ad locum venerunt, jubet binos equites incedere, et rectâ por adversariorum praesidia ad oppidum contendere. mediisque ex praesidiis quum quaereretur, ‘qui essent;’ unus ex nostris respondit, ut ‘fileat verbum facere;’ ‘nam id temporis conari ad murum accedere, ut oppidum capiant:’ et partim tempestate impediti vigiles non poterant diligentiam praestare, partim illo responso deterrebanlur. quum ad portam appropinquassent, signo dato, ab oppidanis sunt recepti; et pedites equitesque, clamore facto, dispositis ibi partim qui remansere, eruptionem in adversariorum castra fecerunt. sic illud quum inscientibus accidisset; existimabat magna pars hominum qui in iis castris fuissent, se prope captos esse. Hoc missio ad Uliam praesidio, Caesar, ut Pompeium ab ea oppugnatione duderet, ad Cordubam contendit. ex quo itinere loricatos viros fortes cum equitatu ante praemisit; qui simul in conspectu oppidi se dederunt, in equis recipiuntur. hoc a Cordubensibus nequaquam poterat animadverti. appropinquantibus, ex op-

rido benè magna multitudo ad equita-
tum concidendum quum exisset; lorica-
ti, ut supra scripsimus, ex equis descen-
derunt, et magnum proelium fecerunt;
sic, ut ex infinita hominum multitudine
pauci in oppidum se reciperent. hoc ti-
more adductus Sex. Pompeius litteras fra-
tri misit, ut 'celeriter sibi subsidio ve-
niret; ne prius Caesar Cordubam ca-
peret, quam ipse illò venisset.' ita Cn.
Pompeius, Ulia prope cōpta, litteris fra-
tris excitus, cum copiis ad Cordubam i-
5 ter facere coepit. Caesar, quum ad
flumen Baetim venisset, neque propter
altitudinem fluminis transire posset; la-
pidibus corbes plenos dimisit: ita, in-
super ponte facto, copias ad castra tripar-
titò transduxit. tenebant adversus op-
pidum e regione pontis trabes, ut supra
scripsimus, bipartitò. huc quum Pom-
peius cum suis copiis venisset, ex adver-
so pari ratione castra ponit. Caesar, ut
cum ab oppido commeatuque exclude-
ret, brachium ad pontem ducere coepit.
pari idem conditione Pompeius. hic in-
ter duces duos fit contentio, uter prius
pontem occuparet: ex qua contentione

quotidiana minuta proelia fiebant ; ut modò hi, modò illi, superiores discederent. quae res quam ad maiorem contentione venisset, ab utrisque cominus pugna iniqua : dum cupidius locum stodent tenere, propter pontem coangusta-⁷bantur; et fluminis ripis appropinquantes, coangustati præcipitabantur. hic alteri alteris non solum mortem morū exagerabant, sed tumulos tumulis ex-⁶equabant. ita diebus compluribus eu-
pietaxit Caesar, si qua conditione posset, adversarios in aquum locum deducere, et primo quoque tempore de bello de-
cernere. Quum animadverteret adver-
farios minime velle ; quos ideo a via re-
traxerat, ut in aquum deduceret: copiis
flumen transductis, noctu jubet ignes
fieri magnos. ita firmissimam ejus praefidium Ateguam proficisciatur. id quum Pompeius ex perfragis refutasset ; et die,
per viarum difficultatem et angostias,
carra complura multaque balistis re-
traxit, et ad Cordubam se recepit. Cae-
sar munitionibus Ateguam oppugnare,
et brachia circumducere coepit. cuius
rei Pompeio quam nuncius esset allatus,

et dilectio proficitur. ob ius in adventum, praevidui causa, Caesar complures castella occupavit, partim suo equitatu, partim ut pedestris copia in statione et in excubitu castris praesidio esse possent. hic in adventu Pompei incidit, ut matutino tempore nebula esset crassissima: itaque in illa obscuratione, cum aliquot cohortibus et equitum turmis circumcludunt Caesaris equites, et concidunt, sic, ut vix in ea caede pauci effugerent. In sequenti nocte castra sua incendit Pompeius, et trans flumen Salsum per collines castra inter duo oppida Ateguam et Ucubim in monte constituit. Caesar in munitionibus, caeterisque quae ad oppidum oppugnandum opus fuerunt, aggere in vineasque agere instituit. haec loca sunt montuosa, et natura edita ad rem militarem; quae planities dividuntur, Salso flamine; proxime tamen Ateguam, ut ad flumen sint circiter passuum duo millia. ex ea regione oppidi, in montibus castra habuit posita Pompeius, in conspectu utrorumque oppidorum; neque suis ausus est subsidio venire. aquilas habuit et signa XII legiorum:

Sed, ex quibus aliquid firmamenti se extimabat habere, duae fuerunt vernaculae, quae a Trebonio transfugerant; et una, facta ex coloniis quae fuerunt in his regionibus: quarta fuit Africana, ex Africa quam secum adduxerat; reliquae ex fugitivis auxiliares consistebant: nam de levi armatura et equitatu, longe et virtute et numero nostri erant superiores. Accedebat huc, ut longius bellum duceret Pompeius; quod loca sunt edita, et ad castrorum munitiones non parum idonea. nam sere totius ulterioris Hispaniae regio, propter terrae secunditatem, inopem difficilemque habet oppugnationem, et non minus copiosam aquationem. hic etiam, propter barbarorum crebras excusione, omnia loca, quae sunt ab oppidis remota, turribus et munitionibus retinentur; et, sicut in Africa, rudere, non tegulis, teguntur: simulque in his habent speculas, et, propter altitudinem, longe lateque prospiciunt. item oppidorum magna pars ejus provinciae, montibus sere munita, et natura excellentibus locis est constituta; ut simul aditus adscensusque habeat difficultatem.⁸

les. ita ab oppugnationibus natura loci
distinentur, ut civitates Hispaniae non
facile ab hostibus capiantur. id quod in
hoc contigit bello. nam ubi inter Ate-
guam et Ucubim, quae oppida supra sunt
scripta, Pompeius habuit castra consti-
tuta, in conspectu duorum oppidorum;
ab suis castris circiter millia passuum i v.,
grimus est excellens natura, qui appel-
latur Castra Posthumiana; ibi, praesidii
caussa, castellum Caesar habuit constitu-
tum. Pompeius, qui eodem jugo te-
gebat loci natura, et quod remotum e-
rat a castris Caesaris; animadvertebat
loci difficultatem; et, quod flumine Sal-
fo intercludebatur, non esse commissu-
rum Caesarem ut in tanta loci diffulta-
te ad subSIDium submittendum se mitte-
ret. ista fretus opinione, tertia vigilia
profectus, castellum oppugnare coepit,
ut laborantibus succurreret. nostri, quum
appropinquassent, clamore repentino,
telorumque multitudine, jactus facere
coeperunt; uti magnam partem homi-
num vulneribus afficerent. quo peracto,
quum ex castello repugnare coepissent,
et majoribus castris Caesari nuncius es-

T

set allatus; cum 111 legionibus est profectus. et quum ad eos appropinquasset, fuga perterriti multi sunt interficti, complures capti: multi praeterea armis exuti fugerunt; quorum scuta sunt relata **LXXX.** In sequenti luce Arguetius ex Italia cum equitatu venit: is signa Saguntinorum retulit v, quae ab oppidanis cepit. suo loco praeteritus est, quod equites ex Italia cum Asprename ad Caesarem venissent. ea nocte Pompeius castra incendit, et ad Cordubam versus iter facere coepit. rex nomine Indo, qui cum equitatu suas copias adduxerat; dum cupidius agmen adversorum insequitur, a vernaculis legionariis exceptus est, et interfactus. postero die equites nostri longius ad Cordubam versus persecuti sunt eos, qui commeatus ad castra Pompeii ex oppido portabant: ex iis capti L. cum jumentis ad nostra adducti sunt castra. eodem die Q. Marcius tribunus militem qui suisset Pompeii, ad nos transfugit. et, noctis tertia vigiliâ, in oppido acerrime pugnatum est; ignemque multum miserunt; sicut et omne genus, quibus ignis per jactus solitus est

mitti. hoc praeterito tempore, C. Fandanius eques Romanus ex castris adversariorum ad nos transfugit. Postero die ex legione vernacula milites sunt capti ab equitibus nostris duo, qui dixerunt se servos esse: quum venirent, cogniti sunt a militibus, qui antea cum Fabio et Pedio fuerant, et a Trebonio transfugerant. eis ad ignoscendum nulla est data facultas; et a militibus nostris interfici sunt. idem temporis, capti tabellarii, qui a Corduba ad Pompeium missi erant, perperamque ad castra nostra pervenerant; praecisis manibus, missi sunt facti. pari consuetudine, vigilia secunda, ex oppido ignem multum telorumque multitudinem jactando, bene magnum tempus consumpserunt; compluresque vulneribus affecerunt. praeterito noctis tempore, eruptionem in legionem sextam fecerunt, quum in opere nostri distenti essent; acriterque pugnare coeperunt: quorum vis repressa a nostris, et si oppidani superiore loco defendebantur. ii quum eruptionem facere coepissent, tamen virtute militum nostrorum, et si inferiore loco premebantur, tamen

repulsi adversarii bene multis vulneribus
affecti in oppidum se contulerunt. Pos-¹²
tero die Pompeius ex castris suis brachi-
um coepit ad flumen Saltum facere : et
quum nostri equites pauci in statione
fuissent a pluribus reperti, de statione
sunt dejecti, et occisi tres. eo die A. Val-
gius, senatoris filius, cuius frater in cas-
tris Pompeii fuisse; omnibus suis rebus
relictis, equum concendit et fugit. spe-
culator de legione secundâ Pompeiana
captus a militibus, et interfactus est. i-
dem temporis glans missa est inscripta;
'quo die ad oppidum capiendum acce-
derent, sese scutum esse positurum.'
qua spe nonnulli, dum sine periculo mu-
rum adscendente et oppidum potiri posse
se sperarent, postero die ad murum epus
facere coeperunt, et bene magna prio-
ris muri pars dejecta est. quo facto, ab
oppidanis, ac si suarum partium essent,
conservati, 'missos facere loricatos, qui-
'que praesidii causa praepositi oppido
'a Pompeio essent,' orabant. quibus
respondit Caesar, 'se conditiones dare,
'non accipere, consueuisse.' qui quum
in oppidum revertissent, relato respon-

so, clamore sublato, omni genere telorum emisso, pugnare pro muro toto coeperunt: propter quod fere magna pars hominum, qui in castris nostris essent, non dubitarunt quin eruptionem eo die essent facturi. ita, corona circumdata, pugnatum est aliquamdiu vehementissime; simulque balista missa a nostris turrem dejecit. qua adversariorum, qui in ea turre fuerant, v dejecti sunt; et puer, qui balistam solitus erat observare.
 13 Eo praeterito tempore, Pompeius trans flumen Salsum castellum constituit; neque a nostris prohibitus: falsaque illa opinione gloriatus est, quod prope in nostris partibus locum tenuisset. item in sequenti die eadem consuetudine dum longius prosequitur, quo loco equites nostri stationem habuerant; aliquot turmae cum levi armatura, impetu facto, loco sunt dejectae; et, propter paucitatem nostrorum equitum, simul cum levi armatura inter turmas adversariorum protritae. hoc in conspectu utrorumque castrorum gerebatur: et majore Pompeiani exsultabant gloria, longius quod nostri cedentibus prosequi coepissent. quib

quum aliquo loco a nostris recepti essent, ut consueissent, ex simili virtute clamore facto; aversati sunt proelium facere. Fere apud exercitus haec est equestris proelii consuetudo. quum eques ad dimicandum, dimisso equo, cum pedite progrederitur; nequaquam par habetur. id quod in hoc accidit certamine. quum pedites ex levi armatura lecti, ad pugnam, equitibus nostris nec opinantibus, venissent; idque in proelio animadversum esset; complures equites descendrerunt. ita exiguo tempore eques pedestre, pedes equestre proelium facere coepit; usque eo, ut caedem proxime a vallo fecerint. in quo proelio, adversariorum ceciderunt cxxii; compluresque armis exuti, multi vulneribus affecti, in castra sunt redacti: nostri ceciderunt 111; saucii xii pedites, et equites v. Ejus diei insequenti tempore, pristina consuetudine, pro muro pugnari coepit. quum bene magnam multitudinem telorum, ignemque nostris defendentibus injecissent; nefandum crudelissimumque facinus sunt aggressi; in conspectuque nostro hospites, qui in op-

14 pido erant, jugulare, et de muro praecipi-
tes mittere coeperunt, sicut apud bar-
baros: quod post hominum memoriam
nunquam est factum. Hujus diei ex-
tremo tempore, a Pompeianis clam nos-
tros tabellarius est missus, ut ea nocte
turres aggeremque incenderent, et 111
vigilia eruptionem facerent. ita igne te-
lorumque multitudine jacta, quum bene
magnam partem muri consumplissent,
portam, quae e regione et in conspectu
Pompeii castorum fuerat, aperuerunt;
copiaeque totae, eruptionem fecerunt;
secumque extulerunt calcatas ad fossas
complendas, et harpagones ad casas
(quae stramentitiae ab nostris hiberno-
rum caussa aedificatae erant) diruendas
et incendendas: praeterea argentum, et
vestimenta; ut, dum nostri in praeda de-
tinerentur, illi, caede facta, ad praesidia
Pompeii se reciperent: nam, quod exis-
timabat eos posse conatum efficere, noc-
te tota ultra ibat flumen Salsum in acie.
quod factum, licet nec opinantibus nos-
tris esset gestum; tamen virtute freti,
repulsos, multisque vulneribus affectos,
oppido represserunt; praedaque et armis

corum sunt potiti; vivosque aliquos ce-
perunt, qui postero sunt interfecti die.
eodemque tempore transfuga nunciavit
ex oppido, Junium, qui in cuniculo fu-
isset, jugulatione oppidanorum facta, cla-
masse; ' facinus se nefandum, et scelus
' fecisse: nam eos nihil meruisse, quare
' tali poena afficerentur, qui eos ad aras
' et focos suos recepissent; eosque hos-
' pitium scelere contaminasse: ' multa
praeterea dixisse: qua oratione deterri-
tos, amplius jugulationem non fecisse.
Ita postero die Tullius legatus cum C. ¹⁷
Antonio Lusitano venit, et apud Caesa-
rem verba fecit: ' utinam quidem Diⁱ
' immortales fecissent, ut tuus potius
' miles, quam Cn. Pompeii, factus essem;
' et hanc virtutis constantiam in tua vic-
' toria, non in illius calamitate praec-
' stare: cuius funestae laudes quippe
' ad hanc fortunam reciderunt, ut cives
' Romani indigentes praesidii, et propter
' patriae luctuosam perniciem, dedamur
' hostium numero: qui neque in illius
' prospera acie primam fortunam, neque
' in adversa secundam obtinimus vic-
' toriam: qui legionum tot impetus sus-

tentantes, nocturnis diurnisque operibus gladiorum iactus telorumque missus
 exspectantes, victi, et deserti a Pompeio, tua virtute superati, salutem a
 tua clementia depositimus, petimusque
 ut, qualem te gentibus praestitisti, si-
 milem in civium ditione praestes:
 et 'qualem', ait, 'gentibus me praesti-
 ti, similem in civium ditione praes-
 tabo.' Remissis legatis, quum ad por-
 tam venissent; Tib. Tullius quum in-
 troeuntem C. Antonium insecutus non
 esset, revertit ad portam, et hominem
 apprehendit. quod Tiberius quum fieri
 animadvertisit, sinu pugionem eduxit, et
 manum ejus incidit. ita refugerunt ad
 Caesarem. eodemque tempore signifer
 de legione prima transfugit; et nuncia-
 vit, 'quo die equestre proelium factum
 esset, suo signo perisse homines xxxv;
 neque licere castris Cn. Pompeii nun-
 ciari, neque dici perisse quemquam.'
 servus, cuius dominus in Caesaris cas-
 tris fuisset, uxoremque et filium in op-
 pido reliquerat; dominum jugulavit: et
 ita clam a Caesaris praesidiis in Pompeii
 castra discessit, et indicium glande scrip-

tum misit, per quod certior fieret Cae-sar, quae in oppido ad defendendum compararentur. ita, litteris acceptis, quum in oppidum revertissent qui mit-tere glandem inscriptam solebant, inse-quenti tempore duo Lusitani fratres transfugae nunciarunt quam Pompeius concionem habuisset; 'quoniam oppido 'subsidio non posset venire, noctu ex 'adversariorum conspectu se deducerent 'ad mare versus: unum respondisse; ut 'potius ad dimicandum descendenter, 'quam signum fugae ostenderent: tum, qui ita locutus esset, jugulatum. eodem tempore tabellarii ejus deprehensi, qui ad oppidum veniebant; quorum litteras Caesar oppidanis objecit: et, qui vitam sibi peteret, jussit turrem ligneam oppi-danorum incendere: id si fecisset, ei se promisit omnia concessurum: quod dif-ficile erat factu, ut eam turrem quis sine periculo incenderet. ita facturus de lig-no, quum proprius accessisset, ab oppida-nis est occisus. eadem nocte transfuga nunciavit, Pompeium et Labienum de jugulatione oppidanorum indignatos es-fe. Vigilia secunda, propter multitu-

dinem telorum turris lignea, quae nostra
fuisset, ab imo vitium fecit, usque ad ta-
bulatum secundum et tertium. eodem
tempore, pro muro pugnatum acerrime;
et turrim nostram, ut superiorem, incen-
derunt; idcirco quod ventum oppidani
secundum habuerunt. in sequenti luce
materfamilias de muro se dejecit, et ad
nos transiliit; dixitque, 'se cum familia
' constitutum habuisse, ut una transfu-
' gerent ad Caesarem; illam oppressam
' et jugulatam.' hoc praeterea tempore
tabellae de muro sunt dejectae, in quibus
scriptum est inventum; 'L. Minnius
' Caesari: si mihi vitam tribuis, quoni-
' am a Cn. Pompeo sum desertus; qua-
' lem me illi praestiti, tali virtute et con-
' stantia futurum me in te esse praestabo.'
eodem tempore oppidanorum legati, qui
antea exierant, Caesarem adierunt; 'si
' sibi vitam concederet, scese in sequenti
' die oppidum esse dedituros.' quibus
respondebit; 'se Caesarem esse, fidemque
' praestaturum.' ita ante diem x i Ka-
lend. Martii, oppido petitus, Impera-
20 tor est appellatus. Et Pompeius, ex-
per fugis quam ditionem oppidi fac-

tam esse scisset, castra movit Ucubim versus; et circum ea loca castella disposuit, et munitionibus se continere coepit. Caesar movit, et proprius castra castris contulit. eodem tempore mane loricatus unus ex legione vernacula ad nos transfugit, et nunciavit, ‘ Pompeium oppidanos Ucubenses convocasse, iisque imperavisse, ut, diligentia adhibita, per quirerent, qui essent suarum partium, itemque adversariorum victoriae fanto- res.’ hoc praeterito tempore, in opido, quod fuit captum, servus est prehensus in cuniculo, quem supra demonstravimus dominum jugulasse: is vivus est combustus. idemque temporis centuriones loricati **VII** ad Caesarem transfugerunt, ex legione vernacula; et equites nostri cum adversariorum equitibus congressi sunt, et saceii aliquot occiderunt ex levi armatura. ea nocte speculatores prehensi servi **III**, et unus ex legione vernacula; servi, sunt in crucem sublati; militi, cervices abscissae. Pos-
tero die equites cum levi armatura, ex adversariorum castris ad nos transfuge-
runt. et eo tempore circiter **XI** equites

ad aquatores nostros excucurrerunt : nonnullos interfecerunt, item alios vi-
vos abduxerunt. ex equitibus capti sunt
equites **VIII.** in sequenti die Pompeius
securi percussit homines **LXXIV**, qui
dicebantur esse fautores Caesaris victo-
riae. reliquos in oppidum jussit deduci;
ex quibus effugerunt CXX, et ad Caesa-
rem ²² venerunt. Hoc praeterito tempo-
re, qui in oppido Ateguia Bursavolenses
capti sunt, legati profecti sunt cum nos-
tris, uti rem gestam Bursavolensibus re-
ferrent, quid sperarent de Cn. Pompeio,
quam viderent hospites jugulari; prae-
terea multa scelera ab iis fieri, qui praesi-
dii caussa ab his reciperentur. qui quum
ad oppidum venissent; nostri, qui fuissent
equites Rom. et senatores, non sunt
ausi introire in oppidum, praeterquam
qui ejus civitatis fuissent. quorum re-
sponsis ultro citroque acceptis et redditi-
s, quum ad nostros se reciperent qui
extra oppidum fuissent, illi de praesidio
infecuti, ex aversione legatos jugula-
runt. duo reliqui, qui ex iis fuderunt,
Caesari rem gestam detulerunt. et spe-
culatores ad oppidum Ateguam mise-

runt : qui quum certum comperissent legatorum responsa ita esse gesta, quem admodum illi retulissent ; ab oppidanis concursu facto, eum, qui legatos jugulasset, lapidare, et ei manus intentare coeperunt ; ' illius operâ se perisse.' ita vix periculo liberatus, petiit ab oppidanis, ut ei liceret legatum ad Caesarem proficisci ; illi se satisfacturum. potestate data: quum inde esset profectus; praefidio comparato; quum bene magnam manum fecisset; et nocturno tempore, per fallaciam, in oppidum esset receptus; jugulationem magnam facit : principibus, qui sibi contrarii fuissent, interfec-tis, oppidum in suam potestatem recipit. hoc praeterito tempore, servi transfugae nunciaverunt, oppidanorum bona vendi ; nec cui extra vallum licere exire, nisi discinctum ; siccircoque, ex quo die oppidum Ateguia esset captum, metu conterritos complures profugere in Bethuriam, neque sibi ullam spem victoriae propositam habere ; ut si quis ex nostris transfugerit, in levem armaturam conjici, eumque non amplius xvi accipere. In sequenti tempore Caesar castris 23

castra contulit, et brachium ad flumen Salsum ducere coepit. hic dum in opere nostri distenti essent, complures ex superiore loco adversariorum decucurrent: nec detinentibus *** nostris, multis telis injectis, complures vulneribus affecere. hic tamen, ut ait Ennius, nostri cessere parumper. itaque, praeter consuetudinem, quum a nostris animadversum esset cedere; centuriones ex legione v flumen transgressi duo, restituerunt aciem; acriterque eximia virtute plures quum agerent, ex superiore loco multitudine telorum alter eorum concidit. ita, quum is compar proelium facere coepisset, et quum undique se circumveniri animadvertisset, parumper ingressus pedem offendit. hujus concidentis viri casu passim audito, quum complures adversariorum concursum facerent, equites nostri transgressi interiore loco adversarios ad vallum agere coeperunt. ita, dum cupidius intra praesidia illorum student caedem facere, et turmis et levi armatura sunt interclusi. quorum nisi summa virtus fuisset, vivi capti essent; nam et munitione praesi-

diit ita coangustabantur, ut eques spatiò
intercluso vix se defendere posset. ex
his, utroque genere pugnae, complures
sunt vulneribus affecti; in quis etiam
Clodius Aquitius. inter quos ita comi-
nus est pugnatum, ut ex nostris, praeter
11 centuriones, sit nemo desideratus;
gloria se efferentes. Postero die ab So-
ricaria utraeque convenere copiae. nos-
tri brachia ducere coeperunt. Pompeius
quum animadverteret castello se excludi
Afpavia, quod ab Ucubi millia passuum
v distat; haec res necessario vocabat, ut
ad dimicandum descenderet: neque ta-
men aequo loco suî potestatem faciebat;
sed ex grumo excelsum tumulum capie-
bat, usque eo, ut necessario cogeretur in-
iquum locum subire. quo facto, quum
utrorumque copiae tumulum excelle-
tem petissent, prohibiti a nostris sunt,
dejectique planicie: quae res secundum
nostris efficiebat proelium. undique au-
tem cedentibus adversariis, nostri mag-
na in caede versabantur. quibus mons,
non virtus, saluti fuit. quo subsidio tunc,
nisi advesperasset, a paucioribus nostris
omni auxilio privati essent. nam ceci-

derunt ex levi armatura, cccxxiv; ex
legionariis, cxxxvii; praeterquam
quorum arma et spolia sunt allata. ita
pridie 11 centurionum interitio, hac ad-
versariorum poena est litata. Insequen-
ti die, pari consuetudine, quum ad eun-
dum locum ejus praesidium venisset,
pristino illo suo utebantur instituto: nam,
praeter equites, nullo loco aequo se com-
mittere audebant. quum nostri in opere
essent, equitum copiae concursus facere
cooperunt: simulque vociferantibus le-
gionariis, quum locum efflagitarent, ut
consueti insequi existimare possent se
paratissimos esse ad dimicandum, nostri
ex humili convalle bene longe sunt e-
gressi, et planicie in aequo loco constite-
runt. illi tamen proculdubio ad con-
grediendum in aequum locum non sunt
ausi descendere, praeter unum Antistium
Turpionem, qui, fidens viribus, ex ad-
versariis sibi parem esse neminem cogita-
re coepit. hic, ut fertur, Achillis Mem-
nonisque congressus. Q. Pompeius Ni-
ger, eques Romanus Italicensis, ex acie
nostra ad congreediendum progressus est.
quoniam ferocitas Antistii omnium men-

tes converterat ab opere ad spectandum,
acies sunt dispositae: nam inter bellato-
res principes dubia erat posita victoria,
ut prope videretur finem bellandi duo-
rum dirimere pugna. ita avidi cupidique
suarum quisque partium, [*** experto-
rum virorum sautorumque voluntas ha-
bebatur, quorum virtute alaci quum
ad dimicandum in planitiem se contulis-
sent, sautorumque laudis insignis pre-
fulgens opus caelatum; quorum *** pug-
na esset propè prefecto dirempta, nisi,
propter equitum concessum, ut supra de-
monstravimus, levis armatura praesidii
caussa non longe ab opere castrorum
constitisset] ut nostros equites in recep-
tu, dum ad castra redeunt, adversarii cu-
pidius sunt inseuti; universi, clamore
facto, impetum dederunt. ita metu per-
territi, quum in fuga essent, multis amis-
sis, in castra se recipiunt. Caesar, ob 26
virtutem, turmae Cassianae donavit mil-
lia xii, et prefecto torques aureos
ii, et levi armaturae millia x. hoc die
A. Baebius, et C. Flavius, et A. Tre-
bellius equites Romani Astenses, argento
prope tecti equos, ad Caesarem transfu-

gerunt: qui nunciaverunt, 'equites Romanos conjurasse omnes, qui in castris Pompeii essent, ut transitionem facerent; servi indicio omnes in custodiam esse conjectos; e quibus, occasione capta, se transfugisse.' item hoc die litterae sunt deprehensae, quas mittebat Ursanum Cn. Pompeius.²⁶ S. V. G. E. V. 'etsi, prout nostra felicitas, ex sententia adversarios adhuc propulsos habemus; tamen, si aequo loco sui potestatem ficerent, celerius, quam vestr' opinio fert, bellum confecisset. sed exercitum tironum non audent in campum deducere; nostrisque adhuc freti praefidiis, bellum ducunt: nam singulas civitates circumcidunt; inde sibi commeatus capiunt. quare et civitates nostrarum partium conservabo, et bellum primo quoque tempore conficiam. cohortes in animo habeo ad vos mittere. profecto nostro commeatu privati, necessario ad dimicandum descendedent.'

²⁷ In sequenti tempore, quam nostri temere in opere distenti essent; equites in oliveto, dum lignantur, interficti sunt aliquot. servi transfugerunt, qui nuncia-

verunt a. d. i i i Nonarum Martii, proelio, ad Soriciam quod factum est, ex eo tempore metum esse magnum; et Attium Varum circum castella praeesse. eo die Pompeius castra movit; et contra Hispalim in oliveto constituit. Caesar prius quam eodem est profectus, luna horâ circiter vii visa est. ita castris motis Ucubim, praesidium, quod Pompeius reliquit, jussit ut incenderent; et, deusto oppido, in castra majora se reciperent. in sequenti tempore Ventisponte oppidum quum oppugnare coepisset, deditione facta, iter fecit in Carrucam; contraque Pompeium castra posuit. Pompeius oppidum, quod contra sua praesidia portas clausisset, incendit: milesque, qui fratrem suum in castris jugulasset, interceptus est a nostris, et fusti percussus. hinc itinere facto, in campum Mundensem quum esset ventum, castra contra Pompeium constituit. Sequenti die 29 quum iter facere Caesar cum copiis vellet, renunciatum est ab speculatoribus, Pompeium de i i i vigilia in acie stetisse. hoc nuncio allato, vexillum proposuit. siccirco enim copias eduxerat, quod Ursula

onensium civitati, qui erant fautores, antea litteras miserat; 'Caesarem nolle in convallem descendere, quod majorum partem exercitum tironem habet.' hae litterae vehementer confirabant mentes oppidanorum. ita hac opinione fretus, totum se facere posse existimabat. etenim et natura loci defendebatur, et ipsius oppidi munitione, ubi castra habuit constituta: namque, ut superius demonstravimus, loca excellentia tumulis contineri ***: [interim nulla planities dividit.] Sed ratione nulla placuit taceri id, quod eo incidit tempore. planities inter utraque castra intercedebat, circiter millia passuum v; ut auxilia Pompeii duabus defenderentur rebus, oppidi excelsi et loci natura. hinc dirigens proxima planities aequabatur: cuius decursum antecedebat rivus, qui ad eorum accessum summam efficiebat loci iniquitatem; nam palustri et voraginoso sola currens erat ad dextrum. et Caesar, quum aciem directam vidisset, non habuit dubium, quin media planicie in aequum ad dimicandum adversarii procederent. hoc erat in omni-

um conspectu. huc accedebat, ut locus illa planicie equitatum ornaret, et diei solisque serenitas: ut mirificum et optandum tempus prope ab Diis immortibus illud tributum esset ad proelium committendum. nostri laetari, nonnulli etiam timere; quod in eum locum res fortunaeque omnium deducerentur, ut, quidquid post horam casus tribuisset, in dubio poneretur. itaque nostri ad dimicandum procedunt: id quod adversarios existimabamus esse facturos; qui tamen a munitione oppidi mille passibus longius non audebant procedere; in quo sibi prope murum adversarii proelandum constituebant. itaque nostri procedunt. interdum aequitas loci adversarios efflagitabat, ut tali conditione contenterent ad victoriam: neque tamen illi a sua consuetudine decesserant, ut aut ab excelsa loco aut ab oppido discederent. nostri pede presso proprius rivum quum appropinquassent, adversarii patrocinari loco iniquo non desinunt. Erat acies ~~xii~~³⁰ i aquilis constituta, quae lateribus equitatu tegebatur, cum levi armatura millibus vi. præterea auxi-

liares accedebant, prope alterum tan-
tum. nostra praesidia lxxx cohorti-
bus, et viii millibus equitum. ita, in
extrema planicie iniquum in locum nos-
tri quum appropinquassent, paratus hos-
tis erat superior; ut transeundi superius
iter vehementer esset periculoseum. quod
quum a Caesare esset animadversum; ne
quid temere culpa sua sequius admitte-
retur, eum locum definire coepit. quod
quum hominum auribus esset objectum;
moleste et acerbe accipiebant se impedi-
ri, quo minus proelium confidere pos-
sent. haec mora adversarios alactiores
efficiebat; 'Caesaris copias timore im-
pediri ad committendum proelium.'
ita se efferentes, iniquo loco sui potesta-
tem faciebant, ut magno cum periculo
accessus eorum haberetur. hic Decuma-
ni suum locum cornu dextrum tenebant,
sinistrum iiii et v legio, itemque caete-
ra auxilia et equitatus. proelium clamore
facto committitur. Hic etsi virtute
nostrri antecedebant, adversarii loco su-
periore defendebantur acerrime, et ve-
hemens fiebat ab utrisque clamor, telo-
rumque missa concursus; sic, ut prope

nostri diffiderent victoriae: congressus enim et clamor, quibus rebus maxime hostes conterrentur, in collatu pari erant conditione. itaque ex utroque genere pugnae quum parem virtutem ad bellandum contulissent, pilorum missa fixa cumulatur et concidit adversariorum multitudo. dextrum demonstravimus Decumanos cornu tenuisse; qui, et si erant pauci, tamen, propter virtutem, magnos adversarios timore eorum opera affiebant; quod a suo loco hostes vehementer premere coeperunt; ut ad subsidium, ne ab latere nostri occuparent, legio adversariorum transduci coepta sit ad dextrum. quae simul est mota, equitatus Caesaris sinistrum cornu premere coepit. at ii eximia virtute proelium facere incipiunt, ut locus in acie ad subsidium veniendi non daretur. ita, quum clamori esset intermissus gemitus, gladiorumque crepitus auribus oblatus; imperitorum mentes timore praepediebat. hic, ut ait Ennius, pes pede premitur, armis teruntur arma. adversariosque vehementissime pugnantes, nostri agere coeperunt: quibus oppidum fuit subli-

dio. ita ipsis Liberalibus fusi fugatique non superfuissent, nisi in eum locum cōfugissent, ex quo erant egressi. in quo proelio ceciderunt millia hominum circiter xxx, et si quid amplius: praeterea Labienus, Attius Varus; quibus occisis utrisque funus est factum: itemque equites Rom. partim ex urbe, partim ex provincia, ad millia rii. nostri desiderati ad hominum mille, partim peditum, partim equitum; saucii, ad d. adversariorum aquilae sunt ablatae xii, et signa, et fasces. praeterea duces belli xvii capti sunt. hos habuit res exitus. Ex fuga hac quum oppidum Mundam sibi constituisserent praesidium, nostri cōgebantur necessario eos circumvallare. [ex hostium armis, pro cespite cadavera collocabantur; scuta et pila pro vallo: *** insuper occisi; et gladii, et mucrones, et capita hominum ordinata, ad oppidum conversa; universa hostium timorem, virtutisque insignia *** proposita viderent; et vallo circumcluderentur adversarii: *** ita Galli tragulis jaculisque oppidum ex hostium cadaveribus sunt circumplexi, oppugnare coeperunt.] ex

hoc proelio Valerius adolescens Cordubam eum paucis equitibus fugiens, Sex. Pompeio, qui Cordubae fuisset, rem gestam refert. cognito hoc negotio; quos equites secum habuit, quod pecuniae secum, eis distribuit; et oppidanis dixit, se de pace ad Caesarem proficisci; et secunda vigilia ab oppido discessit. Cn. Pompeius autem cum equitibus paucis, nonnullisque pedestribus, ad navale praefidium parte altera contendit Carteiam; quod oppidum abest a Corduba, millia passuum c. l. x. quo quum ad octavum milliarium venisset; P. Calvitus, qui castris antea Pompeii praepositus esset, ejus verbis nuncium mittit; 'quum minus bellè haberet, ut mitterent lecticam, qua in oppidum deferri posset.' litteris missis, Pompeius Carteiam deferatur. qui illarum partium sautores erant, conveniunt in domum, quo erat delatus; (qui arbitrati sunt clanculum venisse;) ut ab eo, quae vellet, de bello requirerent. quum frequentia convenisset, de lectica Pompeius eorum in fidem confugit. Caesār, ex proelio Munda munitione circumdata, Cordubam ve-

nit: qui ex caede eo refugerant, pontem
occupaverunt. quum eò esset ventum,
convitiari coeperunt, 'nos ex proelio
' paucos superesse: quò configureremus?'
ita pugnare coeperunt de ponte. Caesar
flumen transjecit, et castra posuit. Sca-
pula, totius seditionis familiae et liber-
tinorum caput, ex proelio Cordubam
quum venisset, familiam et libertos con-
vocavit, pyram sibi exstruxit, coenam
afferrari quam opimam imperavit; item op-
timis infernendum vestimentis: pecu-
niā et argenteū in praesentia familie
donavit. ipse de tempore coenavit; re-
sinam et nardum identidem sibi infundit.
in novissimo tempore servum jussit, et
libertum, qui fuisset ejus concubinus, al-
terum se jugulare, alterum pyramidē
dere. ³⁴ Oppidani autem, simul Caesar
castra contra oppidum posuit, discordare
coeperunt usque eo, ut clamor in castra
nostra perveniret sere, inter Caesarianos
et inter Pompeianos. erant hīc legiones,
quae ex perfugis conscriptae; partim op-
pidanorum servi, qui erant a Sex. Pomi-
peo manumissi; tunc in Caesaris adven-
tum descendere coeperunt. legio xiiii,

oppidum defendere coepit: nam quum
jam repugnarent, turres ex parte et mu-
rum occuparunt. denuo legatos ad Cae-
farem mittunt, ut sibi legiones subsidio
intromitteret. hoc quum animadverte-
rent homines fugitivi, oppidum incen-
dere coeperunt. qui superati a nostris,
sunt interfecti hominum millia **xxii**;
praeterquam extra murum qui perierunt.
ita Caesar oppido potitus. dum hic de-
tinetur; ex proelio quos circummunitos
superius demonstravimus, eruptionem
fecerunt; et, bene multis interfectis, in
oppidum sunt redacti. Caesar Hispalim **35**
quum contendisset, legati deprecatum
venerunt. ita, quum oppidum se se tue-
ri dixisset, Caninium legatum cum prae-
ficio intromittit: ipse castra ad oppidum
ponit. erat bene magna intrà Pompeia-
narum partium multitudo, quae Caesaris
praefidum receptum indignabatur; clam
quod, Philo quidam, ille, qui Pompeia-
narum partium fuisset defensor acerri-
mus, (is totâ Lusitaniâ notissimus erat;) hic
clam praefidio in Lusitaniam profi-
ciscitur: et Caeciliūm Nigrum, nomine
Barbarum, ad Lenium convenit; qui

bene magnum manum Lusitanorum habet. reversus, in Hispalim oppidum denuo noctu per murum recipitur: praesidium vigilesque jugulant, portas praecludunt, de integro pugnare coeperunt.

36 Dum haec geruntur, legati Carteienses renunciarunt, quod Pompeium in potestatem haberent; quod ante Caesari portas praeclusissent, illo beneficio suum maleficium existimabant se lucrificare. Lusitani Hispali pugnare nullo tempore desistebant. quod Caesar quum animadverteret, si oppidum capere contenderet, ut homines perditii incenderent, et moenia delerent; ita consilio habitu noctu, patitur Lusitanos eruptionem facere. id quod consulto non existimabant fieri. ita erumpendo, naves, quae ad Baetim flumen fuissent, incendunt. nostri dum incendio detinentur; illi profugiunt, et ab equitibus conciduntur. quo facto, oppido recuperato, Astam iter facere coepit: ex qua civitate, legati ad ditionem venerunt. Mundensesque, qui ex proelio in oppidum confugerant, quum diutius circumcidarentur, bene multi ditionem faciunt; et, quum essent in

legionem distributi, conjurant inter se, ut, noctu signo dato, qui in oppido fuissent, eruptionem facerent; illi, caedem in castris administrarent. hac re cognita, in sequenti nocte, vigilia tertia, tessa-
fera data, extra vallum omnes sunt con-
cisi. Carteienenses, dum Caesar in itinere ³⁷ reliqua oppida oppugnat, propter Pompeium dissentire coeperunt. pars erat, quae legatos ad Caesarem misserat; pars, qui Pompeianarum partium essent fau-
tores. seditione concitata, portas occu-
pant: caedes sit magna: sauciis Pompeius naves xxx occupat longas, et profugit. Didius, qui Gadis classi prae-
fuerat; *** ad quem simul nuncius al-
latus est, confosius sequi coepit; partim peditatibus et equitatibus ad persequen-
dum celeriter iter faciens, item v die, navigatione confecta, consequuntur. qui imparati a Carteia praefecti sine aqua fu-
issent, ad terram applicant. dum aquan-
tar, Didius classe occurrit, naves incen-
dit, nonnullas capit. Pompeius cum ³⁸ paucis profugit, et locum quendam mu-
nitum natura occupat. equites et cohæ-
tes, quae ad persequendum missae essent,

speculatoribus ante missis, certiores sunt: diem et noctem iter faciunt. Pompeius humero et sinistro cruce vehementer erat sanguis. hic accedebat, ut etiam talum intorisset: quae res maxime impeditiebat. ita leticium a turre qua esset alatus, in ea ferebatur. Lusitanus more militari, quem a Cæfaris praesidio fuisset conspectus, celeriter equitatu cohortibusque circumciditur. erat accessus loci difficultas: nam in circa quod properet suos a nostro praesidio fuisset conspectus, celeriter munitionem locum naturam ceperat sibi Pompeius, quem vix magna multitudine ***: deducti homines ex superiore loco defendere possent. subeuntes in adventu nostri depelluntur tenis; quibus cedentibus, cupidias insequebant adversarii, et confessim tardabant ab accessu. hoc saepius facto, animadvertebatur nostro magno id fieri periculo. opere circummunire instituit; pari autem et celeri festinatione circum munitiones in jugo dirigunt, ut sequo pede cum adversariis congregari possent. a quibus cum animadversum esset, fuga 39 sibi praesidium capiunt. Pompeius, ut

supra demonstravimus, fauciis, et intorto talo, siccirco tardabatur ad fugiendum: itemque propter loci difficultatem, neque equo neque vehiculo saluti suae praesidium parare poterat. caedes a nostris undique administrabatur, exclusa munitione, amissisque auxiliis. ad convallum autem atque exesum locum, ut in speluncam, Pompeius se occultare coepit; ut a nostris non facile inveniretur, nisi captivorum indicio. ita ibi interficitur. quum Caesar Gadibus esset; Hispalim, pridie Id. Aprilis, caput allatum, et populo datum est in conspectum. Interfecto Cn. Pompeio adolescenti; Didius, quem supra demonstravimus, illa affectus laetitia, proximo se recepit castello, nonnullasque naves ad reficiendum subduxit. Lusitani, qui ex pugna supersurerunt, ad signum se receperunt; et, bene magna manu comparata, ad Didium se reportant. huic etsi non aberat diligentia ad naves tuendas, tamen nonnunquam ex castello propter eorum crebras excursiones ejiciebatur; et sic prope quotidianis pugnis insidias ponunt, et tripartito signa distribuunt. erant para-

ti, qui naves incenderent; incensisque qui subsidium repeterent: ii sic dispositi erant, ut, a nullo conspecti omnium, ad pugnam contendenter. ita, quum ex castello Didius ad propellendum processisset cum copiis, signum a Lusitanis tollitur, naves incenduntur; simulque qui e castello ad pugnam processerant, eodem signo fugientes latrones dum persequuntur, a tergo insidiae clamore sublato circumveniunt. Didius magna cum virtute cum compluribus interficitur: nonnulli eâ pugnâ scaphas, quae ad littus fuerant, occupant: item complures nando, ad naves, quae in salo fuerunt, se recipiunt: anchoris sublatis, pelagus remis petere coeperunt; quae res eorum vitae subsidio fuit. Lusitani, praeda potiuntur. Caesar a Gadibus rursus ad Hispanum recurrit. Fabius Maximus, quem ipse ad Mundae praefidium oppugnandum reliquerat, operibus assiduis ***; hostesque circum sese interclusi, inter se decernere; facta caede bene magna, *** eruptionem faciunt. nostri ad oppidum recuperandum occasionem non praetermittunt; et reliquos vivos capiunt.

deinde Ursacem proficeruntur; quod oppidum magna munitione continebatur, sic, ut ipse locus non solum opere, sed etiam naturâ editus, ad oppugnandum hostem abverteret. hic accedebat, quod aqua, praeterquam in ipso oppido, non erat. nam circum circa rivus nusquam reperiebatur, proprius millia passuum viii; quae res magno erat adjumento oppidanis. tum praeterea accedebat, ut agger materiesque, unde solitae sunt turres agi, proprius millia passuum vi non reperiebantur. ac Pompeius, ut oppidi oppugnationem tutiorem efficeret, omnem materiem circum oppidum succisam intro concessit. ita necessario deducabantur nostri, ut a Mundâ, quam proxime ceperant, materiem illò deportarent. 42 Dum haec ad Mundam geruntur et Ursacem; Cæsar, quum a Gadibus ad Hispanim se receperisset, in sequenti die, concione advocata, commemorat; ⁴ initio quaesturæ ⁴ fuit, cum provinciam ex omnibus provinciis peculiarem sibi constituisse; et, ⁴ quae potuisset, eo tempore beneficia largitum esse: in sequenti praetura, am-

plato honore, vicerigalia, quae Metellus imposuisset, a senatu petisse, et eis pecuniis provinciam liberasse: simul que, patrocinio suscepto, multis legibus ab se in senatum inductis, simul publicas privatasque causas, multorum inimicitias suscepis, defendisse: sed item in consulatu absentem, quae potuisse, commoda provinciae tribuisse: et orum omnium commodorum esse et immemores et ingratos in se et in populum Romanum, hoc bello, et in praeterito tempore, cognosse. vos, iure gentium, inquit, et civium Romanorum institutis cognitis; more barbarorum, populi R. Magistratibus sacrosanctis manus saepe et saepius attulistis: luce clara Cassium in medio foro nefarie interficere voluistis: vos ita pacem semper odistis, ut nullo tempore legiones desint populi Rom. in hac provincia haberi: apud vos beneficia pro maleficiis, maleficia pro beneficiis habitentur; ita neque in otio concordiam, neque in bello virtutem, ullo tempore retinere potuistis: privatus ex fuga Cn. Pompeius adolescens a vo-

bis receptus, fasces imperiumque sibi
 arripuit: multis interfectis civibus,
 auxilia contra populum Rom. compa-
 ravit: agros vestramque provinciam
 vestro impulsu depopulavit. in quos
 vos victores existimabatis? an, me de-
 leto, non animum advertebatis, x ha-
 bere legiones populum Romanum, quae
 non solum vobis obsistere, sed etiam
 coelum diruere possent? quorum lau-
 dibus et virtute' ***.

[Desunt reliqua.]

C. JULII CAESARIS
F R A G M E N T A.

EX LIBRIS EPISTOLARUM AD MAR-
CUM TULLIUM CICERONEM.

CAESAR IMP. S. D. CICERONI IMP.

QUUM Furnium nostrum, tantum
vidissem; neque loqui, neque au-
dire meo commodo potuisse; prope-
rarem, atque essem in itinere, praemissis
jam legionibus; praeterire tamen non
potui, quin et scriberem ad te, et illum
mitterem, gratiasque agerem. et si hoc
officium et feci saepe, et saepius mihi fac-
turus videor; ita de me mereris. impri-
mis a te peto, quoniam confido me ce-
leriter ad urbem venturum, ut te ibi vi-
deam; ut tuo consilio, gratia, dignitate,
ope omnium rerum, uti possim. ad pro-
positum revertar: festinationi meae, bre-
vitatiique litterarum ignoscas; reliqua

ex Furnio cognosces. ex Ciceronis lib.
xi. ad Attic. epist. v.

CAESAR IMP. CICERONI IMP. S. D.

Recte auguraris de me, (bene enim tibi cognitus sum,) nihil a me abesse longius crudelitate: atque ego, quum ex ipsa re magnam capio voluptatem, tum meum factum probari abs te, triumpho gaudio. neque illud me movet, quod ii, qui a me dimissi sunt, discessisse dicuntur, ut mihi rursus bellum inferrent: nihil enim male, quam et me mei similem esse, et illos sui. tu velim mihi ad urbem praesto sit, ut tuis consiliis atque opibus, ut confucui, in omnibus rebus utar. Dolabellam non nihil scito mihi esse jucundius: hanc adeo habebo gratiam illi: neque enim aliter facere possum: tanta ejus humanitas, si sentias, in me est benevolentia. Ex Ciceronis lib. xi. ad Attic. epist. xviii. desperatus es am apud Jul. Celsum pag. 187, 188. edit. Lond.

CAESAR IMP. CICERONI IMP. S. D.

Et si te nihil regnare, nihil impavidus,

ter, facturum iudicaram; tamen permotus hominum fama, scribendum ad te existimavi, et pro nostra benevolentia petendum, ne quo*p*rogredereris proclina-ta jam re, quā integrā etiam progrediendū tibi non existimat̄. namque et amicitiae graviorem injuriam feceris, et tibi minus commode consulueris, si non fortunae obsecutus videbere; (omnia enim secundissima nobis, adversissima illis accidisse videntur;) nec caussam sectu-tus, (eadem enim tam fuit, quum ab eorum consiliis abesse iudicasti,) sed meum aliquod factum condemnavisse; quo mihi gravius abs te nil accidere potest: quod ne facias, pro jure nostrae amici-tiae a te peto. postremō, quid viro bo-no, et quieto, et bono civi magis conve-nit, quā abesse a civilibus controver-siis? quod nonnulli quum probarent, pe-riculi caussa sequi non potuerunt. tu, explorato et vitae meae testimonio, et amicitiae iudicio, neque tutius neque ho-nestius repieres quidquam, quā ab omni contentione abesse. x v Kal. Mai. ex itinere. Ex Ciceronis lib. x. ad Attic. epist. ix.

M. Othium, quem mihi commendas,
vel regem Galliae faciam, vel Leptae le-
gatum. si vis tu, ad me alium mitte, quem
ornem. Ex Ciceronis lib. vii. ad Fam.
epist. v. ad Caes.

Neque pro cauto ac diligente se cas-
tris continuit. Ex Charisi lib. i. Inst.
Grammat. col. 101. ed. Puts.

‘ Quod quaeris, quid Caesar ad me
‘ scripsit: quod saepe; ’ gratissimum
sibi esse, quod quierim: oratque in eo
ut perseverem. Ex Ciceronis lib. yiii.
ad Attic. epist. xi.

Quod quidem propemodum videb[us] ex
Caesaris litteris, ipsius voluntate facere
posse: qui negat neque honestius neque
tutius mihi quidquam esse, quam ab om-
ni contentione abesse. Ex Ciceronis
lib. x. ad Attic. epist. x.

Caesar mihi ignoscit per litteras, quod
non venerim; seseque in optimam par-
tem id accipere dieit. facile patior quod
scribit, secum Tullum et Servium ques-
tos esse, quia non idem sibi quod mihi
remisisset, &c. sed tamen exemplum misi
ad te Caesaris litterarum. Ex Ciceronis
lib. x. ad Attic. epist. iii.

Sestius apud me fuit; et Théopompos pridie: venisse a Caesare narrabat litteras: hoc scribere, sibi certum esse Romae manere; caussamque eam adscribere, quae erat in epistola nostra, ne se absente leges suae negligerentur, sicut esset neglecta sumptuaria. Ex Ciceronis lib. XIIII. ad Attic. epist. VII.

Sed heus tu, celari videor a te! quomadonam, mi frater, de nostris versibus Caesar? nam primum librum se legisse, scripsit ad me ante; et prima sic, ut negget se ne Graeca quidem meliora legisse. reliqua ad quandam locum ~~parvus~~ hoc enim utitur verbo, &c. Ex Ciceronis lib. II. ad Quintum Fratrem, epist. XV.

Quum hanc jam epistolam complicarem, tabellarii a vobis venerunt, A. D. XI. Kal. Septembr. vicesimo die. O me sollicitum! quantum ego dolui in Caesaris suavissimis litteris! sed quo erant suaviores, eo majorem dolorem illius ille casus afferebat. Ex Ciceronis lib. II. ad Quintum Fratrem, epist. I.

De tribunatu quod scribis, ego vero nominatum petivi Curtio, et mihi ipse

Caesar nominatim Curtio paratum esse
rescripsit, meamque in rogando verecun-
diam objurgavit. Ex Ciceronis lib. III.
ad Quintum Fratrem, epist. I.

Ex Britannia Caesar ad me Kal. Sep-
tembr. dedit litteras, quas ego accepi
A. D. IV Kal. Octob. satis commodas
de Britannicis rebus: quibus, ne admi-
rer quod a te Indiae acceperim, scribit se
sine te suisse cum ad mare accesserit, &c.
Ex Ciceronis lib. III. ad Quintum
Fratrem, epist. I.

EX LIBRIS EPISTOLARUM AD C. OPPIUM
ET ALBUM CORNELIUM.

C. CAESAR OPPIO ET CORNELIO.

Gaudeo mehercule vos significare litteris,
quam valde probetis ea, quae apud
Gorfinium sunt gesta. consilio vestro u-
tar libenter; et hoc libentius, quod mea
sponte facere constitueram ut quam le-
nissimum me praeberem, et Pompeium
darem operam ut reconciliarem. tenta-
mus hoc modo, si possumus, omnium
voluntates recuperare, et diuturna vic-
toria uti: quoniam reliqui crudelitate
odium effugere non potuerunt, neque

victoriā diutius tenere; præter unum.
L. Sullam, quem imituras non sum.
haec nova sit ratio vincendi, ut miseri-
cordia et liberalitate nos moniamus. id
quemadmodum fieri possit, nonnulla mihi
in mentem veniunt, et multa reperiri
possunt: de his rebus, rogo vos ut cogi-
tationem suscipiat. Cn. Magium, Pom-
peii præfectum, deprehendi: scilicet
meo instituto usus sum, et eam statim
missum feci. jam duo præfecti Fabrum
Pompeii in meam potestatem vene-
runt, et a me missi sunt; si volent grati-
esse, debebunt Pompeium hortari, ut
malit mihi esse amicus, quam sis qui et
illi et mihi semper fuerant inimicissimi:
quorum artificis effectum est, ut Rsp.
in hunc statum perveniret. Ex Cicero-
nis lib. ix. ad Attic. epist. viii. ex-
stat et apud Jul. Celsum de vit. Gaela-
ris p. 187.

CAESAR OPPIO, ET CORNELIO 3.

A. d. vii Id. Mart. Brundisiū ve-
ni: ad murum castra posui. Pompeius
est Brundisi: misit ad me Cn. Magium
de pace: que visa sunt, respondi. hoc

vos statim scire volui. quum in spem
venero, de compositione aliquid me con-
ficeret; statim vos certiores faciam. Ex
Ciceronis lib. ix. ad Attic epist. xvi.
habet et Jul. Celsus p. 188.

De Caesare fugerat me ad te scribere.
video enim quas tu litteras exspectaris,
sed ille scripsit ad Balbum; fasciculum il-
lum epistolarum, in quo fuerat et mea
et Balbi, totum sibi aquâ madidum red-
ditum esse; ut ne illud quidem sciatur, me-
am fuisse aliquam epistolam. sed ex Bal-
bi epistola pauca verba intellexerat, ad
quae rescripsit his verbis: ‘de Cicerone
‘video te quiddam scripsisse, quod ego
‘non intellexi; quantum autem conjec-
‘tura consequebatur, id erat hujusmodi,
‘ut magis optandum quam sperandum
‘putarem.’ itaque postea misi ad Caesa-
rem eodem illo exemplo litteras. jocum
autem illius de sua egestate ne sis asper-
natus, &c. Ex Ciceronis lib. xi. ad
Quintum Fratrem, epist. xii.

Libri sunt epistolarum C. Caesaris ad
C. Oppium et Balbum Cornelium, qui
res ejus absentis curabant. in his epif-
tolis quibusdam in locis inveniuntur lit-

terae singulariae, sine coagmentis syllabarum, quas tu putas positas incondite; nam verba ex his litteris confici nulla possunt. erat autem conventum inter eos clandestinum de commutando situ litterarum, ut in scripto quidem alia aliae locum et nomen teneret, sed in legendō locus cuique suus et potestas restitueretur, &c. est adeo Probi Grammatici commentarius satis curiose factus, de occulta litterarum significatione epistolarum C. Caesaris scriptarum. Ex A. Gellii lib. xvi i. cap. ix.

EX LIBRO EPISTOLARUM AD Q. PEDIUM.

CAESAR Q. PEDIO S.

Pompeius se oppido tenet: nos ad portas castra habemus: conamur opus magnum, et multorum dierum, propter altitudinem maris: sed tamen nihil est, quod potius faciamus. ab utroque portu cornu moles jacimus, ut aut illum quamprimum trajicere quod habet Brundisi copiarum cogamus, aut exitu prohibeamus. Ex Ciceronis lib. ix. ad Attic. epist. xvi i. vide et Julium Celsum pag. 188.

EX LIBRO EPISTOLARUM AD PISONEM.

Locellum tibi signatum remisi. Ex
Charissi lib. i. col. 6a.

EX LIBRO EPISTOLARUM AD ANTONIUM.

Ad me misit Antonius exemplum Cae-
sanis ad se litterarum; in quibus erat, se
audisse Catonem et L. Metellum in Ita-
liam venisse, Romae ut essent palam: id
sibi non placere, ne qui motus ex eo fie-
rent; prohiberique omnes Italiam, nisi
quorum ipse causam cognovisset: deque
eo vehementius erat scriptum. Ex Ci-
ceronis ad Attic. lib. xi. epist. vii.

EX LIBRO EPISTOLARUM AD SERVILIUM.

P. Servilius pater ex litteris quas sibi
a Caesare missas esse dicebat, significat
valde te sibi gratum fecisse, quod de sua
voluntate erga Caesarem humanissime
diligentissimeque locutus es. Ex Ci-
ceronis lib. iii. ad Quintum Fratrem,
epist. i.

EX EPISTOLA AD REGEM DEIOTARUM.

Non dubito quin tuis (Caesarem al-

loquitur) litteris, quarum exemplum legi, quas ad eum (Deiotarum) Taracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omniq[ue] sollicitudine abstraxerit: jubes enim eum 'bene spe' rare et bono esse animo,' quod scio te non frustra scribere solere. Apud Ciceronem pro Deiotaro pag. 2495. ed. Paris. 1572. ex officina Depuiana.

EPISTOLA AD AMANTIUM.

C. Julius Caesar Amantio S. D.
Veni, vidi, vici. vale. Ex Ponto.

EX INCERTIS EPISTOLIS.

Πομπήιος— ἐκέλει τοῖς πεζοῖς μήτ' ἐπεκθεῖν ἔτι, μήτ' ἐκτρέχειν ἐκ τῆς φάλαγξ, μήδ' ἀκοντίζειν, ἀλλ' ἐν τεφ-
βολῇ διασάντας ἀμύνεσθαι διὰ χειρὸς
τοῖς δόρασι τὺς ἐπιόντας, καὶ τοῦτο τινὲς
αὐτῷ σρατήγημα ἐπαίνουσιν, ὡς ἄριστον ἐπ-
περικυκλώσει· οὐ δὲ ΚΑΙΣΑΡ ΕΝ ΤΛΙΣ
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙΣ καλαμέμφει· τὰς τε
γέννηματας τῆς βολῆς δέ τοιωτέρας
γίγνεσθαι, ἵστας δὲ αποψύχεσθαι τε,

καὶ τοῖς ἐπιθένσιν ἀβλάντες δι' ἀτρεμίας,
οἵα σκοπύς, εἴραται. Ex Appiani lib. II.
B. C. pag. 477. ed. Steph.

Quam (Britanniam) Caesar, ille auctor vestri nominis, quum Romanorum primus intrasset, alium se orbem terrarum scripsit repperisse; tantae magnitudinis arbitratus, ut non circumfusa Oceano, sed complexa ipsum Oceānum videretur. Ex Eumenii Páneg. IV. cap. XI, 2.

DE C. JULII CAESARIS EPISTOLIS TESTIMONIA.

Epistolae quoque ejus ad senatum existant; quas primus videtur ad paginas et formam memorialis libelli convertisse; cum antea consules et duces non nisi transversa charta mitterent scriptas. existant et ad Ciceronem, item ad Familiares domesticis de rebus. in quibus si qua occultius perferenda erant, per notas scripsit, id est, sic structo litterarum ordine, ut nullum verbum effici posset. quae si quis investigare et persequi vellet, quartam elementorum litteram, id

est, D pro A, et perinde reliquas commutet. Ex Suetonio in Caes. cap. LVI. [harum mentio apud Ciceronem in lib. XVI ad Fam. epist. II.]

Scribere et legere simul, dictare et audire solitum accepimus; epistolas vero tantarum rerum quaternas pariter librariis dictare, aut, si nihil aliud ageret, septenas. Ex Plinii H. N. lib. VII. cap. XXV.

Ἐρ ἐκείνη δὲ τῇ σρατείᾳ προσεξόσκιστεν ιππαζόμενος τὰς ἐπισολὰς υπαγορεύειν, καὶ δυσὶν ὁμιλούντων γράφυσιν εξαρκεῖν· ὡς δέ Οπτίος φησι, καὶ πλείοσιν. Λέγεται δὲ καὶ τὸ διὰ γραμμάτων τοῖς φίλοις ὄμιλον, Καίσαρα πρῶτον μηχανίσασθαι. Ex Plutarcho in Caesare, pag. 716. A. ed. Francof.

EX ORATIONE IN FUNERE JULIAE.

Quaeſtor Julianum amitam, uxoremque Corneliam, defunctas laudavit e more pro roſtris; ſed in amitae quidem laudatione, de ejus ac patris ſui utraque origine ſic refert: ‘ Amitae meae Juliae maternum genus ab regibus ortum, pa-

‘ternum cum diis immortalibus con-
‘junctum est: nam ab Anco Marcio,
‘sunt Marcii Reges, quo nomine fuit
‘mater: a Venere, Julii; cuius gentis
‘familia est nostra. est ergo in genere
‘et sanctitas regum, qui plurimum inter
‘homines pollent; et caerimonia deo-
‘rum, quorum ipsi in potestate sunt re-
‘ges.’ Ex Suetonii Caef. cap. vi.

Τῆς Μαρίν γυναικὸς ἀποθανόσης, ἀ-
δελφίδης ὠραύτης, ἐγκάμιον τε λαμπρὸν
ἐν ἀγορᾷ διηλθεν, καὶ τῷ τὴν ἐκφορὰν
ἔτολμησεν εἰκόνας Μαρίν τροθέασι.
Ex Plutarcho in Caef. pag. 709. C.

EX ORATIONE PRO BITHYNIS.

‘C. Caesar Pont. Max. in oratione,
‘quam pro Bithynis dixit, hoc princi-
‘pio usus est.’ vel pro hospitio regis Ni-
comedis; vel pro horum necessitate, quo-
rum res agitur; refugere hoc munus,
M. Vinici, non potui. nam neque ho-
minum morte memoria deleri debet, quin
a proximis retineatur; neque clientes
sine summa infamia deseriri possint: qui-
bus etiam a propinquis nostris opem fer-

re instituimus. Ex A. Gellii lib. vi.
cap. xiii.

Quid ergo? syngraphae non sunt, sed
res aliena est. Ex Julio Rufiniano de
Figuris.

EX ORATIONE PRO LEGE PLAUTIA.

Repperi tamen in oratione C. Cae-
sar, quā Plautiam rogationem suasit;
Necessitatem dictam pro Necessitudine,
id est, jure adfinitatis. verba haec sunt:
'equidem mihi videor pro nostra neces-
sitate, non labore, non opera, non in-
dustriā defuisse.' Ex A. Gellii lib. 13:
cap. 3. et Nonio in voce Necessitas.

EX ORATIONE IN CN. DOLABELLAM.

Caesar in Dolabellam, Actionis 111.
'ibi isti, quorum in aedibus fanisque
posita, et honori erant et ornatu.' Ex
A. Gellii lib. iv. cap. xvi.

Nōnō decimo aetatis anno L. Cra-
sus, C. Carbonem; uno et vicefimo Cae-
sar, Dolabellam; altero et xx Alinius
Pollio, C. Catōnem; non multo aetate
antecedens Calvus, Vatinium iis orati-
onibus insecuri sunt, quas hodieque cum

admiratione legimus. Ex auctore Dialogi de Oratoribus cap. xxxiv.

Composita seditione civili, Cornelium Dolabellam consularem et triumphalem virum, repetundarum postulavit; absolutoque Rhodum secedere statuit. Ex Suetonii Caes. cap. v.

Divus quoque Julius, quam ooelestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columnen, vim facundiae propriae expressit; dicendo in accusatione Cn. Dolabellae, quem reum egit, extorqueri sibi caussam optimam L. Cottae patrocinio. Ex Valerii Maximi lib. 8. cap. 9.

C. Caesar Cn. Dolabellam accusavit, nec damnavit. Ex Pediano in orat. pro M. Scauro.

Significat et Caesarem, item adolescentem, in Dolabella reo ex Sicilia, qui quidem damnatus est quantum oportuit, per Hortensium, &c. Ex Pediano in Divin.

Επανελθὼν δὲ εἰς Ρώμην, Δολαβέλλαν ἔκρινε κακώσεως ἐπαρχίας χώραν αὐτὸν τῆς Ελλάδος τῷ πόλεων,

μαρτυρίας αὐτῷ παρέσχοι. Ο μὲν
οὖν Δολαβέλλας ἀσέφυγε τὴν δίκην.
Ex Plutarcho in Caesare pag. 708. E.

EX ORATIONE AD MILITES.

Famâ hostilium copiarum perterritos,
non negando minuendove, sed insuper
amplificando ementiendoque, confirma-
bat. itaque cum exspectatio adventus
Jubae terribilis esset; convocatis ad con-
cionem militibus; ‘scitote,’ inquit,
‘paucissimis his diebus regem affuturum
‘cum x legionibus, equitum xxx, levis
‘armaturae c millibus, elephantis ccc:
‘proinde desinant quidam quaerere ul-
‘tra, aut opinari; mihiique, qui comper-
‘tim habeo, credant: aut quidem ve-
‘tustissima nave impositos, quounque
‘vento in quascunque terras jubebo a-
‘vehi.’ Ex Suetonii Caef. cap. LXVI.

‘Frustro,’ ait C. Caesar apud milites
de commodis eorum: ‘non frustrabo
‘vos, milites.’ Ex Diomede lib. I. col.
395.

EX ORATIONE PRO DECIO SAMNITE.

Nisi forte quisquam aut Caesaris pro

Decio Samnite, aut Bruti pro Deiotaro
rege, caeterosque ejusdem lentitudinis
ac temporis libros legit, &c. Ex auctore
Dial. de Orator. cap. XXI.

EX ORATIONE PRO SEXTILIO.

Quo enim nimbo, quâ procellâ ver-
borum, impium Sextilii caput obrui me-
retur? quod C. Caesarem, a quo cum
studiose, tum etiam feliciter gravissimi
criminis reus defensus fuerat; &c. Ex
Valerii Maximi lib. III. cap. v, 3.

EX ORATIONE DE CONJURATIS.

Catonem primùm sententiam putat
de animadversione dixisse, quam omnes
ante dixerant praeter Caesarem: et cùm
ipsius Caesaris tam severa fuerit, qui tum
Praetorio loco dixerit, &c. Ex Cicero-
nis epist. XXI. ad Attic. lib. I 2.

Sed Caesar, ubi ad eum perventum
est, rogatus sententiam a Consule, hu-
juscemodi verba locutus est: ‘omnes ho-
‘mines,’ &c. Ex Sallustii Bell. Catil.
cap. L I.

Ο δὲ Καῖσαρ ἀνασάς, λόγοι διῆλθεν
τερροτικούμπον· ως ἀποκτείνας μὲν α-

κορτις ἄνδρας ἀξιώματι καὶ γέρει λαμπρύς, ό δοκεῖ πάτριον ωδὴ δίκαιον εἶναι, μὴ μετὰ τῆς ἐχάστης ἀνάγκης εἰ δὲ φρυροῦντο δεδέγτες ἐν τόλεσι τῆς Ιταλίας, ἃς ἀν αὐτὸς ἔλη) Κικέρων, μέχρι ὃ καταπολεμηθῆ Καλιλίγας, ὕσερον ἐν εἰρήνῃ καὶ καθ' ἡσυχίαν τερὶ ἐκάστη τῇ βυλῇ γυνῶναι ταρέζει. Οὕτω δὲ τῆς γνώμης φιλανθρώπη φανείσης, καὶ τὸ λόγου δυνατῶς ἐτὸς αὐτῇ ῥιθένθος, ό μόνον οἱ μετὰ τύτον ἀγιστάμβοι προσετίθεντο, πολλοὶ δὲ καὶ οὐδὲ αὐτῷ τὰς εἰρημάτας γυνώμας ἀπεισάμβοι, τοφές τὴν ἐκείνου κατέσησαν, ἔως ἐπὶ Κάτωνα τὸ τρῆγμα καὶ Κάτουλον τεριῆλθεν.

Ex Plutarchi Caes. pag. 710. seq.

EX ORATIONE IN : : :

Sic fac existimes : post has miseras, id est, postquam armis disceptari coeptum est de jure publico, nihil esse actum aliud cum dignitate. nam et ipse Caesar, accusata acerbitate Marcelli (sic enim appellabat,) laudataque honorificentissime et aequitate tua et prudentia, repente

praeter spem dixit, ' se Senatui roganti
 ' de Marcello, ne hominis quidem cau-
 ' sa negaturum. Ex Ciceronis lib. iv.
 ad Fam. epist. iv.

EX ORATIONE IN FUNERE CORNELIAE.

Quaestor Julianum amitam, uxoremque
 Corneliam, defunctas laudavit e more
 pro rostris. Ex Suetonio in Caes. cap.
 vi.

Tὸ μὲν οὐ ἐτὶ γυναιξὶ ωρεσθυτέραις
 λόγυς ἐπιταφίνς διεζήγαγ, πάτριον ἦν
 Ρωμαϊόις νέας δ' οὐκ ἂν ἐν ἔθει, πρῶτος
 εἶπεν Καῖσαρ ἐπὶ τῆς ἑαυτῆς γυναικὸς α-
 ποδανύσης. Ex Plutarchi Caes. pag. 709.

DE C. JULII CAESARIS ORATIONIBUS
 TESTIMONIA.

Tum Brutus: orationes quidem ejus
 mihi vehementer probantur, complures
 autem legi, &c. Ex Cicerone in Bruto,
 cap. LXXV.

Orationes aliquas reliquit, inter quas
 temere quaedam feruntur: ut ' pro Q.
 Metello,' quam non immerito Augus-
 tus existimat magis ab actuariis excep-

tam, male subsequentibus verba dicentis, quam ab ipso editam: nam in quibusdam exemplaribus invenio ne inscriptam quidem ‘ pro Metello,’ sed ‘ quām scripsit Metello,’ cum ex persona Caesaris sermo sit, Metellum sequē aduersus communium obtrectatorum criminationes purgantis. apud milites quoque in Hispania idem Augustus orationem esse vix ipsius putat: quae tamen duplex fertur; una, quasi priore habita proelio; altera, posteriore; quo Asinius Pollio ne tempus quidem concionandi habuisse eum dicit, subita hostium incurssione. Ex Suetonio cap. L V.

EX LIBRIS IN CATONEM.

Reliquit et de Analogia duos libros, et Anticatones totidem. Suetonius in Caes. cap. L VI.

Caesar bello civili, cognita Catonis morte, (cujus virtutem, dialogo illo qui inserbitur Cato; Cicero etiam laudavit,) libros duos famosissimos in vitam Catonis edidit, quos Anticatones inscripsit. Vetus Scholiastes ad Juvenalis satyr. VI, 337.

EX LIB. I.

Cæsar in Anticatone priore : ‘ uno
 enim excepto, quem aliusmodi, atque
 omnes, natura finxit; suos quisque ha-
 bet charos.’ Priscianus lib. vi. col.
 694 et 717. et lib. vii. col. 740. et lib.
 xiii. col. 960.

INCERTA EX IISDEM.

Erunt officia antelucana, in quae in-
 cidere impune ne Catoni quidem licuit;
 quem tamen C. Cæsar ita reprehendit,
 ut laudet. describit enim eos, quibus ob-
 vius fuerit, cum caput ebrii retexissent,
 erubuisse. deinde adjicit; ‘ putares non
 ab illis Catonem, sed illos a Catone
 deprehensor.’ potuitne plus auctorita-
 tis tribui Catoni, quam si ebrius tam ve-
 nerabilis erat? nostræ tamen coenæ, ut
 apparatus et impendii, sic temporis mo-
 dus constet. neque enim ii sumus, quos
 vituperare ne inimici quidem possunt,
 nisi ut simul laudent. Ex Plinii lib. iii
 epist. xii.

C. etiam Cæsar, gravis auctor lin-
 guæ Latinæ, in Anticatone: ‘ unius,’

inquit, 'arrogantiae, superbiaeque, do-
'minatuque. Ex A. Gellii lib. iv. cap.
xvi.

DE C. JULII CAESARIS IN CATONEM
SCRIPTIS TESTIMONIA.

Qualis futura sit Caesaris vituperatio
contra laudationem meam, perspexi ex
eo libro, quem Hirtius ad me misit, in
quo colligit vitia Catonis, sed cum max-
imis laudibus meis: itaque misi librum ad
Muscam, ut tuis librariis daret: volo e-
nimirum eum divulgari. Ex Ciceronis lib.
xi i. ad Att. epist. xl.

Hirtii epistolam si legeris; quae mihi
quasi ~~τρόπλιασμα~~ videtur ejus vituperati-
nis, quam Caesar scripsit de Catone.
Ex lib. xi i. ad Attic. epist. xl i.

Cum mihi Balbus nuper in Lanuvino
dixisset, se et Oppium scripsisse ad Cae-
sarem, me legisse libros contra Cato-
nem, et vehementer probasse. Ex Cice-
ronis ad Attic. lib. xi ii epist. l.

Quibus omnibus generibus usus est
nimis impudenter Caesar contra Cato-
nem tacum. Ex Ciceronis Topic. cap.
xxv.

M. Ciceronis libro, quo Catonem
coelo aequavit, quid aliud Dictator Cae-
sar, quam, rescripta oratione, velut a-
pud judices respondit? Ex Taciti lib.
IV. Annal. cap. XXXIV.

Hisque usum C. Caesarem in vitupe-
rando Catone notaverit Cicero. Ex
Quintiliani lib. III. Inst. Orat. cap.
VII.

Ut Catonem Tullius laudans, et du-
obus voluminibus Caesar accusans. Ex
Martiani Capellae lib. V. pag. 152.

Majorem, quam sint duo Caesaris An-
ticipaciones.

EX JUVENALIS SAT. VI. 334.

Πυθόμηνος δὲ ὡς ἑαυτὸς ὁ αὐγὴρ διειρ-
γάσατο, δῆλος μὲν ἦν δηχθεὶς ἐφ' ὧ δὲ
ἀδηλον. εἶπε δὲν· Ὡ Κάτων, φθορῶσοι τῷ
Θανάτῳ, καὶ γὰρ σύ μοι τῇσι σωτηρίᾳς ἐφ-
θέηταις. Ο μὲν δὲν μετὰ τῶντα γραφεῖς
ὑπὸ αὐτὸς πρὸς Κάτωνα τεθνεῶτα λόγος,
καὶ δοκεῖ πράως ἔχοντος, καὶ δὲν ἀδιαλλάχτως
σημεῖον εἴηντος πῶς γὰρ ἂν ἐφείσατο ζωγίος,
εἰς ἀναγνώσιον ἐγχέας ὄργην τοσαύτης

paύλος παστι τεκμαίροι^τ) καὶ τὸν λόγον ἐκεῖνον οὐκέτι ἀπεχθείας, ἀλλὰ φιλοτιμίας πολλικῆς συγτεταχθεῖ, διὰ τοικύτην αὐτίαν. ἔγραψε Κικέρων ἐγκώμιον Κάτωνος, ὅνομα τῷ λόγῳ Θέμιος Κάτωναι· καὶ πολλοῖς ὁ λόγος οὐδὲ μετεδῆται εἰκός, μπάτην δειπνοτάτην τῶν ρήτορων εἰς τὴν καλλίστην πεποιημένος ὑπόθεσιν. Τέτοιονία Καίσαρα, κατηγαρίαν αὐτῷ γομίζοντα, τὸν τὴν τεθνεώτος δι αὐτὸν ἐπαγγολέαν ἔγραψεν οὖν, πολλάς τινας κατὰ τοῦ Κάτωνος αὐτίας συναγαγών· τὸ δὲ βιβλίον Αιγαίκατων ἐπιγέγραπται· καὶ μενδασάς ἔχει τῶν λόγων ἐκάτερος διὰ Καίσαρα καὶ Κάτωνα πολλάς. Ex Plutarcho in Caes. p. 733.

Αὐτὸς δὲ οὐ υἱερού εὐ τῇ πρὸς Κικέρωνα περὶ Κάτωνος αὐτιγραφη, παραιτᾶται, μὴ σρατιωτικὸν λόγον αὐδρὸς αὐτεξετάζειν πρὸς δειπνότητα ρήτορος δύναμις καὶ χολὴν ἐπὶ τέτο πολλὴν ἄγοντος. Ex Plutarcho in Caes. p. 708.

Εκ δὲ τότε διετέλετ τιμῶν καὶ φιλο-

φρονέμενος, ὡς εἰ γράψαντι λόγοι ἐγενένται Κάτωνος, αὐτιγράφων, τὸν τε λόγον αὐτὸν καὶ τὸν βίον, ως μάλιστα τῷ Περικλέντοιο οἰκότα καὶ Θηραμέντοι, ἐπαγνεῖν. Ο μὲν δὲ Κικέρωνος λόγος, Κάτων
ὁ δὲ Καίσαρος, Λγήκατων ἐπιγέγραπται.
Ex Plutarcho in Cicer. p. 880.

Κικέρωνος δὲ ποιόταντος εγκώμιου εἰς αὐτὸν (Κάτων) καὶ ἐπιγράψαντος ΚΑΤΩΝ, αὐτέργαψε κατηγορίαν ὁ Καίσαρ, καὶ ἐσέργαψεν ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ.
Ex Appiani lib. II. B. C. pag. 490.

Οὕτω γὰρ ἀνατέθημάκει, ὡς τὸ Κικέρωνος εγκώμιον μετὰ τῶν αὐτὸν (Κάτωνος) γράψαντος, αἴγανακτῆσαν μὲν μηδὲν, καίπερ καὶ ἔκεινοι οἱ φενακολεμίσαντος βίοιον δέ τι γράψαν, δὲ καὶ ΑΝΤΙΚΑΤΩΝ ἐκάλεσεν. Ex Dionis Cassii lib. XLIII. p. 219. ed. Hanov.

EX LIBRIS DE ANALOGIA AD M. T. CICERONEM.

Reliquit et de Analogia duos libros,
&c. Ex Suetonio in Caesare cap. LVI.
C. Caesar de Analogia libros edidit,

sciens sine ea neque ad philosophiam in
qua peritissimus erat, neque ad eloquen-
tiā in qua potentissimus, posse quem-
piam pervenire. Ex Joannis Sarisberi-
ensis Metalog. lib. i. cap. xxii. pag. 777.

EX LIB. I.

Quin etiam in maximis occupationi-
bus cum ad te ipsum ('inquit, in me in-
' tuens,') de ratione Latine loquendi ac-
curatissime scripsiterit; primoque in li-
bro dixerit, verborum delectum origi-
nem esse eloquentiae; tribueritque, mihi
Brute, huic nostro, qui me de illo ma-
luit quam se dicere, laudem singularem,
(nam scripsit his verbis, cum hunc no-
mine esset affatus; 'ac, si cogitata pree-
' clare eloqui possent, nonnulli studio
' et usu laboraverunt; cuius te paene
' principem copiae atque inventorem,
' bene de nomine ac dignitate Populi
' Romani meritum esse existimare debe-
' mus;)' hunc facilem et quotidianum
novisse sermonem, nunc pro reliquo est
habendum. tum Brutus, amicè hercule,
inquit, et magnifice te laudatum puto,
quem non solum principem atque inven-

torem copiae dixerit, quae erat magna laus; sed etiam bene meritum de Populi Romani nomine et dignitate. Ex Cicerone in Bruto cap. LXXII.

C. Caesar ille perpetuus Dictator, Cn. Pompeii sacer, a quo familia et appellatio Caesarum deinceps propagata est; vir ingenii praecellentis, sermonis praeter alios suae aetatis castissimi; in libris quos ad M. Ciceronem de Analogia scripsit, Harenas vitiose dici existimabat, quod Harena numquam multitudinis numero appellanda sit, sicuti neque Coelum, neque Triticum; contra autem Quadrigas, etiamsi currus unus eorum quatuor junctorum unum sit, plurativo semper numero dieendas putat, sicut Arma, et Moenia, et Comitia, et Inimicitias, &c. paullo post: tunc prolati libro de Analogia primo, verba haec ex eo pauca memoriae mandavi: nam quum praedixisset, neque Coelum, Triticumve, neque Arenam multitudinis significacionem pati: dum tu, inquit, harum rerum naturâ accidere arbitraris, quod unam Terram, et plures Terras; et Urbem, et Urbes; et Imperium, et Imperia dicamus?

neque Quadrigas in unam neminis figuram redigere, neque Arenam in multitudinis appellationem convertere possumus? Ex A. Gellii lib. xiiii. cap. VIII.

Atque id quod a C. Caesare, excellentis ingenii ac prudentiae (' ita A. ' Gellius; Macrobius,' providentiae) viro, in primo de Analogia libro scriptum est, habe semper in memoria atque in pectore, ut tanquam scopulum sic fugias inauditum atque insolens verbum. Ex A. Gell. lib. i. cap. x. et Macrob. lib. i. Saturnal. cap. v.

EX LIB. II.

Caesar in libro de Analogia secundo, hujus die et hujus specie dicendum putat. Ex A. Gell. lib. ix. cap. xiv.

'Panum' Caesar de Analogia libro secundo dici debere ait, sed Verrius contra; nam, i detracta, 'Panum' ait dici debere. Ex Charif. lib. i.

Caesar de Analogia secundo, Fagos, Populos, Ulmos. Ex Charif. lib. i.

Caesar de Analogia secundo, Turbonem, non Turbinem, etiam in tempesta-

te dici debere ait, ut Cato Catonis, non
ut homo hominis. Ex Charis. lib. i.

Lacer an Laceris, &c. Caesar de Ana-
logia secundo, nec non Valgius de re-
bus per epistolam quaeſitis. Ex Charis.
lib. i.

Is homo, Idem compositum facit, niſi
quia Caesar libro secundo (de Analo-
gia videlicet) singulariter Idem, plura-
liter Idem dicendum affirmat; sed con-
ſuetudo hoc non ſervat. Ex Charis.
lib. i.

EX IISDEM, NON DISTINCTO LIBRO.

C. Caesar, gravis auctor linguae La-
tinae, in libris Analogicis omnia iſtiuſ-
modi (puta 'ſenatu, vietu, aspectu, &c.')
fine littera dicenda censet. Ex A. Gel.
lii lib. iv. cap. xvi.

'Hic et haec Samnis, hujus Samnitis.'
ſic Caesar de Analogia. Ex Prisciani
lib. vi. col. 707.

'Partum.' Caesar de Analogicis, 'ha-
'rum partum.' Ex Charis. lib. i. col.
114.

EX IISDEM, UTI VEROSIMILE EST, NON
ADSCRIPTO TAMEN UBI LAUDANTUR
LIBRO.

Mihi autem placet Latinam rationem sequi quoisque patitur decor. neque enim jam Calypsonem dixerim, ut Junonem; quanquam secutus antiquos C. Caesar, utitur hac ratione declinandi. Quinctilianus lib. v. cap. v.

M. Tullius et C. Caesar, ‘mordeo’ ‘memordi; pungo pepugi; spondeo’ ‘spepondi,’ dixerunt. A. Gellii lib. vii. cap. ix.

C. Caesar ait L litterā nominativo singulari neutro finita nomina, tandem definitionem capere, quam capiant E litterā terminata. ‘huic animali,’ et ‘ab hoc animali; huic putesli,’ et ‘ab hoc puteali. Charisius lib. i. col. 95.

‘Aplustre.’ omnium nominum, quae sunt neutri generis et in E terminantur, ait Plinius, ‘Ceterum scisse eosdem esse ablativos, quales sunt dativi singulares. Charisius lib. i. col. 98.

A; R, litteris nomina neutralia terminata, ait Caesar, quod dativo et abla-

tivo pari jure funguntur; ut idem Plinius scribit. Charisius lib. 1. col. 98.

‘Jubar.’ Plinius ait inter caetera etiam istud Caesarem dedisse praeceptum, quod neutra nomina, A R nominativo clausa, per I dativum ablativumque singulares ostendant: Jubar tamen et Far ab hac regula dissidere: nam ‘huic jubari’ dicimus, ‘ab hoc jubare;’ et ‘huic farri, ab ‘hoc farre.’ Charisius lib. 1. col. 108.

Ac ne illa ratio recepta est, quam Caesar ponit in femininis, ut ‘puppim, ‘vestim, pelyim:’ hoc enim modo et ‘ab hoc cani, et ab hoc cane.’ Charisius lib. 1.

Tribus I, I, I, junctis qualis posset syllaba pronunciari? nam postremum I pro vocali est accipiendum; quod Cae-sari artis Grammaticae doctissimo placitum fuisse, a Victore quoque in arte Grammatica de syllabis comprobatur. Priscianus lib. 1. col. 545.

V, loco consonantia positâ, eandem prorsus in omnibus vim habuit apud La-tinos, quam apud Aeoles digamma J, pro quo Caesar hanc figuram F scribere voluit, quod quamvis illi recte visum

est, tamen consuetudo antiqua superavit. Priscianus lib. I. col. 545.

'Haec polles pollinis,' sic Charisius. Probus autem et Caesar, 'hoc pollen' 'pollinis' declinaverunt. Priscianus lib. VI. col. 708.

Praeterea Caesar declinat, 'pubis puberis: quidam, ut Probus, 'pubes puberis:' quidam, 'puber puberis.' Priscianus lib. VI. col. 707.

Quamvis Caesar non incongrue protulit 'ens' a verbo 'sum, es, est.' Priscianus lib. XVIII.

'Hoc lutum' atque 'macellum' singulariter exire memento; licet Memmius 'ista macella' dicat, et Caesar 'luta.' Ex Velio Longo de Orthogr. col. 2244.

'Lacrumae' an 'lacrimae, maximus' an 'maximus,' et si quae similia sunt, scribi debeant, quaesitum est. Terentius Varro tradidit Caesarem per I ejusmodi verba solitum esse enunciare et scribere: inde, propter auctoritatem tanti viri, consuetudinem factam. sed ego in antiquorum, &c. Cassiodorus ex Annaeo Cornuto de Orthographia col. 2284. Vide et Quintilianum Inst. Orat. lib. I. cap VII.

Varie etiam scriptitatum est, ‘mancupium, aucupium, manubiae:’ siquidem C. Caesar per I scripsit, ut appareat ex titulis ipsius. Ex Velio de Orthographia col. 2228.

An ideo minor est M. Tullius orator, quod idem artis hujus ‘(Grammaticae)’ diligentissimus fuit; et in filio, ut in epistolis apparat, recte loquendi usque-quaque asper quoque exactior? aut vim C. Caesaris fregerint editi de Analogia libri? Quintilianus lib. I. cap. VII.

APOPHTHEGMATA.

Sed tamen ipse Caesar habet peracte judicium. et, ut Servius frater tuus, quem litteratissimum fuisse judico, facile diceret, ‘hic versus Plauti non est, hic est,’ quod tritas haberet aures notandis generibus poetarum, et consuetudine legendi: sic audio Caesarem, quem volumina jam confecerit ἀποφθεγμάτων, si quid afferatur ad eum pro meo, quod meum non sit, rejicere solere: quod ed nunc magis facit, quia vivunt mecum fore quotidie illius familiares. incident autem in sermone vario multa, quae for-

tasse illis, quum dixi, nec illiterata nec insulsa. esse videantur. haec ad illum cum reliquis actis perferuntur. ita enim ipse mandavit. sic fit, ut, si quid praeterea de me audiat, non audiendum putet. Cicero lib. ix. ad Famil. epist.

XVI.

DICTA COLLECTANEA.

Feruntur et a puerō et ab adolescentulo quaedam scripta, &c. item 'dicta collectanea.' quos omnes libellos vexit Augustus publicari. Suetonius in Caesare, cap. LVI.

EPHEMERIDES.

C. Julius Caesar quum dimicaret in Gallia, et, ab hoste raptus, equo ejus portaretur armatus; occurrit quidam ex hostibus, qui eum nosset; et insultans ait, 'Caesar, Caesar,' quod Gallorum lingua 'dimitte,' significat: et ita factum est, ut dimitteretur. hoc autem ipse Caesar in Ephemeride sua dicit, ubi propriam commemorat felicitatem. Servius in lib. xi. En. vers. 743.

LIBRI AUSPICIORUM

Contra Julius Caesar, XVI Auspicio-
rum libro, negat nundinis concionem
advocari posse, id est, cum populo agi,
ideoque nundinis Romanorum haberi
comitia non posse. Macrobius lib. I.
Saturnal. cap. XVI.

AUGURALIA,

Caesar in auguralibus : ' si sincera
pecus erat. ' Priscianus lib. VI. col.
719.

DE DIVINATIONE.

Genus eloquentiae duntaxat adoles-
cens adhuc Strabonis Caesaris secutus
videtur : cuius etiam ex oratione, quae
inscribitur ' pro Sardis,' ad verbum non
nulla transluit in Divinationem suam.
Suetonius in Caefare cap. LV. [Erunt
forte, qui hoc ad orationum fragmenta
pertinere existimabunt.]

ASTRONOMICA.

Julius Caesar, ut siderum motus, de
quibus non indoctos libros reliquit, ab

Ægyptiis disciplinis hausit; ita hoc quoque ex eadem institutione mutuatus est, ut ad solis cursum finiendo anni tempus extenderet. Macrobius lib. i. Saturnal. cap. xvi.

Tres autem fuere sectae, Chaldaea, Ægyptia, Graeca: his addidit apud nos quartam Caesar Dictator, annos ad solis cursum redigens singulos, qui prius antecedebat; Sosigene perito scientiac ejus adhibito. Ex Plinii lib. xviii. cap. xxv.

A Bruma in Favonium Caesari nobilia sidera significant; iiii Kal. Januarii, matutino Canis occidens. paullo post: pridie Nonas Januarii Caesari Delphinius matutino exoritur, et postero die Fidicula, quo Aegypto Sagitta vesperi occidit. paullo post: a Favonio in aequinoctium vernum Caesari significat xvii Kal. Martii triduum varie: et viii Kal. Hirundinis visu, et postero die Arcturi exortu vespertino. item iiii Nonas Martii Caesar Cancri exortu id fieri observavit. paullo post: Caesar et Idus Martias ferales sibi annotavit, Scorponis occasu. paullo post: iiii Nonas A-

prillis in Attica Vergiliane vesperi occiduntur: eodem postridie in Boeotia: Caesari autem et Chaldeis, Nonis. paullo post: Caesari vi Idus significatur imber, Librae occasu: xiv Kal. Maii Aegypto Suculae occidunt vesperi, fidus vehemens, et terra matique turbidum; xv i, Atticae; xv, Caesari, continuoque triduo significat: paullo post: vi Nonis Maii Caesari Suculae matutino exoriantur, et viii idus Capella pluvialis. Plinius lib. xvi i i. cap. xxvi.

A Vergiliarum exortu significant Caesari postridie Acturi occasus matutini. paullo post: xi Kal. Caesari Orionis gladius occidere incipit: iii Non. Junii Caesari et Assyriae Aquila vesperi occidetur, &c. xi Kal. ejusdem, Orionis gladius Caesari occidere incipit. Ex Plini lib. xviii i. cap. xxvii.

A solstitio ad Fidiculae occasum vi Kal. Junii Caesari Orion exoritur. paullo post: xvi ii Kal. Augusti, Aegypto Aquila occidit matutino, Etefiarumque prodromi flatus incipiunt, quod Caesar x Kal. sentire Italiam existimavit. paullo post: Aquila Atticae matutino occi-

dit: IIII Kal. regia in pectore Leonis
stella matutino Caesari immegitur. Ex
Plinii lib. XVII I. cap. XXVIII.

DE SIDERIBUS,

ETIAM ALIQUID POETICUM EDIDIT.

Sed nec aliquis paene Latinorum de
hac arte Institutionis libros scripsit, nisi
paucos versus Julius Caesar, et ipsos ta-
men de alieno opere mutuatus. Jul. Fir-
micus Mathes. lib. II. initio.

Exsecutus est etiam horum Siderum
numerum Graece Aratus, Poëta disertis-
simus; Latine vero Caesar, et decus elo-
quentiae Tullius. sed hi tantum nomi-
na ipsorum et ortus, non autem apote-
lesmatum auctoritatem ediderunt: ita ut
mihi videantur non aliqua astrologiae
scientia, sed Poetica potius elati licentia,
docilis sermonis studia protulisse. Jul.
Firmicus Mathes. lib. VII I. cap. V.

POEMATA.

Reliquit et de Analogia libros duos,
et Anticatones totidem, ac praeterea Po-
ema quod inscribitur Iter. quorum li-
brorum primos, in transitu Alpium,
quum ex citeriore Gallia, conventibus
peractis, ad exercitum rediret; sequen-

tes, sub tempus Mundensis proelii fecit; novissimum, dum ab Urbe in Hispaniam ulteriorem iv et xx die pervenit. Suetonius in Caesare cap. LVI. vide et Julius Celsus pag. 239.

Feruntur et a puero et ab adolescentulo quaedam scripta: ut Laudes Herculis, tragœdia Oedipus, &c. quos omnes libellos vetuit Augustus publicari. Suetonius in Caesare cap. LVI.

Olus quoque silvestre est trium foliorum, D. Julii carminibus praecipue jocisque militaribus celebratum: alternis quippe versibus exprobavere lapsana se vixisse apud Dyrrachium, praemiorum parsimonium cavillantes. est autem id cyma silvestris. Plinius lib. XIX. c. VII.
DONATUS, VEL POTIUS SUETONIUS, IN VI.

TA TERENTII, HOS C. JULII CAESARIS
NOMINE VERSUS PROFERT.

Tu quoque, tu in summis, ò dimidiate Menander,
Poneris, et meritò, puri sermonis a-
mator;
Lenibus atque utinam scriptis adjunc-
ta foret vis
Comica, ut aequato virtus polleret ho-
nore

Cum Graecis, neque in hac despectus
parte jaceres.

Unum hoc maceror et doleo tibi deesse,
Terenti.

SEQUENS ETIAM EPIGRAMMA C. JULIO
CAESARI QUIDAM ADSCRIBUNT, ALII
GERMANICO.

Thrax puer astriclo glacie dum ludit
in Hebro,
Pondere concretas frigore rupit aquas.

Dumque imae partes rapido traheren-
tur ab amne,
Abscidit tenerum lubrica testa caput.
Orba quod inventum mater dum con-
deret urna,
Hoc peperi flammis, caetera, dixit, a-
quis.

ILLUD VERO DISTICHON.

FELTRIA. PERPETUO. NIVIUM.

DAMNATA. RIGORE.

TERRA. MIHI. POSTHAC. NON.

HABITANDA. VALE.

‘ falso Caesari adscriptum est; etsi qui-
dam in membrana, alii in saxo exstare
dicunt.

‘ Aiunt quoque Caesaris decretum,

' Viterbi in: Hetruria inventum; hoc
' exemplo.'

C. JULIUS. CAESAR. M. TULLI-
UM. CICERONEM. OB. EGREGIAS.
EJUS. VIRTUTES. SINGULARES. A-
NIMI. DOTES. PER. TOTUM. OR-
BEM. NOSTRIS. ARMIS. VIRTUTE-
QUE. PERDOMITUM. SALVUM. ET.
INCOLUMEM. ESSE. JUBEMUS. C.
YANOLENUS. [Nugae.]

INCERTA.

Unguentum dicuntur a locis; ut Telio-
num, cuius Julius Caesar meminit, di-
cens; corpusque suavi Telino ungu-
mum. Hoc confidetur in insula Telo,
quae est una ex Cycladibus, &c. Isido-
rus lib. iv. Origin. cap. xxi.

[' Incertum hoc ab Fulvio Ursino
' Fragmentis de Analogia. ut et illud ex
' Nonio in Voce Cinis, nec non locus
' Plinii ex lib. vii. cap. xxx. ubi al-
' loquitur M. T. Ciceronem. quid ha-
' buerit causae cur hoc fecerit, commi-
' nisci non potui. quo circa inter IN-
' CERTA referendum duxi. nisi quis
' potius Caesari Straboni, non Dictato-
' ri, tribuendum arbitretur. si ad hunc

'modum addita una vocula scripsitis,
'erit integer Senatus.'

Corpusque suavi Teleni unguine un-
guimur.

Idem Ulsinus ex Prisciani lib. viii.
Fragmentum hoc:

C. Caesar, quae res augurantur, o-
mnibus. 'ad Auguralia transstulerat :
'ego premisisti, quam isto Prisciani
'loco non' Caius Caesar, 'sed' Lucius
Caesar 'legatur. non est quod corrup-
'tum aliquia existimat. citatur nomi-
'natim L. Caesar a Festo, in voce Ma-
'jorem, ex eadem fortissime est quod a-
'pro Servium super ex Petri Danieles
'et Fuldaeç bibliothecæ membranis ci-
'ditum habemus, Commentario ad Ae-
'neidos Virgilii lib. i.' Oeciso, 'in-
'quit, 'Mezentio, Ascanium, sicut J. Cae-
'sar ('verosimile mihi sit legendum' L.
Caesar) scribit, Jukum coeptum vocari
dicunt; vel quasi sceler, id est, sagittan-
di peritum; vel a prima barbae lanugi-
ne, quam iulio, Graeci dicunt, quae ei
tempore victoriae nascebatur. Haec ibi.

'Similiter expunxi quod inter Frag-
'menta Episkolarum legebatur;'

Vespera satigatus, luce dormitans.
 Non enim apud Charisium lib. i i. un-
 de haec descripta sunt, nominatur Ju-
 lius Caesar; 'sed' Aurelius Caesar, lib.
 ii, sive xi, epistolarum ad Fronto-
 nem. 'quo comperto, auctoritatem Civis
 Romani insuper habui. sed quid spuriis
 his diutius immoror; quin legitima, si
 quae porro restant, Fragmenta colli-
 go?' Scal.]

Apud Caesarem et Catulum et Cal-
 vum lectum est: 'quum jam fulva cinis
 fueris.' Nonius in voce Cinis p. 224.

Salve, primus omnium parens Patri-
 ae appellate, primus in toga triumphum
 linguaeque lauream merite, et facundiae
 Latinarumque litterarum parens; atque
 (ut Dictator Caesar, hostis quondam tu-
 us, de te scripsit,) omnium triumpho-
 rum lauream adepte majorem, quanto
 plus est ingenii Romani terminos in-
 tantum promovisse, quam imperii. Pli-
 nius. lib. vii. cap. xxx. in fine, ubi de
 Cicerone.

Cicero caussarum xlii: 're vendita,
 iterum empta;' unde manifestum fit ve-
 nita non dici, sed aut venundata aut ven-

dita, ut Cicero. C. Caesar: ‘ possellio-
nes redimi, eas postea pluris venditas.’
Diomedes lib. 1. col. 366.

Esseda, vehiculi vel currus genus, quo
soliti sunt pugnare Galli. Caesar testis
est libro ad Ciceronem 111. ‘ multa mil-
lia equitum atque essedariorum habet.’
hinc et gladiatores essedarii dicuntur, qui
currū certant. Junius Philargyrius in
Virgilii Georg. 111. v. 204.

Augustus quoque in epistolis ad C. Cae-
sarem scriptis emendat, quod is Calidum
dicere quam Caldum (‘ in libris forte de
‘ Analogia’) malit: non quia illud non sit
Latinum, sed quia sit otiosum, et, ut ip-
se Graeco verbo significavit, *ανθίσπειρον*.
Quintilianus lib. 1. cap. vi. pag. 41.
Castulonenses, qui Caesari venales
appellantur. Plinius Hist. Nat. lib. 111.
cap. 111.

C. JULIUS CAESARIS DICTA.

Tu, quaeso, quidquid novi (multa
autem exspecto) scribere ne pigrere. in
his, de Sexto, satisne certum; maxime
autem de Bruto nostro. de quo quidem
ille, ad quem diverti, Caesarem solitum
dicere; ‘ magni refert, hic quid velit’.

' sed quidquid volit, valde volit.' idque
cum animadvertisse, quum pro Deiotar-
ro Nicceae dixeris, valde vehementer eum
visum et libere dicere. Cicero lib. xiv.
ad Atticum epist. 1.

Proxime quum, Sestii rogatu, apud
eum fuisset; exspectaremque sedens,
quoad vocarer; dixisse eum: ' ego du-
bitem, quin summo in odio sim, quum
' M. Cicero sedeat, nec suo commode
' me convenire possit atqui, si quisquam
' est facilis, hic est: tamen non dubito,
' quin me male oderit.' Cicero lib. xiv.
ad Attic. epist. 1.

Aiebat Caesarem secum, quo tempo-
re Sestii rogatu veni ad eum, quum ex-
spectarem sedens, dixisse: ' ego nunc
' tam si sit stultus, ut hunc ipsum, facilem
' hominem, putem mihi esse amicum,
' quum tam diu sedens meum commo-
' dum exspectet?' Cicero lib. xiv. ad
Attic. epist. 11.

Quo gaudio elatus, non temperavit
quim paucos post dies frequenti curia
jactaret, invitis et gemontibus adversa-
riis adeptum se quac concupisset; proin-
de ex eo insultaturum omnium capit-

bus: ac, negante quodam per contumeliam, ‘facile hoc ulli feminae fore;’ responderit quasi alludens; ‘in Assyria quoque regnasse Semiramin; magnamque Asiae partem, Amazonas tenuisse quondam,’ Suetonius in Caesare cap.

X N I I .

Pharsalica acie caeos profligatosque adversarios prospicientem, haec eum ad verbum dixisse refert Asinius Pollio: ‘hoc voluerunt: tantis rebus gestis C. Caesar condemnatus essem, nisi ab exercitu auxilium petuissem.’ Suetonius in Caesare cap. xxx. vido et Plutarchum in Caes. pag. 730. A.

Consecutusque cohortes ad Rubicundum flumen, qui provinciae ejus finis erat, paullulum constitit; ac, reputans quantum moliretur, conversus ad proximos, ‘etiam nunc,’ inquit, ‘regredi possumus: quod si ponticulum transierimus, omnia armis agenda erunt.’ Suetonius in Caesare cap. xxxi.

Cunctanti, ostentum tale factum est. quidam eximia magnitudine et forma, &c. tunc Caesar, ‘eatur,’ inquit, ‘quo Deorum ostenta, et inimicorum ini-

‘ quitas vocat. jacta alea est,’ inquit.
Suetonius in Caesare cap. XXXII.

Romam iter convertit; appellatisque de Rep. Patribus, validissimas Pompeii copias, quae sub tribus legatis M. Petreio et L. Afranio et M. Varrone in Hispania erant, invasit; professus autem inter suos, ‘ ire se ad exercitum sine duce, et ‘ inde reversurum ad ducem sine exerci- ‘ tu.’ Suetonius in Caesare cap. XXXIV.

Prolapsus in egressu navis, verso ad melius omine, ‘ teneo te,’ inquit, ‘ Afri- ‘ ca.’ Suetonius in Caesare cap. LIX.

Jactare solitus, ‘ milites suos etiam ‘ unguentatos bene pugnare posse:’ nec Milites eos pro concione, sed blandiori nomine Commilitones appellabat. Suetonius in Caesare cap. LXVI I.

Quosdam infimi generis, ad amplissi- mos honores provexit. quum ob id cul- paretur; professus est palam, ‘ si grassa- ‘ torum et sicariorum ope in tuenda sua ‘ dignitate usus esset, talibus quoque se ‘ parem gratiam relatorum.’ Suetonius in Caesare cap. LXXII.

Interrogatus cur repudiasset uxorem, ‘ quoniam,’ inquit, ‘ meos tam suspici-

‘one, quam criminē, judico carere o-
‘portere.’ Suetonius in Caesare cap.
LXXXIV.

‘Acie Pharsalica proclamavit, ‘ut ci-
‘vibus parceretur.’ Suetonius in Cae-
fare cap. LXXXV. Vide et Florum lib. IV.
cap. II. 50.

Nec minoris impotentiae voces pro-
palam edebat, ut T. Ampius scribit:
‘nihil esse Rempublicam; appellationem
‘modò, sine corpore ac specie. Sullam
‘nescisse litteras, qui Dictaturam depo-
‘suerit. debere homines consideratius
‘jam loqui secum, ac pro legibus habe-
‘re quae dicat.’ Suetonius in Caesare
cap. LXXVII.

Eoque arrogantiae progressus est, ut
Haruspice tristia et sine corde exta sacro
quodam nunciante, ‘futura’ diceret ‘lae-
‘tiora, quum vellet; nec pro ostento
‘ducendum, si pecudi cor defuisset.’ Sue-
tonius in Caesare cap. LXXVII.

Triumphanti et subsellia Tribunitia
praetervehenti sibi unum e collegio Pon-
tium Aquilam non assurrexisse, adeo in-
dignatus, ut proclamaverit; ‘repete ergo
‘a me, Aquila, Rempublicam Tribu-

‘nus:’ nec desiterit per continuos dies
quidquam cuiquam, nisi sub exceptione,
polliceri, ‘ si tamen per Pontium Aqui-
‘lam licuerit. Suetonius in Caesare cap.

LXXXVIII.

Plebi Regem se salutanti, ‘Caesarem
‘se, non Regem esse’ respondit. Suetonius
in Caesare cap. LXXXIX.

De quo genere optime C. Caesarea
prætextatum adhuc accepimus dixisse,
‘ si cantas, male cantas: si legis, cantas.’
Quintilianus lib. i. cap. VIII. habet
et Joan. Sarisberiensis Metal. lib. i. cap.
xxi. pag. 777.

Elevandi ratio est duplex, ut aut ve-
niam quis aut jactantiam minuatur quem-
admodum C. Caesar Pomponio ostendenti
vulnus ore exceptum in seditione
Sulpiciana, quod ipse se passum pro Cae-
sare pugnantem gloriabatur, ‘ nunquam
‘ fugientia respexeris,’ inquit: aut crimen
objectum, ut Cicero, &c. Quintilianus
lib. vi. cap. IIII.

Est et illa ex ironia fictio, quā usus est
C. Caesar, nam quum testis diceret, a
reō feminā suā ferro petiti; et esset facili-
lis reprehensio, cur illam potissimum par-

tem corporis vulnerare volnisset: ‘quid
‘enim faceret,’ inquit, ‘quum tu gale-
‘am et loricam haberes?’ Quintilianus
lib. vi. cap. iii.

Demetrio Megae Siculo Dolabella ro-
gatu meo civitatem a Caesare impetravit:
qua in re ego interfui. itaque nunc P.
Cornelius vocatur. quumque propter
quosdam sordidos homines, qui Caesaris
beneficia vendebant, tabulam, in qua no-
mina civitate donatorum incisa essent,
revelli jussisset; eidem Dolabellae, me
audiente, Caesar dixit, ‘nihil esse, quod
‘de Mega vereretur; beneficium suum in
‘eo manere.’ Cicero lib. xiiii. ad Fa-
mil. epist. xxxvi. ad Acilium.

C. Caesar cum forte concendens na-
vem lapsus esset, ‘teneo te, terra mater,’
inquit; qua interpretatione effecit, ut
repetitus illas, a quibus proficietur,
terras videretur. Ex Frontini Strateg.
lib. i. cap. xii, 2.

Caesar dicebat, ‘idem esse sibi con-
‘suum adversus hostem, quod plerisque
‘medicis contra vitia corporum, fa-
‘me potius quam ferro superandi.’ Ex
Frontini Strateg. lib. iv. cap. viii, 1.

Τῆς δὲ ημέρας ἑτάσοντος (qua pontifex maximus erat eligendus,) καὶ τῆς μητρὸς (Καյσαρος) ἐπὶ τὰς δύρας αὐτὸν οὐκ ἀδικεῖτι πειθαρίσσοντος, αστασάμενος αὐτὸν, οὐ μῆτερ, εἰστεν, τύμερον οὐ πρεσβύτερα τὸν υἱὸν, οὐ φυγάδα, ὄψει.

Plutarchus in Caes. p. 710.

Τὸν δὲ Καյσαρα απεδασάντα τῷρος αὐτὸς εἰσεῖται, Εγὼ μὲν εἴβολόμην ταράττοις εἴναι μᾶλλον τρῶτος, οὐ ταράττωμαίοις δεύτερος. Ex Plutarcho in Caes. pag. 712.

Οὐ δοκεῖ οὐδὲν ἄξιον εἴναι λύπης, εἰ τηλικῦτος μὲν ὁ Αλέξανδρος, οὐδὲ τοσύτων εἴβασίλει, ἐμοὶ δὲ λαμπρὸν οὐδὲν πέτραν); Plutarchus in Caes. p. 713.

Ηρκί γένετο (ἔφη Καյσαρ) τὸ μὴ χρῆσθαι τοῖς ἀπαρέσκυσιν. οὐ δὲ τὴν τοιαύτην ἀγροκίαν εἴει λέγχων, αὐτὸς εἶσιν ἀγροκός. Plutarchus in Caes. p. 716.

Οὐκ, ἔφη, τὸν αὐτὸν ὄπλων καὶ γόμων παύρον εἴναι· σὺ δὲ εἰ τοῖς πρατίοιδίοις δυσκολαίγεις, νῦν μὲν ἐκποδὼν ἀπιθρίπτοντας γένεται πόλεμος. Οὗτον δὲ

καταθῶμα τὰ ὅπλα, συμβάσεων γενο-
μένων, τότε παριὼν δημαγωγήσεις,
&c. Ex Plutarcho in Caes. p. 725.

Ibi, γεννᾷς, τόλμα καὶ δέδιδι μηδὲν
Καίσαρα φέρεις, καὶ τὸν Καίσαρος τύχην
συμπλένεται. Plutarchus in Caesare, p.
726. Vide et Appianum lib. II. B. C.
pag. 463.

Ως ἵππος αὐτῷ προσύχθη, τύτῳ
μὲν, ἐφη, νικήσας Χρίσομαν πρὸς τὴν
δίωξιν, γῦν δὲ ἵωμεν ἐπὶ τοῖς πολεμή-
ουσ· καὶ τεχός ὀρμήσας ἐνέβαλεν. Ibid.

Σήμερον ἄγε οὐκέτι παρὰ τοῖς πο-
λεμίοις ἦν, εἰ τὸν νικῶντα εἶχον.
Plutarchus in Caes. pag. 727. & Appia-
nus, lib. II. B. C. pag. 467.

Ο Κάτων, φθονώσαι τὸν Σαράτην
γάρ σὺ μοι τῆς σωτηρίας ἐφθάσησας.
Plutarchus in Caes. p. 733. & Appia-
nus, lib. II. B. C. pag. 490.

Λέγεται ὁ Καίσαρ εἰπεῖν, ως δικαι-
ότερα λέγοι μὲν Κάσιος, αὐτὸς μέν-
τοι Βροῦτον οὐκ ἄν παρέλθοι. Plu-
tarchus in Caes. pag. 737. et Appia-
nus, lib. II. B. C. pag. 498.

Αριστόν τότο τὸ δέμα Βρύτον.
Ex Plutarcho in Caes. pag. 737.

Τί φάνεται βικόμενος υμᾶς Κάστος;
ἔπος μὲν γὰρ οὐ λίγον αἰρεσκει, λίγοι ω-
χροὶ ὡραὶ εἰς παῦλον ποστ. Οὐ τάρη τού-
τους διδούσι τὸν παχεῖτερον γῆραντα,
μᾶλλον δὲ τὸν ἀρχὺν γῆραντας ἐκοίνυστ
Κάστορα λέγων γὰρ Βρύτον. Ex Plutarchi
Caes. pag. 737.

Ἄντι μὲν δὴ Μάρτιας εἶδος παῖροντος ἀ-
δειὸν χαρᾷς αὐτὸν ἔπων, Ναὶ παίρ-
εισθ, ἀλλ' οὐ παρεπελκυθαστήσασιν. Plutar-
chus in Caes. pag. 737.

Ερπικόντος λόγην, τοῖος ἄρα τῷ θε-
ταῖτων ἀριστος; ἀπαρταὶ φύσεις ἐξεβόη-
στε, Ο απρασδόκιμος. Ex Plutarcho in
Caes. pag. 737. Vide et Appianum,
lib. II. B. C. pag. 500.

Φασὶ τὸν Καϊσαρα τῷ μηνύοντι αὐτο-
κρίναντας, κόπτοντας τὴν λαβὴν τοῦ
Ξίφους, Ἡδε μοὶ δώσει. Ex Appiani
lib. II. B. C. pag. 443.

Αδηταῖοις αὐτοῖσας συγγίνωμητε
δίδυ, καὶ ἐπεῖπε, Πεσάκις υμᾶς υπὸ
σφῶν αὐτῶν ἀπολλυμένας ηδόνα τῷ πε-

γένων τεργισάσσει; Appianus, lib. 13. B.
C. pag. 482.

Εἴη τὸ τέλος ἐμοί τε τῷ βίῳ, οὐ
ὑπῆρχε τῷ τραπεζῶντι. et paullo post. Φασί
αὐτὸν (Καισαρα) εἰπεῖν, Οὐ πολλάκις
μὲν ἀγωνισαῖσθαι τερπίνεις, γῦν δὲ τερπί^τ
ψυχῆς. Ex Appiani lib. 13. B. C. p.

493.

Οὐδὲν ἀποχέεται, ἔφη, δικαιοῦς φι-
λανθρώποιο αἵρετος Appianus,
lib. 13. B. C. p. 496.

DE C. JULIO CAESARE.

Sed tamen, Brute, inquit Atticus, de
Caesare et ipso ita judico, et de hoc hu-
ius generis acerrimo acflimatore laepis-
sime audio, illum sere omnium orato-
rum Latinè loqui elegantissime; nec id:
solum domestica consuetudine, ut du-
dum de Laeliorum et Domitiorum fami-
liis audiebamus; sed quamquam id quo-
que credo fuisse, tamen ut esset perfecta:
illa bene loquendi lans, multis litteris en-
iis quidem reconditis et exquisitis est
consecutus. Ex Cicerone in Bruto cap.

LXXXI.

Sed perge, Pomponi, de Caesare, et

redde quae restant. Solum quidem, inquit ille, et quasi fundamentum oratoris, &c. Caesar autem rationem adhibens, consuetudinem vitiosam et corruptam pura et incorrupta consuetudine emendat. itaque quum ad hanc elegantiam verborum Latinorum, (quae, etiamsi orator non sis, et sis ingenuus civis Romanus, tamen necessaria est) adjungit ille oratoria ornamenta dicendi; tum videtur tanquam tabulas bene pictas collocare in bono lumine. hanc quum habeat praecipuam laudem in communibus, non video cui debeat cedere: splendida quandam minimeque veterotoriam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma etiam magnifica, et generosa quodammodo. tum Brutus: orationes quidem ejus, &c. atque etiam commentarios quosdam scripsit rerum suarum, valde quidem, inquam, probandos: nudi enim sunt, recti, et venusti, omni ornatu orationis tanquam veste detracto. sed dum voluit alios habere parata unde sumerent, qui vellent scribere historiam; ineptis gratum fortasse fecit, qui volunt illa calamistris inurere; sanos quidem

homines a scribendo deterruit, &c. Ex Cicerone in Bruto cap. LXXV.

C. Julius Caesar historiographus Romanorum nullus est, commentarii belli Gallici, quorum ad vos manavit opinio, tantum exstant: nec, quantum ad historiam, quod compertum habeam, quicquam aliud: nam caeterarum ejus rerum gestarum, postquam idem Julius totius pene orbis causarum molibus est oppressus, Hirtius ejus notarius in commentarios seriem referendam suscepit. Ex Lupi Abbatis Ferrarensis Epist. XXXVII.

Quid oratorum? quem huic antepones eorum, qui nihil aliud egerunt? quis sententiis aut acutior aut crebrior? quis verbis aut ornatior, aut elegantior? Ex Cicerone ad Corn. Nepotem apud Suetonium in Caesare, cap. LV. vide amplissimam Caesaris laudationem apud Pliniuum Hist. Nat. lib. VII. cap. XXV. et apud Ciceronem pro M. Marcello,

Sed bene loquendi, de Catulis opinio non minor; sale vero et facetiis, Caesar vicit omnes. Ex Ciceronis lib. I. de Offic. cap. XXXVII.

Reliquit et rerum suarum Commen-

tarios, Gallici, civilisque belli Pompeiani; nam Alexandrinii, Africique, et Hispaniensis, incertus auctor est: alii enim Oppium putant, alii Hirtium; qui etiam Gallici belli novissimum imperfectum: que librum suppleverit. prullo post: Pollio Alstius parum diligentem, parumque integra veritate compolitos putat; quin Caesar pleraque et quae per alios erant gesta temere crediderit; et quae per se, vel consolto vel etiam memoria lapsos, perpetram ediderit: ex illisque rescrip-
tarum et correctorum faisse. Ex Suetonio in Caesare cap. LVI.

C. vero Caesar si tantum foro vacasset, non aliis ex nostris contra Ciceronem nominaretur; tanta in eo vis est, id acumen, ea concitatio, ut illum eodem animo dixisse, quo bellevit, appareat: ex-
ornat tamen haec omnia mira sermonis, cuius proprie studiosus fuit, elegantia: Ex Quintiliano lib. x. cap. i.

Quid tamen nocet vim Caesaris, asperitatem Coelii, diligentiam Pollionis, iudicium Calvi quibusdam in locis affu-
mere? Ex Quintiliani lib. x. cap. ii.

Hinc vim Caesaris, indolem Coelii,

subtilitatem Galidii, gravitatem Brutus, acumen Sulpicij, acerbitatem Cassi, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalae, sanctitatem Calvi reperiens. Ex Quintiliani lib. xxi. cap. x.

At strictior Calvus, numerosior Alinius, splendidior Cæsar, amarior Coelius, gravior Brutus, vehementior et plenior et valentior Cicero. Ex Auctore Dialogi de oratoribus cap. xxv.

Αἴγε δὲ καὶ φύραι τρόπος λόγως πολιτικὸς ὁ Καῖσαρ ἀρίστα. καὶ σιαπορῆσα φιλοτιμότατα τὴν φύσιν, ως τὰ δευτεράρια μὲν αδηρίτως ἔχειν. Ex Plutarcho in Cæs. p. 708.

Ἐτ δὲ Ρώμη πολλὰ μὲν ἐπὶ τῷ κόντῳ τερπὶ τὰς συνηγορίας αὐτῆς χάρις εἰληφθεῖσα. Ex Plutarcho in Cæs. pag. 708.

Ac mihi ex Graecis, orationes Lyiae ostentat; ex nostris, Gracchorum Catoniisque; quorum fame plurimae sunt circumcisae et breves. ego Lyiae Demosthenem, Aeschinem, Hyperidem, multisque praeterea; Gracchis et Catoni, Pollionem, Cæfarem, Coelium, inpri-

mis M. Tullium oppono; cuius oratio optima fertur esse, quae maxima. Ex Plinii. lib. i. epist. xx.

Sed ego verear ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, C. Calvum, Asnium Pollionem, M. Messalam, &c. Divum Julium, Divum Augustum, Divum Nervam, Tib. Caesarem &c. Ex Plinii lib. v. epist. iii.

Dictator Caesar summis oratoribus aemulus. Ex Taciti Ann. lib. xiiii. cap. iii.

Summus auctorum D. Julius. Ex Tacito de Morib. Germ. cap. xxviii.

C. Caesarem Dictatorem——; studia certandi, dictandi, lectitandique, sibi mutuo vendicavere. et licet in persona unius ejusdemque tempore suo principis yiri, castrensis oratoriaeque scientiae cura certaverit ferme gloria equipari; idem tamen nunquam se satis duxit in utriusque artis arce compositum, priusquam vestri Arpinatis testimonio anteferretur ceteris mortalibus. Ex Sidonii Apollinaris lib. viii. epist. vi. vide et lib. ix. ep. xiv.

F I N I S.

NOMINA

POPULORUM, OPPIDORUM,
FLUVIORUM, &c.

Quae apud Caesarem reperiuntur.

- A Carnania. Regio Epiri. *Carnia*.
A Achaia. reg. Peloponnesi. *le Duché de Clarente*.
Acilla, *sive Acholla*. Urbs Africæ.
Adduasdubis. *vide Dubis*.
Adrumetum. Oppid. Afr. *Toulba sive Mahometta*.
Aduatici. *vide Atuatichi*.
Aedui. pop. Galliae. *l' Autunois*.
Aegimurus. insula maris Africi. *la Galette*.
Aeginium. oppid. Thessaliae.
Aegyptus.
Aetolia. regio Graeciae. *Artinio. al. il Despotato*.
Agar. oppid. Africæ. nescitur.
Agendicum. urbs Senonum. *Sens*.
Alba. oppid. Latii. in Italia. *Albano*.
Albici. pop. Galliae. qui sint, nescitur.
quibusdam, *ceux de Viviers*.

N O M I N A

- Alesia, sive Alexia. Mandubiorum oppidum : *Alise*, vide Mandubii.
- Alexandria. urbs Aegypti. Scandaria.
- Allobroges, Sabaudi.
- Alpes, montes.
- Amagetobria, urbs Galliae. hæc situr.
- Amantia. oppid. Macedoniac. *Perto Rangustè*.
- Amanus, mons Syriac, M. di Scanderona.
- Ambarii. pop. Galliae. incertum.
- Ambialites. pop. Galliae. ceux de Lamballe en Bretagne. sed creditur corruptam ex Ambiani.
- Ambianum. oppidum Belgarum. Amiens.
- Ambibari. pop. Galliac, ceux d'Ambie ex Normandie.
- Ambivareti. pop. Galliac. le Vivarais.
- Ambivariti. Brabantini. incertum.
- Ambracia. urbs Epiri. P. Arta.
- Amphilochi. pop. Epiri. Anfiloca.
- Amphipolis. urbs Macedoniac. Christopoli seu Emboli.
- Anartes. pop. Germaniae. Walachi, Servii, Bulgari. incertum.
- Anas. fluv. Hispan. Guadiana sive Rio Roy- dera.
- Ancalites, Britanni. The hundred of Hen- ley, Camdeno.
- Ancona. urbs Italiae. Ancona.
- Andes. pop. Galliac. Le Duché d'Anjou.

POPULORUM, etc.

Antiochia. urbs Syriae. Antachia.

Antuates. vide Nantuates.

Apollonia. urbs Macedoniae. Pierga.

Aponiana. insula prope Lilybaeum, proxima
montorium Siciliæ.

Apsus. fluv. Macedoniae. Aspro. al. Ures.
al. Spinaro.

Apulia. reg. Italiae. Puglia.

Aqularia. opp. Africæ, proprie Clupeam.

Aquilcia. urbs Italiae. Aquilegia.

Aquitania. regio Galliarum. Guienne.

Arar. fluv. Galliarum. La Saone, vel Sône.

Arduenna. Silva. Forest d' Ardenne.

Arecomici. vide Volcae.

Archate. urbs Galliarum. Aries.

Ariminum. urbs Italiae. Rimini.

Armenia minor. regio Asiae. Aladuli.

Armoricae civitates. La Bretagne.

Arretium. urbs Hetruriae in Italia. Arezo.

Arverni. pop. Galliarum. le pays d'Au-
vergne.

Asculum. oppid. Italiae. Ascoli.

Ascurum. oppid. maritim. Mauritaniæ.

Asparagum. oppid. Macedoniae.

Aspavia. oppid. Hispan. Bact. Espejo.

Asta. oppid. Hispan. Bact. Massa de Asta.
al. Xerez de la Frontera.

Ateguia. oppid. Hispan. Bact. Tabala Ve-
ja.

Atrribates. pop. Gall. le Pays d'Artois.

N O M I N A

- Atuatici. *Leodienses.* al. *le Comté de Namur.* al. *Bosleduc.*
- Atuatuca. pag. *Belgii.* *Tongern.* *Tungri.*
- Avaricum. *urbs Aquitaniae.* *Bourges.*
- Aulerci Eburovices. pop. *Galliae.* *le Pays d'Eureux, en Normandie.*
- Aulerci Diablantes. pop. *Galliae.* *regio dicta le Perche.*
- Aulerci Cenomanni. pop. *Galliae.* *le Pays du Maine.*
- Aulerci Brannovices. pop. *Galliae.* *la Moretienne.*
- Ausci. pop. *Galliae.* *ceux de Auchs vel Aux en Gascogne.*
- Ausetani. pop. *Hispaniae sub Pyrenaeis.*
- Auximum. oppid. *Italiac.* *Osimo sive Osimo.*
- Axona. fluv. *Gall.* *Belg.* *Aisne.*

B.

- Bacenis. *silva German.* *Thuringer-Waldt.*
al. *der Hartz Waldt.*
- Baetis. fluv. *Hispan.* *Guadalquivir.*
- Bacturia. *vide Bethuria.*
- Bagrada. fluv. *Africae,* prope Uticam.
- Baleares insulæ. *Majorca et Minorca.*
- Batavorum insula. pars *Geldriae.* *Betuwe.*
- Belgae. *le Pays Bas.*
- Bellocassi, sive *Velocasses,* pop. *Galliae.* *le pays de Bayeux en Normandie,* al. *le Vexin.*

POPULORUM, etc.

Bellovac. pop. Galliae. *le Beauvaisis*.

Bessi. pop. Thraciae.

Bethuria. regio Hispan. Lusit. *Extremadura*.

Betones *sive* Berones. pop. Hispan. Tarragon. *Briones*.

Bibracte. urbs Aeduorum. *Bevray d'Autun*. al. *Beurect*. al. *Beaulne*.

Bibrax. Rhemorum oppidum. *Braine sive Brefne*. al. *Bray*.

Bibroci. Britanni. *The hundred of Bray*.
Camd.

Bigerriones. pop. Galliae. *le Comté de Bigorre en Gascogne*. incertum.

Bithynia. regio Asiae.

Bituriges. pop. Galliae. *le Duché de Berri*.

Boii. pop. Galliae. *les Bourbonnois*.

Bosphorus. regio prope Pontum Euxinum.

Brannovices. *vide Aulerici*.

Bratuspantium. oppid. *Bellovacorum Beauvais*.

Britannia.

Brundisium. urbs Italiae. *Brindisi*.

Brutii. pop. Italiae. *Calabri*.

Bullis. oppid. Macedoniae.

Bursavolenses. pop. Hispan. Baet. creditur iidem qui Ursionenses.

Buthrotum. urbs Epiri. *Butrinto sive Butronto*.

NOMINA

C.

- Cabillonum.** urbs Galliae. Chalons sur Saône.
Caderes. pop. Galliae. nescitur.
Cadurci. pop. Galliae. le pays de Quercy.
Caeresi. pop. Belgii. incertum.
Calagurritani. pop. Hispan. Tarragon. Calahorra.
Caletes. pop. Galliae. le pays de Caen en Normandie.
Calydon. urbs Actolianae. Ayton.
Camerinum. urbs Umbriae, in Italia. Camerino.
Candavia. reg. Macedoniae. la Gavrine.
Canopus. urbs Aegypti. Bocbir.
Cantabri. pop. Hispan. Tarragon. Biscaya.
Cantium. pars Britanniae. Kent.
Canusium. urbs Apuliae, in Italia. Canosa.
Cappadocia. reg. Asiae.
Capua. urbs Italiae. Capes.
Carales. Sardiniae urbs. Cagliari.
Carcaso. urbs Gall. Corcassone.
Carmona. oppid. Hispan. Baet. Carmona.
Carnutes. pop. Galliae. le pays du Chartrain.
Carruca. oppidum Hispan. nescitur.

POPULORUM, etc.

Cartia. oppid. Hispan. *Algesivo*. al. *Tarifa*.

Casilinum. oppid. Italise. *Castelluzzo*.

Cassi, Britanni. *The hundred of Caistor*.
Camd.

Castulonensis saltus. urbs Hispan. *Tarragona la vieja*.

Castrum Posthumana. oppid. Hispan. Baet.
Castro el Rio.

Catuaci. pop. Galliae. *cens de Donzy*. sed
creditur corruptum ex Atuanici.

Caturiges. pop. Galliae. *le pays d'Embrun*. al. *Chorges*.

Cebenna, mons. vide *Gebenna*.

Celtae. pop. Galliae.

Celtiberia. reg. Hispaniae.

Cenimagni. Britanni. Iocal. Camd. *Suffolk*, *Norfolk*, et *Cambridgeshire*.

Cenomanni. pop. Galliae. *le pays du Maine*
sive Mass.

Centrones. pop. Galliae. *le pays de Tarentaise*.

Centrones. Nerviorum clientes. pop.
Belgii. ceux de Courtray, al. *de S. Truyse*.
al. *Gandavenes*.

Cerauni. montes Epiri. *Monti di Chimera*.

Cercina. insula Afr. *Chercava*. *Cercare*.

Cherronesos. penins. Afr. prop. *Alexandriam*.

N O M I N A

- C**herusci. pop. Germaniae. *Lünenburgen*,
ses. al. *Mansfelders*.
- C**ilicia. reg. Asiae min. *la Caramanie*.
- C**imbri. pop. Germaniae. *Jutlanders*.
- C**inga. fluv. Hispan. *Cinca sive Senga*.
- C**ingulum. oppidum Piceni, in Ital. *Cin-*
goli.
- C**irta. oppid. Afr. *Constantina*, sive *Consan-*
tina. al. *Tadel*.
- C**lupea. urbs Afr. marit. *Quipia*.
- C**ocosates. pop. Galliae. nescitur.
- C**omana, Pontica. *Com*, sive *Tabachzan*,
- C**omana, Cappadociae. *Arminacha*.
- C**ompsa. urbs Ital. *Canza sive Consa*.
- C**ondrusi, sive Condruſones. pop. Belgii.
Condrotz.
- C**onfluens Mosae et Rheni. *Coblentz*.
- C**orcyra. insula Epiti. *Corfu*.
- C**orduba. urbs Hispan. Baet. *Cordova*.
- C**orfinium. oppid. Pelignorum, in Ital. *St.*
Pelino. al. *Pentina*, vicus Aprutii.
- C**orneliaна castra. urbs Afr. inter Car-
thaginem et Uticam.
- C**osa. vide *Compsa*.
- C**osanum, urbs Calabriae, in Italia. *Gaf-*
sano.
- C**retenses. ceux de l' *Isle de Candie*.
- C**uriosolitae. pop. Galliae. *Cornoüelle en*
Bretagne.

POPULORUM, etc.

Cyclades. ins. Aegaci maris. *P' Isole dell' Archipelago.*

Cyprus. ins. Cipro.

D.

Daci. *Transylvani, Moldavi et Valachi.*

Danubius. fluv. *Donaw.*

Dardani. pop. *Mysiae, Rascia et pars Serviae.*

Decetia. opp. Galliae. *Decise sur Loire.*

Delphi. urbs Achaiae. *Delfo. al. Salona.*

Delta. pars Aegypti, in ostiis Nili.

Diablentes. pop. Galliae. regio dicta *le Perche. al. Diablers en Bretagne. al. Linter, Brabantiae.*

Dubis. fluv. Burgundiae. *le Doux.*

Duracium. *vulgò, urbs Galliae, in Pictaviensi provinciâ. sed apud Caesarem reverâ est nomen viri nobilis.*

Durocortorum. urbs Galliae. *Reims.*

Dyrrachium. urbs Macedoniae. *Durazzo, Drazzi.*

E.

Eburones. pop. Belgii. *Tongres. al. Liegeois.*

Eburovices. *vide Aulerci.*

Elaver. fluv. Galliae. *Allier.*

NOMINA

- Eleutheri. *wide Caducei et Sphinctores.*
Elis. urbs Peloponnesi. *Belvedere.*
Elusates. pop. Galliae. *le pays d'Euse en Gascoigne.*
Ephesus. urbs Asiae min. *Efeso. Figena.*
Epidaurus. urbs Dalmatiæ marit. *Ragusa. Dobronica.*
Epirus. regio Graecia. *Chimera et Lantis.*
Esmi. pop. Gall. *sens de Beze, sed patiens creditur corruptum ex Aedui.*
Eusubii. *creditur corruptum ex Uxellis vel Lazaris.*

F.

- Fanum. urbs Umbriæ, in Italìa. *Fane.*
Frentani. pop. Italiac.

G.

- Gabali. pop. Galliae. *le pays de Givaudan.*
Gaditani. pop. Hispan. *sens de Cadiz.*
Galli.
Gallogræcia. regio Asiae min. *Galatia.*
Garites, pop. Galliae. *le pays de Gavre sive Gavardan. al. Agennois.*
Gareccli sive Graciocchi. pop. Galliae. *sens de Mont Cenis. al. de la Val de Marenne. al. du Mont Genevre.*
Garumna. fluy. Galliae. *le Garonne.*

POPULORUM, etc.

- Garumni.** pop. Galliae circa Garumnium.
Gebenna. Montagnes de Cevennes.
Genabum. opp. Galliae. Orleans.
Geneva.
Genusus. fluv. Macedoniae.
Gergovia, Boiorum et Arvernorum. urbes
Galliac. incertum.
Germania.
Getafi. pop. Africæ.
Gomphi. opp. Theessaliæ. **Ganfi.**
Gordunii. pop. Belgii. **Gaudavenſes.** al.
ceux de Courtray. incertum.
Graioceli. ville Garoceli.
Grudii, Nerviorum clientes. pop. Belgii.
ceux de Bruges. al. de Louvain.

H.

- Heliacmon.** fluv. Macedoniae.
Harudes. pop. Germaniae, nescitur.
Melvetii. les Suisses.
Helvii. pop. Galliae. le pays de Vivarez.
Heraclea Sentica. oppid. Macedoniae.
Hercynia silva, in Germania. Forest de
Boheme. olim multo amplior.
Herminius, mons Lusitaniae. Monte Ar-
mino. al. Monte della Strella.
Hibernia.
Hippo. urbs Africæ. Bonaz.
Hispanalis. urbs Hispan. Bact. Sevilla.

NOMINA

Hispania.

I.

Jacetani. *vide Lacetani.*

Jadertini (*sive Hiadertini.*) Jadera, urbs
Illyrici. Zara.

Iberus. fluv. Hispan. Tarragon. Ebro.

Iccius *sive* Itius portus. opp. Galliae.
Viffent, *sive* *Witsant*. al. Calais.

Igilium. *il Giglio*: *l' Isle du Lys*, in mari
Tyrrhenio.

Iguvium. urbs Umbriae, in Italia. Gubio.

Ilerda. urbs Hispan. Tarragon. Lerida.

Illurgavonenses. pop. Hispan. prope Ibe-
rum.

Illyricum. Sclavonia.

Ilurgis. oppid. Hispan. Baet. Illora.

Issa. insula maris Illyrici. Lissa.

Italia.

Italica. urbs Hispan. Baet. Sevila la veja.
al. Alcala del Rio.

Ituraea. reg. Palaestinae.

Jura. mons Galliae. le mont Juras.

L.

Lacetani. pop. Hispan. sub Pyrenaeis.

Larinates. Larinum. urbs Italiae. Larino.

Larissa, urbs Thessaliac. Larizza.

POPULORUM, etc.

Latobriges *sive* Latobrigi. nescitur.

Lemanus lacus. *le Lac de Geneve.*

Lemovices. pop. Galliae. *le Limosin.*

Lemovices Armorici. *ceux de St. Paul de Leon.*

Lenium. oppid. Lusitaniae. nescitur.

Lepontii. incolae vallis Levontinae, inter Alpes.

Leptis. oppid. Africæ. *Lebeda sive Le-peda.*

Levaci. pop. Belgii. incertum.

Leuci. pop. Gal. Belgicæ. *le Toulois.*

Lexovii. pop. Galliae. *Lisieux en Normandie. le Lieuvin.*

Liburni. pop. Illyrici.

Ligeris. fluv. Galliae. *le Loire.*

Lilybeum, promont. Siciliae, *Capo Cocco-al. Capo Boeo.*

Limo *sive* Limonum. urbs Galliae. *Poitiers.*

Lingones. pop. Galliae. *ceux de Langres.*

Lissus. urbs Macedon. *Alessio.*

Lucani. pop. Italiae.

Luceria. urbs Italiae. *Lucera.*

Lusitania. *Portugal.*

Lutetia. *Paris.*

M.

Macedonia;

NOMINA

- Magetribia. sive Amegetrobia. urbs Galliae. incertum.
- Malaca. urbs Hispan. Baet. Malaga.
- Mandubii. pop. Galliae. sive Alania.
- l' Auxois en Bourgogne.*
- Marcmanni. pop. Germaniae. March.
- al. Bohemia.
- Marrucini. pop. Aprutii, in Italiâ.
- Marci. pop. Italiae. *Ducato de Marci.*
- Massilia. urbs Galliae. Marseille.
- Matisco. urbs Galliae. Mafcon.
- Matrona. fluv. Galliae. la Marne.
- Mauritania. reg. Africæ. Barbarie.
- Mazaca. urbs Cappadociae. Tisaria.
- Mediomatrices. ceux de Metz en Lorraine.
- Medobregia. urbs Lusitaniae. Armanus.
- Meldae. ceux de Meaux. sed credetur corruptum ex Belgæ.
- Melodunum. oppid. Galliae, supra Lutetiam. Melun.
- Menapii. pop. Germaniac, in ora Flondriæ maritimâ. incertum.
- Messana. urbs Siciliae. Messing.
- Metiosedum. oppidum Galliae ad Sequanam infra Lutetiam. Corbeil.
- Metropolis. urbs Thessaliae, inter Pharsalum et Gomphos.
- Mitylena. urbs Lesbi ins. Metelin.
- Mona, insula. Man. al. Anglesey, minus recte.

POPULORUM, etc.

Morini. pop. Galliae, ceux de Tercuaine et
Artois.

Mosa. fluv. Galliae Belgicae. la Meuse.
Munda. urbs Hispan. Munda. al. Ronda
la Vega.

N.

Nabataci. pop. Arabiac.

Nannetes. pop. Galliac. ceux de Nantes.

Nantuates. pop. Galliac. incertum.

Narbo. urbs Galliae. Narbonne.

Naupactus. urbs Aetoliae. Lepanto.

Neapolis. Napoli. urbs Italiac.

Neapolis. urbs Afr. inter Clupeam et A-
drumietum.

Nemetes. pop. German. ceux de Spire.

Nemetocenna. oppid. Belgii. incertum.
quibusdam, Arras.

Nervii. le Haynault. al. ceux de Tournay.
incertum.

Nicopolis. oppid. Armeniae min. Gianich.
al. Chorme.

Nilus fluv. le Nil.

Nitiobriges. pop. Galliae. l' Agenois.

Noricum sive Norcia. urbs Germaniac.
Nuremberg. incertum,

Noviodunum Suessionum. Soifsons.

Noviodunum Aeduorum. la Ville de Ne-
vers.

NOMINA

Noviodunum Belgarum. *Noyon.*

Noviodunum Biturigum. *Neuvy sive
Neufuy.*

Numidae. pop. Africae.

Nymphaeum. promontorium Macedoniac.
in confinibus Illyrici.

O.

Obacula. oppid. Hispan. Bact. incertum.

Ocelum. oppid. Alpinum Galliae. *Exilles.*
al. *Oulx.*

Octodurus. oppid. Helvet. *Martenach.*
Martigny, St. Maurice.

Octogesa. oppid. Hispan. Tarracon. *Me-*
quinenza.

Orchomenus. oppid. Bacotiae. *Orcomeno.*

Oricum. oppid. Epiri. *Orco sive Orcha.*

Oscenses. pop. Hispan. Tarracon.

Ofismii. pop. Galliae. incertum.

P.

Paemani. ceux de Pemont, in territorio

Leodiensi. incertum.

Palaepharsalus. *vide Pharsalus.*

Palaeste. oppid. Epiri, prope Oricum.

Parada. oppid. Africae, non longè ab Uticâ.

Paraetonium. urbs Afr. marit. *Alberton.*
sive Berton.

POPULORUM, etc.

- Parisi. *l' Isle de France.*
Parthi. pop. Asiae.
Párhini. pop. Macedoniae.
Peligni. pop. Italiae, in Aprutio.
Pelusium. urbs Aegypti. *Belbais.*
Pergamus. urbs Mysiae. *Pergamo.*
Petra. oppid. Macedoniae.
Petrogorii. reg. Galliae. *le Perigord.*
Pharsalus. urbs Thessaliae. *Farsa.*
Pharns. olim insula Aegypti. *Farion.*
Picenum. reg. Italiae. *la Marca d' Ancona.*
Pictones. pop. Galliae. *le pays de Poitou.*
Pirustae. pop. Illyrici. *Albanesi.* incertum.
Pisaurum. urbs Umbriae in Italiâ. *Pesara.*
Pleumosii pop. Belgiae circa Tornacum.
incertum.
Pontus. reg. Asiae, ad mare Euxinum.
Posthumiana castra. *vide Castra.*
Preciani. pop. Galliae. *Precins.* incertum.
Provincia Romanorum. *la Provence.*
Ptolemais. urbs Africæ. *St. Jean d' Acre.*
Pyrenaci montes.

R.

- Ravenna. urbs Italiae. *Ravenna.*
Rauraci. pop. Helvetiis finitimi. *ceux de
Bâle.*

NOMINA

- Rhedones. pop. Galliae. *couz de Rennes en Bretagne.*
Rhemni. pop. Galliae. *le Remoist.*
Rhenus. fluv. *le Rhin.*
Rhodanus. fluv. *Galliac. le Rhône.*
Rhodii. *couz de Rhodes.*
Roma.
Ruspina. urbs Africana major. *Conſe. al. Mahadia.*
Rutheni. pop. Galliae. *la Roüergue. le Radis.*

S.

- Sabis. fluv. Belgii. *Sambre.*
Seguntini. pop. Hispan. *Tarracen. Merid. vobis.*
Salonae. urbs Dalmatiae. *Salona. al. Spalato.*
Salsum. fluv. Hispan. Baet. *Rio Salado. sive Guadajos.*
Samarobriva. pagus Galliae Belgicae. *Ammiens.*
Santones. pop. Galliae. *la Saintongue.*
Sardinia insula. *Sardegna.*
Sarsura. oppid. Afr. nescitur.
Scaldis. fluv. Belgii. *l' Escaut. Scheld.*
Seduni. pop. Galliae. *le bout Valois.*
Sedusii. pop. Germaniae. nescitur.
Segni. pop. Belgii. nescitur.

POPULORUM, etc.

Segontiaci. Britanni. incertum.

Segovia. urbs Hispan. Baeticae. *Segovia la menor.*

Segusiani. pop. Galliae. *le Lyonnais.*

Senones. pop. Galliae. *le Senonnois.*

Sequana, fluv. Galliae. *la Seyne.*

Sequani. pop. Galliae. *la Franche Comté.*

Sesuvii. pop. Galliae. *ceux de Soissons.* incer-
tum.

Sibutzates. pop. Galliae. *le pays de Buch.*
incertum.

Sicilia, insula.

Sicoris, fluv. Cataloniae. *Segre.*

Sigambri *five* Sicambri. pop. Germaniae.
nescitur.

Silicensis, fluv. Hispan. Baet. *Rio de las*
Algamidas. al. creditur corruptum ex
Singuli; Xenit.

Soricaria. oppid. Hispan. nescitur.

Soritia. oppid. Hispan. nescitur.

Sotiates *vel* Sontiates. pop. Galliae. *Soissons.*
le pays alentour d'Aire.

Sueffiones. pop. Galliae *le Soissonnois.*

Suevi. pop. Germaniae. *Schwaben.*

Sulcitani. pop. Sardiniae.

Sulmo. urbs Italicae. *Salmons.*

Syria.

T.

Tamesis, fluv. Britann. *Thames.*

NOMINA

- Tarbelli. pop. Galliac. propè Pyrenaeos montes. ceux d' Ays et de Bayone au pays de Labourd.
- Tarracina. oppidum Italiae.
- Tarragonenses. Tarraco. urbs Hispan. Tarragone.
- Tarsus. urbs Ciliciae. Tarso.
- Tarufates. pop. Galliac. le Teursan. incertum.
- Tauris. insula in mari Illyrico. nescitur.
- Taurois. castellum prope Massiliam.
- Tectosages. vide Volcae.
- Tegea. oppid. Africæ. nescitur.
- Tenchtheri. pop. Germaniac. nescitur.
- Tergestini. ceux de Trieste. in confinibus Istriae et Carnorum.
- Teutoni. pop. Germaniac. Teutsch.
- Thabena. urbs Africæ.
- Thapsus. oppid. Africæ marit.
- Thebae. urbs Bacotiae. Tibasive Stibes.
- Theffalia. regio Macedoniae.
- Thurii sive Turii. pop. Italiae. Torre Brodogneto.
- Tigurinus pagus. Canton de Zurich. al. ceux d'Avenches.
- Tisdra. sive Tisdrus. urbs Africæ. Cairoan.
- Tolosates. pop. Galliac. ceux de Thoulouse.
- Tralles. urbs Asiae min. in Lydia. Chora.

POPULORUM, etc.

Treviri. *le Trevirois.* ceux de Triers.

Triboces *sive* Tribocci. pop. German.

Alsace.

Trinobantes. pop. Britann. Middlesex.

Tulingi. pop. Germaniae. incertum.

Turinus ager. *vide* Thurii.

Turones. pop. Galliae. la Touraine.

V.

Vacca. oppid. Africae. nescitur.

Vahalis, *sive* Walis, fluvius. pars Rheni.

Wael.

Vangiones. pop. German. Wormes.

Varus. fluv. Gall. le Var.

Ubii. pop. German. ceux de Cologne.

Ucubis. opp. Hispan. Baet. Lutubi.

Velauni. pop. Galliae. le Velai.

Vellaunodunum. oppid. Galliae. Auxerre.

al. Casteau Landon. al. Villeneuve en Loraine. al. Veron.

Velocasses. *vide* Bellocasses.

Veneti. pop. Galliae. Vannes en Bretagne.

Ventisponte. oppid. Hispan. nescitur.

Veragri. pop. Galliae. le pays de Gavot.

al. Chablais.

Verbigenus *sive* Urbigenus pagus. pop.

Helvet. le pays alentour d'Orbe.

Veromandui. pop. Galliae. le Vermandois.

NOMINA

- Versaonenses. *vide Ursaconenses.*
- Vesontio. urbs Galliae. *Bezampon.*
- Vettones. pop. Hispan. *Extremadura.*
- Vibo ad fretum. oppid. Italiae. prope stratum Siculum.
- Vienna. urbs Galliae Narbonensis. *Vi-
enne en Dauphiné.*
- Ulla five Ulia. oppid. Hispan. Baet. *Monte
major al. Vaena. al. Velia.*
- Unelli. pop. Galliae. nescitur.
- Vocates. pop. Galliae. in finibus Lapur-
densium. *Buchs. incertum.*
- Voconti. pop. Galliae. *ceux de Die en
Dauphiné, et de Vaison au Comtat de Ve-
nisse.*
- Vogesus. *le Mont de Vauge en Lorraine. al.
de Faucilles.*
- Volcae Arecomici et Tectosages. pop.
Galliae. *le bas et le haut Languedoc.*
- Ursao. oppid. Hispan. Baet. *Ossuna.*
- Usceta. opp. Afr. nescitur.
- Usipetes. pop. German. incertum.
- Utica. urbs Africæ. *Riserte.*
- Uxellodunum. oppidum Galliae. incer-
tum. *quibusdam Uffoldun.*
- Uzita. opp. Afr. incertum.

X.

Xantones, *vide Santones.*

POPULORUM, etc.

Z.

Zama. urbs Afr. *Zamora*.

Zetta. opp. Africæ marit. *Zerbi*.

Ziela *sive* Zela. urbs Ponti.

